

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ט

מגר. ישראל קלויזנר

קורות בית-העלמין הישן בויילנה

בצרוף תרשים, תמונות ומקורות

המחיר 1.70 זהובים עם המשלוח. בחו"ל 40 כנט.

בהזמנות לפנות אל ה' יוסף שפירא:

JOSEL SZAPIRO, Wilno, ul. W. Pohulanka 5/5 POLAND

יוצא-לאור בהשתתפות הקהילה העברית בויילנה

וילנה - תרצ"ה

Dzieje starego cmentarza żydowskiego w Wilnie

Zakłady Graficzne inż. G. Kleckina, Wilno

א.

יסוד בית החיים. מתי נוסד בית-העלמין הישן בוילנה? — זוהי השאלה הראשונה שאנו מציגים לעצמנו בשעה שאנו נגשים לטפל בקורות בית-העלמין מעולף האגדות של ירושלים דליטא. על שאלה זו עונה מסורה החיה בפי יהודי וילנה, כי בית-העלמין נוסד בשנת רמ"ז לפ"ק (=1487 לספה"נ). את המסורה הזו מביא גם אחד ההיסטוריונים מהדור העבר הלל נח מגיד (המכונה שטיינשניידער) בספרו „עיר וילנה" ומביא אפילו אסמכתא לדבריו מפנקס החברא-קדישא גחש"א¹. בדקנו וחקרנו את הפנקסות של הח"ק גחש"א הוילנאית² ולא מצאנו בהם אף רמז לכך. החששות האלה אין בהם, כדי להכריע את הכף לצד קבלת התאריך הנ"ל. בעד שנת רמ"ז מדברת יותר המסורה החיה בעצמה. למסורה, לקבלה בע"פ יש לפעמים שרשים חזקים יותר מאשר לקלף וניר. דור מקבל מפי דור וכך מאורע היסטורי נחרת בזכרון העם והוא יותר בר-קיימא מאשר אילו נכתב על גבי נייר עלול להמחק ולרקב. אפשר שיש גרעין של אמת במסורה האומרת, כי שנת

1 „עיר וילנה", וילנה תר"ס דף 1. הלל נח מגיד אינו מודיע בספרו על איזה דף שבפנקס נמצאת ידיעה זו.

2 פנקס גדול של הח"ק נמצא לפני שנים מספר אצל הרב אובצ'ינסקי במיטבא (לטביה) והוא מסרו לקהלה הוילנאית. הפנקס מכיל חומר עשיר מאד לתולדות הח"ק בשנים תק"ז — תק"ע (=1810 — 1747). את הפנקס התחילו לכתב בשנת תק"ז — תק"ח אחרי שנשרף או הפנקס הישן הקודם. בסוף הפנקס נמצאות גם תקנות הח"ק משנת ת"ל (=1670), שנמצאו, כנראה, ונספחו לשנקס. מספר הדפים בפנקס 452, 20. עור פנקס נמצא ב„צדקה הגדולה" והוא מקיף את השנים תקפ"ו — תרל"ח (=1878 — 1826). הפנקס הזה דל וצנום, בו 68 דפים גם-כן 20. שני הפנקסים נמצאים עכשיו בספריית שטראשין.

רמ"ז היא השנה שבה נוסד בית העלמין הישן בוילנה. גם אבי חוקרי קורות היהודים בפולין הפרופ' מ. בלזן מקבל את ההנחה, כי בית-העלמין הוילנאי נוסד בשנה זו.¹ ברם מכיון שאנו מחוייבים במחקר העבר לסמוך על תעודות שבכתב, אין אנו יכולים לקבל את התאריך הזה כקבוע ונכון.

נשקל נא את ההוכחות בעד ונגד התאריך המסורתי. הוכחות נגד מוצאים אנו אצל ההסטוריון המפורסם ס. ברשדסקי במחקרו על קורות היהודים בוילנה בראשית התישבותם בעיר.² שאלת יסוד בית-עלמין קשורה קשר אמיץ בשאלת התיסדות קהלה עברית בוילנה.

אם נקבל את ההנחה, שבית-החיים נוסד בשנת רמ"ז, צריך היה להסגר ולהבטל כבר כעבר שמונה שנים, בשנת רנ"ו (1495), בשעה שנסיך ליטא אלכסנדר היגלוני גרש את כל היהודים מליטא וחלק או מכר את כל נכסיהם דלא ניירי שהשאירו וביניהם גם את הקרקעות של בתי-העלמין. אחרי שנתן ליהודים רשות כעבר שמונה שנים לשוב למקומותיהם ציוה להשיב להם את בתי-העלמין. בין התעודות על השבת בתי-העלמין איננו מוצאים את הוילנאי. אבל אפשר הדבר, כי היהודים הוילנאים קבלו בחזרה את בית-העלמין שלהם, אף-על-פי שההיסטוריונים לא מצאו את התעודות המעידות על זה. בשנת 1527 קבלו הצירונים הנוצרים פריבילגיה האוסרת על היהודים לגור בעיר וילנה. על היהודים שהיו בוילנה חל אז גירוש ובית-העלמין צריך היה להסגר. יהודים בודדים התחילו אמנם גם אחרי שנת 1527 להתישב בעיר זה אחר זה תחת חסות האצילים, אבל לא יכלו להתארגן לקהלה מכיון שחסרו להם הזכויות להחזיק במוסדות העיקריים של קהלה: בית-כנסת, בית-עלמין, בית-מרחץ ומקוה, וגם מקולין. היהודים היחידים שהתישבו בעיר יכלו להתפלל במנינים פרטיים, אבל כדי להשבע

1 Bałaban: Zabytki historyczne Żydów w Polsce, Warszawa 1929 str. 114.

2 С. Бершадский: Очерк истории виленьской евр. общины (1593—1649). Восход 1881 № 7, 1886 № 10, 11, 1887 № 3—8.

באופן רשמי, עפ"י החלטת בית=דין ממשלתי, צריכים היו לנסוע אל קהלת טרוקי הרחוקה מוילנה עשרים וחמשה קילומטרים. ואם בית=כנסת לא היה להם, בית=עלמין על אחת כמה וכמה.

קשה, איפוא, להאמין, כי בית=החיים היה ונשאר בידי היהודים בוילנה עוד משנת רמ"ז. נעבור נא עכשיו מעולם הקבלות וההשערות אל ידיעות היסטוריות נאמנות. הידיעה הראשונה על דבר יסוד בית=העלמין הישן ישנה רק מסוף המאה השש=עשרה למנין הרגיל, לא לפני שנת 1592, אפשר שהיא משנת 1593¹. בשנה זו נותן המלך הפולני זיגמונט השלישי כתב=זכויות, פריבילגיה, ליהודי וילנה על בנין בית=כנסת, יסוד בית=עלמין ופתיחת מקולין ובית=מרחץ בוילנה. את הידיעה הזאת אנחנו לוקחים מתוך קיום יותר מאוחר של כתב=הזכויות הזה, שנעשה בשנת 1633 ביום התשעה=עשר בחודש פברואר, על=ידי המלך ולדיסלב הרביעי. בכתב הזה נאמר בין השאר:

... „Z nadaniem ogrodu albo kopiszcza dla chowania ciał zmarłych bez żadnych podatków jako już trzymali i dotąd wiecznym prawem trzymają”².

ובתרגום לעברית: ובמסירת גן או (שהוא) בית=עלמין לקבורת גופות מתים לצמיתות בלי שום מסים כמו שהחזיקו כבר ומחזיקים גם עד עכשיו.

בשימנו לב לפסקא זו שבכתב הזכויות נזכרים אנו, כי היהודים קנו להם את שטח הקרקע לבית=עלמין בכסף, כי בבטוי „wiecznem prawem”, שמשמעו בעברית „לצמיתות”, היו משתמשים רק על קנין בכסף. המלך הרשה בפריבילגיה ליסוד בית=עלמין ואישר בזה את זכותם על קנינם. חשוב היה בשביל היהודים גם הפטור ממסים.

כל המלכים הפולניים היו מקיימים אח"כ את כתבי=הזכויות ליהודי וילנה על בית=העלמין שלהם.

1 ראה שם, ווסכור משנת 1881 ספר 7, דף 82.

2 ראה שם בהערה.

מקום בית-החיים. בית-העלמין נמצא מעבר הנהר וילייה, מול הר-הארמון (או הר-המבצר Góra zamkowa). נחשב לפלא לכל, מדוע נוסד בית-העלמין היהודי במקום כל-כך קרוב לארמונות הנסיך הליטאי הגדול. האם לא יכלו היהודים להשיג בשבילם קרקע במקום אחר? התשובה היא, כי ליהודים קשה היה להשיג קרקעות קרוב לעיר במקומות אחרים. הקרקעות מסביב למבצר היו תחת היוריסדיקציה של המבצר וקרקעות אחרים היו שייכים ליוריסדיקציה של העיריה ושל הבישוף. רק בשטחים השייכים למבצר, שהיו תחת הנהלת ההורודניצי' והדרבניצי' 2, יכלו היהודים ליסד להם בית-עלמין. בשטחים אלה יכלו היהודים ביתר בטחון להפקיד את הנפשות היקרות להם למנוחת עולמים. כתבי-הזכויות של המלכים הבטיחו להם את מנוחת שוכני-העפר.

השטחים והגדר. גבולות בית-העלמין היו נעשים מהר צרים, בית-החיים היה מתמלא בקברות. צריך היה מפעם לפעם להרחיב את הגבולות, להוסיף שטחים סמוכים. ברכישת שטחים חדשים היו ליהודים קשיים רבים. היו שכנים, שלא חפצו למכר להם את קרקעותיהם אף בעד הון רב. בכל זאת היה עולה בידי היהודים לפעמים קרובות לרכוש להם שטחים נוספים בכסף מלא. בית-החיים נמצא, כפי שהזכרנו למעלה, בשטחים השייכים ליוריסדיקציה של ההורודניצי' והדרבניצי'. הרבה שטחים סמוכים לבית-העלמין היו בידי כמרים ונוצרים אחרים. מידי אלה היו היהודים צריכים לקנות את הקרקעות. לפעמים היו צריכים לשלם גם לחוכר הקרקעות וגם לבעל הקרקעות ומלבד זה לקבל הסכמה על הקניה מההורודניצי' או מהדרבניצי'. כל זה היה עולה בהוצאות מרובות.

התעודה הראשונה שישנה בידינו על קנין קרקע נוסף היא

1 Horodniczy — סוכן הארמון המנל את המסק ב.

2 Derewniczy — משניה על העצים; Derewnictwo — יערות

המלך היו מתחלקים ל — leśnictwo ולרובניצטבה. זו השניה היא רק יותר קטנה מהראשונה. (עפ"י Н. Горбачевскій : Словрь древняго актовaго языка. Вильна, 1874).

משנת 1633¹. היהודים קנו אז מאלכסנדר לויצקי ואשתו חוה לבית גריגר חלקת אדמה על-יד הנהר וילייה בלי שום בנינים, שהיא קבלה בירושה מהוריה, ושלמו לה מחירה שמונים שאקים לויטאיים. השטח היה שייך ליוריסדיקציה של הדרבניצ'י ולכן התחייבו היהודים לשלם מס=קרקע שנתי לדרבניצ'י בסך זהוב אחד וחמשה עשר — — —².

אחרי קניה זו, שאין יסוד להחליט שהיתה הראשונה, באו עוד קניות. לדאבוננו לקויות ידיעותינו על הקניות שנעשו, ביחוד בסוף המאה הי"ז וראשית הי"ח לספה"נ. יש לנו רשימה שלמה של הכתבים, שנמסרו לנאמן ח"ק גחש"א בשנת תקי"א (=1751)³ וברשימה זו מוצאים אנו ידיעות על הרבה תעודות ישנות מאד, ביניהן גם כאלה אשר, לא נודע מה כתוב בהם. ברשימה זו נמצאים הרבה כתבים שהגיעו לידינו, ביניהם גם אלה שנעשו עם לויצקי הנ"ל, וממנה אנו יודעים כי חלק הגון של הכתבים ידועים לנו.

משנת תל"ד (=1674) יש לנו ידיעה, שהיהודים קנו אז כפה וקרקע אצל הקברות לצד הנהר וילייה⁴. חברה קדישא גחש"א נתנה אז שלש=מאות זהובים לצורך זה ולצורך גדר מסביב לבית=העלמין.

ידיעות חדשות על קנית קרקע נוסף יש לנו רק משנת 1743. היהודים קנו אז מהפמרים האבגוסטיינים שטח אדמה על-יד בית=העלמין. על האדמה הזאת ישבו שני נוצרים שחכרו אותו מהכמרים ובנו להם בתים עליהם. היהודים התפשרו אתם והם הסכימו לעזוב את השטח אחרי כלות זמן החכירה⁵. הסכמתם זו עלתה ליהודים בלי ספק בסכומים לא קטנים.

1 הארכיון הממשלתי בוילנה, ספרי בית=דין המבצר הוילנאי מס. 4804, דף 935. את התעודה הזאת אנו מפרסמים בהוספות מס. 1.
2 בתעודה חסר כאן, ראה שם. כנראה צריך כאן להיות: גרושים.
3 פנקס דח"ק גחש"א ד. 304.
4 פנקס דח"ק גחש"א, דף 411. ראה בחלק התעודות העבריות בהוספות.
5 הארכיון הממשלתי בוילנה, ספרי המגיסטרס הוילנאי 5128, דף 811.
(Recognitio honesti Baranowski et Kadzimowicz... in rem Synagogae Viln.)

כל הקרקעות הללו של בית-העלמין היו נמצאים על היוריסדיקציה של ההורודניצי' ושל הדרבניצי'. היהודים היו משלמים מס קרקע להם. על קנית שטחים נוספים היו צריכים לקבל כתב הסכמה בכל פעם מההורודניצי' ומהדרבניצי'. הסכמות אלו היו עולות ליהודים בסכומים מרובים. הפקידים האלה היו לפעמים לוחצים את היהודים כדי להוציא מהם סכומים נוספים. כך עלה בדעתו של ההורודניצי' מיכאל הוריין (Michał Horain general-adjutant Buławy Polnej W. X. L.) גנרל-אדיוטנט בצבא ליטא, לדרוש ולקחת בחזרה את כל הקרקע הנוסף לבית-העלמין היהודי ושהיה שייך ליוריסדיקציה שלו. הוא תבע את היהודים לדין בשנת 1754 על זה אל בית-הדין של חצר המלך (Sad Zadworny Assesorski)¹. הוריין לא הסתפק רק בתביעה והתחיל כבר לפעול על דעת עצמו. כך קוראים אנו בפנקס הח"ק גחש"א החלטה מאותה שנה תקי"ד²:

עלה במוסכם מה"ה שמ"א³ דח"ק בצירוף ה"ה הגבאים, בהיות כי עת צרה ליעקב שקמו עלינו פריצים עריצים והרסו הכותל הסובב את בית-החיים דק"ק יצ"ו וגם העמידו על הבית-חיים אוי פעינים שכך רואות, בכך עלה במוסכם שרשות לה"ה הגבאים דח"ק למשכן הכתר תורה דח"ק לצורך הדבר הנ"ל ליתן ליגמ"פ⁴ האריים ולא יותר כלל אף פ"א⁵, שאסור להם על שאר שום דבר להשכין או ליקח מעות אף פ"א כלל⁵.

היהודים השלימו מהר יעם הוריין. ביום העשרים ושנים במאי באותה שנה 1754, נתן הוריין ליהודים כתב-הסכמה (konsens) על הקרקע השייך להם. אחרי שעיין, אומר הוא בכתב זה,

1 ארכ. ממשלתי בוילנה, ספרי המגיסטרס הוילנאי מס. 5132, דף 1451. אשור על תביעה לדין בספרי המבצר הוילנאי מס. 4866, דף 398. האשור מיום 18. V. 1754

2 דף 400.

3 שמ"א — שמונה אנשים. בראש הח"ק עמדו ארבעה גבאים, שני רואי-חשבונית ושני מבוררים.

4 יגמ"פ — Jegomość pan

5 פ"א — פרוטה אחת.

בפריבילגיות של המלכים על בית=העלמין ובכתבי=ההסכמות של ההורודניצ'ים הקודמים, החליט גם הוא לקיים את זכויותיהם ולבטל את התביעה שהגיש לבית=הדין של חצר המלך. הוא אסר על היהודים להקים על הקרקע השייך ליוריסדיקציה שלו בנינים ולעשות יוריסדיקציה לעצמם ורק בית=עלמין יוכל להיות שם¹. מהאור השטחים השייכים לבית=העלמין והנכנסים ליוריסדיקציה של ההורודניצ'י, שניתן בכתב הנ"ל, מתקבל, כי מדובר כאן על שלשה שטחים: אחד שנקנה מהכמרים האבגוסטיינים, שני שהעליכו עליו עמודי חומה וקורות (של הגדר, בטח!) ועוד שלישי נגד שער בית=העלמין. על=פי כתב=הקיום הזה צריכים יהיו היהודים לשלם להורודניצ'י בכל שנה מס=קרקע בסך שנים=עשר זהובים. מלבד כתב=ההסכמה הנ"ל מיום העשרים ושנים במאי שנת 1754 קבלו היהודים עוד כתב=הסכמה מאותו ההורודניצ'י כעבור ששה ימים². הכתב הזה לא בא לידינו. יש לחשוב, כי הכתב השני נותן תוקף ואולי מרחיב קצת את הכתב הראשון. ענין האדמה השייכת להורודניצ'י לא נגמר, פנראה, עם קבלת הכתבים. היהודים ראו צורך בדבר, כדי להבטיח לעצמם את בעלותם על הקרקע, להזמין שמש בית=דין דערפאות של גויים שיעביר מסירת הקרקע לידם באופן רשמי (instromisja)³. על=פי הזמנת ארבעת גבאי ח"ק גחש"א בא השמש בלוית עדים נוצרים מן האצילים בראשון ביוני שנת 1758 והעביר לידי היהודים שני שטחים השייכים להם עפ"י כתבי=הקיום של ההורודניצ'י. כאן מדובר, איפוא, על שני שטחים. המספר שנים או שלשה, כפי שמנינו לעיל, אינו משנה את מצב הענינים, כי בטח מדובר כאן על אותו השטח.

1 ארכ. ממש. ביילנה, ס. המניסטרט הוילנאי מס. 5132, דף 1451: Acticatio approbationis perillustris MDni Horain, Horodnici palatinatus Vilnen. in personas totius Sinag. Jud. Viln.

2 ארכ. ממש. ביילנה, ספרי ההורודניציות הוילנאית מס. 5363, דף 22

את התעודה הזאת אנו מפרסמים בהוספות מס. 7.

3 שם.

מלבד כתבי ההסכמה מההורודניצ'י השתדלו היהודים לקבל גם כתב-ההסכמה מהדרבניצ'י. באותה שנה 1758, שבה חיזקו היהודים את בעלותם על השטחים השייכים להורודניצ'י, קבלו גם מהדרבניצ'י לודביק אברמוביץ כתב-קיום (konsens) על שני שטחים השייכים ליוריסדיקציה של הדרבניצ'י, שהיהודים קנו אותם בזמן קדום מידי אנשים שונים¹. מהשטחים האלה צריכים יהיו לשלם מס-קרקות 12 זהובים בשנה מלבד המס לטובת הצבא הנקרא היברנא (hiberna). מענין שהדרבניצ'י דורש את התשלום השנתי ביחד גם בעד ההורודניצ'י. יכול להיות שעל השטחים האלה היתה חזקה גם להורודניצ'י. בדבר הטכום שהיה נוטל הדרבניצ'י נודע לנו מפנקס הח"ק גחש"א משנת תקנ"ה (1795) שהיהודים היו משלמים לו שלשה ר"ט² שהם עשרים וארבעה זהובים. הדרבניצ'י אורבוביץ התחיל לדרוש יותר, רצה להעלות בדמים³, והיה לו בשביל זה "סכסוך גדול" על הח"ק גחש"א וגבאי הצדקה-הגדולה ובשנת תקנ"ה נתפשרו היהודים אתו והתחילו לשלם לו חמשה ר"ט (=40 זהובים) בכל שנה⁴.

היהודים מוסיפים לקנות עוד קרקע מפעם לפעם. כך קונים הם בשנת 1773 מכהן נוצרי מיכאל אלפסנדרוביץ חצר, שנקראה לפניו "קרוקישקי" עם כל אדמתה, בניניה וגנה⁴. השטח הזה היה שייך ליוריסדיקציה של ההורודניצ'י והיהודים התחייבו לשלם לו את מס הקרקע ומס הצבא "היברנא" — יחד 12 זהובים 24 גרוש בשנה. פעבור שנתיים קונים היהודים עוד חצר סמוכה ומשלמים בעדה לבעליה הקודמים, לקזימיר וקריסטינה שמעונוביץ, 950

1 הארכ. הממ. בוילנה, ס. המבצר הויל. מס. 4804, דף 834. את התעודה הזאת ראה בהיספית מס. 8.
 2 ר"ט — רייכסטאלר.
 3 פנקס דח"ק גחש"א, דף 259.
 4 ארכ. ממס. בוילנה, ספרי ההורודניציות הויל. (נרשם בסעות בין ספרי בי"ד המחוז) מס. 4217- (Konsens staroz. kahalnym wileń. mogil- nym na dworek i place...) אשר העברת החצר לידי היהודים בסורי בי"ד המחוז הויל. מס. 4221, דף 1355.

זהובים 1. גם חצר זו עומדת על שטחים השייכים להורודניצ'י. בשנת תקמ"ג (=1783) קנו היהודים שטח גדול סמוך לבית=העלמין מהבישוף מסלסקי 2. משנת תקנ"א (1791) יש לנו ידיעה, כי ח"ק גחש"א צריכה להוציא באופן תכוף סכום גדול לקנות פפר על=יד בית=העלמין משאינו בן=ברית 3. כעבר שנה מחליטה שוב הח"ק לקנות שטח קרקע לצורך זה 4. בשנת תקס"ג שוב דנים בענין מציאת מקורות הכנסה לצורך קניית שטחים להרחבת בית=העלמין. היהודים קנו אז שטח אדמה, אבל הצטרכו להשפט עליו עם הכמרים הברנרדינים, שהיה להם בית=עלמין לא רחוק מבית=החיים היהודי 5.

השנת אדמה לבית=העלמין היתה עולה בקושים רבים ובדמים מרובים. לפעמים היה הצורך נעשה גדול ותכוף ביותר, ביחוד בזמן מגפה. כך מוצאים אנו, שבשנת ת"ע, 1710, בשעה שפיצה בעיר מגפה ומספר המתים גדל באופן מבהיל, אסר שר הצבא הליטאי לודביק פוציי (Ludwik Pociąg, Hetman Wielki W. X. L.) להפריע ליהודים לקבר את מתיהם על=ידי זה שלא יתנו להם להשתמש בשטחים נחוצים לכך. שר=הצבא לקח תחת חסותו את בית=העלמין וכל אחד, שיש לו תביעה בדבר הקרקע, צריך לפנות בטענותיו אליו והוא ישפוט בצדק. ההטמן אסר גם ליטול תשלומים ומסים מבית=החיים וצוה לשמור על הפריבילגיות שיש ליהודים על בית=העלמין שלהם 6.

היהודים השתמשו אז בטח בפקודה ובחסות שניתנה להם משר=הצבא להרחבת בית=החיים. סכנת המגפה המריצה את שר=הצבא להוציא את כתב הפקודה שלו. סכסוכים בדבר הגבולות

1 אי.כ. ממש. בוילנה, ס. המחז' הויל. מס 4222, דף 27 Przyznanie
przedażnego prawa Żydom kahału wileńskiego służącego.

2 פנקס דח"ק גחש"א, דף 312.

3 פנקס דח"ק גחש"א, דף 273.

4 שם, דף 270.

5 שם, דף 208, בשנת תקס"ו.

6 התעודה הזאת נרפסה בהוצאות האקטים של הקומיסיה הארכיאוגרפית

הוילנאית, כרך 29, דף 347.

לא פסקו בכל זאת במשך עשרות שנים. ביחוד רבו הסכסוכים עם הכמרים הכרמליים היחפים, שהיו שכנים רעים וקשים ליהודים. לכמרים הכרמליים היחפים היה בית=תפלה ע"ש טרסה הקדושה ועל=ידו בית=עלמין על קרקעות סמוכים לבית=החיים היהודי¹ בראשונה היה שם בית=תפלה בנוי עץ ואח"כ בנה בשבילם בנין אבן הווייבודה הויטבסקאי מארציאן אוגינסקי. לכמרים אלה היו טענות בדבר שטחים על הגבול. אפשר שהטענות הן עוד משנת 1710. היהודים פנו בשנת 1740 אל אוגינסקי הנ"ל ובקשוהו, שיבדוק את התעודות שלהם ושל הפמרים על השטחים ויווכח, אם יש יסוד לטענותיהם. הווייבודה בדק את כל התעודות ומצא, כי השטחים הנמצאים בידי היהודים שייכים להם בצדק והגדר מסביב לבית=העלמין שלהם עומדת על הגבול הנכון. אוגינסקי אישר את כתבי היהודים ואל הפמרים הכרמליים פנה בבקשה, שיתנו ליהודים חסות. תמורת חסות זו צריכים היהודים לתת להם בכל שנה מתנות לחג הלידה, "קאלנדה" — ולחג הפסחא וולוצ'בנה (włóczębne)². כתבו של אוגינסקי פעל על הפמרים הכרמליים היחפים, אבל לא לזמן רב, כפי שנראה להלן.

אוגינסקי נגע בפתבו בשאלת הגדר. שאלה זו היתה חשובה מאד ובוערת תמיד. היהודים היו מוציאים הרבה כסף להקמת גדר חוקה. הגדר היתה מגינה בפני התנפלויות על בית=העלמין והיתה קובעת ומבצרת את הגבול. כל אלה שהיו להם טענות בדבר הקרקעות היו מפריעים להציג גדר והיו פורצים את הגדר. הדאגה לגדר תפסה תמיד מקום חשוב, כמו הדאגה להרחבת השטח ולהבטחת דרך חפשית אל בית=החיים. בשנת תל"ד (1674), בשעה שהח"ק מוציאה כסף לקנית כיפה וקרקע, היא מוציאה כסף גם על גדר³. גם אח"כ בכל פעם שדנים בשאלת תקונים על בית=

1 ראה על המשה

2 ארכ. ממש. ביילנה, ס. בייך הסבצר סס. 4754, דף 750. ראה בהוספות מס. 5.

3 פנקס דח"ק גחש"א, דף 411. ראה בהוספות.

החיים מקציבים גם בשביל בדק הגדר¹. הרבה סכומים צריך היה להוציא, כדי לקבל רשיון להעמיד את הגדר. רשיון כזה היו משתדלים להשיג מהבישופים ובאופן כזה להשפיע על השכנים הנוצרים לבל יפרצוה.

על דבר ספנת קצור הגדר ויחד עם זה נטילת שטחים מבית-החיים שומעים אנו בהחלטה משנת תקי"א (=1751), כ"א טבת, שנתקבלה בח"ק גחש"א:

„עלה במוסכם, שממעזות הראשונות שיהי' מהיום יותן לצורך גדר בית-החיים באשר שהיה פשגה שיוצא מלפני השליט לקצר הגדר ודבר זה יש לחוש לפסידא דלא הדר דליפוק מיני' ח'ו חורבה, בכך עושו, גושו, חושו לעשות הגדר ולהעמידו על המיצר בסוף הגבול וממעזות הראשונות יוגבה כל ההוצאות הנ"ל וחלילה לשנות, באשר שהוא צורך שעה מאוד, פידוע"ז.

איננו יודעים מצד מי נשקפה הסכנה אָז, אם מצד ההורודניצי' הוריין או מצד הפרמליים. משערים אָנו, כי פאן מדובר על הוריין, שהרס, כפי שידוע לנו, את הגדר גם בשנת תקי"ד.

היהודים פנו אל הבישוף הוילנאי מיכאל יוחנן זינקוביץ (Zienkowiec) בבקשה שיתן להם רשיון להעמיד גדר מסביב לבית-העלמין שלהם. לבישופים היתה השפעה על ענין קבורה המתים היהודים. כך יש לנו ידיעה, כי הבישוף הוילנאי בז'וסטובסקי (היה בישוף בשנים 1722—1687) הוציא תקנות בדבר קבורת מתים יהודים. התקנות עצמן אינן ידועות לנו. בודאי קבע בהן, איך צריכים היהודים לנהוג בעברם עם הלויזתיהם ברחובות ועל-יד בתי-מנזר, ומצד שני איך צריכים להתנהג הפמרים ויתר הנוצרים עם הלויזת יהודיות. אפשר, כי הבישוף בז'וסטובסקי נגע גם בשאלת הגדר. הבישוף זינקוביץ נתן ליהודים ביום השלשה-עשר בחדש ינואר שנת 1758 רשיון להקים מסביב לבית-החיים שלהם גדר מעצים עם

¹ פנקס דח"ק גחש"א, דף 320 (מש. תק"ם), 273 (תקנ"א), 269 (תקנ"ב) 256 (תקנ"ו), 208 (תקס"ד), 187 (תקס"ט).

² פנקס דח"ק גחש"א, דף 403

עמודי-אבן או לבנים, שיתמכו בה¹. גם הבישוף מס'סקי נתן אח"כ, בשנת תקמ"ג, רשיון לבנות גדר.

היהודים השתמשו ברשיון שנתן להם זינקוביץ וחקימו מהר גדר מסביב לבית-החיים. בזמן העבודה של בנין הגדר הזמינו גבאי הח"ק גחש"א באי-כח מהפמרים הפרמליים היחפים, שיראו ויעידו, אם הם מעמידים את הגדר על הגבול הנכון או שהם תופסים קרקע השייך לפמרים. באו שני באי-כח מהפמרים ונוכחו, כי היהודים הקימו את הגדר על הגבול הקודם ולא נעשה שום עוול לפמרים הפרמליים. באי-הכח נתנו את עדותם ליהודים בכתב².

הפמרים הפרמליים לא היו נותנים כתב-עדות שכזה, לולא היו היהודים מתפשרים אתם בדבר השטחים שהפרמליים חשבו לשייכים להם. באותו מעמד שניתן כתב-העדות הנ"ל נעשה בין הפרמליים והיהודים חוזה-פשרה דלקמן: הפמרים מסכימים למסור ליהודים שטח, שהיה שייך לפרמליים והם ספחוהו לבית-העלמין שלהם בזמן קדום, בזמן מלחמות ומגפות, וקברו שם הרבה מתים³. היהודים צריכים יהיו מצדם לשלם לפמרים בתור מס בעד השטח פעמיים בשנה, לחג הלידה (קאלינדה) ולחג הפסחא ("włóczębne"): חמשה זהובים ("טינפים") במטבעות, בשר רביעית הפרה, סוכר ממין משובח, ראש" משקלו ארבעה פונטים, פלפלין, זנגביל, צמוקים קטנים, צמוקים גדולים, שקדים, אורז — חצי הפונט מכל המינים האלה.

1 ארכ. ממש. בווילנה, ס. המגיסטרט הווילנאי מס. 5136', דף 40. ראה

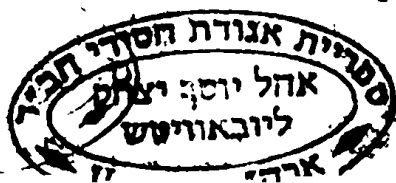
בהוספות מז. 6.

2 ארכ. ממש. בווילנה, ס. בי"ד המבצר הווילנאי מס. 4773, דף 725

Akt testimonialnego skryptu bractwu żydowskiemu mogił wileńskich żłuzącego.

3 ארכ. ממש. בווילנה, ס. בי"ד המבצר הווילנאי מס. 4773, דף 724:

Akt skryptu pewnego bractwu Żydowskiemu na mogiły wileńskie służącego. — „... antiquitus jeszcze tempore hostilitatis różnych inkursyj i powietrza in antiquitate gruntu mogilnego na którym wiele trupów zmarłych pogrzebionych bez przeszkody od X Kar-melitów“.

התשלום וה"מתנות", שהיהודים התחייבו לתת לכמרים היחפים היו עולים בפסך רב. אולם ליהודים היה כדאי ונחוץ להשלים עם שכנים רעים אלה. מתוך כתב-החווה רואים אנו, כי התביעות היו מהשנים הקודמות, יכול להיות, כי משנת 1710, שנת המגפה. בכתב מודגש, כי השטח היה שייך לכמרים והם מוסרים בעצמם אותו ליהודים. הדגשה זו לא היתה, אפשר להבין, לפי רצונם של היהודים, אבל צריך היה לגמור את הסכסוכים ולכן הסכימו לנוסח שכזה גם בעל פה.

אפשר היה לחשוב, כי הכמרים היחפים יסתפקו מעכשיו בסכומים ובמתנות שנקבעו בחוזה ולא יפריעו יותר את מנוחת שוכני העפר. אולם הכמרים התחילו כעבור זמן קצר אחרי עשית החוזה לדרוש תשלומים גדולים יותר וחפצו גם להתחיל במשפט עם היהודים בדבר הקרקעות. בפנקס הח"ק גחש"א קוראים אנו החלטה כזו משנת תקכ"ב, ראש חודש אב 1:

"עלה במוסכם בנידון הפומרים באסאקיש², שרוצים לשפוט עבור הבית-חיים, בכך נתנו רשות האלופים ש"א 8 להאלופים הגבאים להתפשר עם הפומרים הנ"ל ורשות בידם ליתן שוחד עד כמה שיראו לפי חכמתם ליתן. וגם רשות בידם להוסיף להפומרים הנ"ל על חמשה ג"ש שנותרים בכל ראטי' עד שלשה ר"ט עם חמשה ג"ש הנ"ל, דהיינו שיהיו נותרים להם כל שנה עולמות סך ששה טאלר".

מהחלטה זו אנו רואים, כי אפשר היה לפעול על הכמרים על-ידי שוחד. ואמנם עלה בידי היהודים מהר להתפשר עם הכמרים היחפים. היהודים התחייבו לשלם בכל שנה חמשה ר"ט (פארבעים זהובים) ומתנות בשמים. בפנקס החברה-הקדישא קוראים אנו על הפשרה הזאת בהחלטה מיום כ"ד אב מאותה שנת תקכ"ב 4:

"באשר שאלופים גבאים דחברה הקדושה גחש"א הגדילו עצה והפליאו תושיה בעסק בית-החיים דק"ק ונלוו אליהם האלופים

1 דף 395.

2 Bosaków — יחזים.

3 שמונה אנשים.

4 דף 387.

הגבאים דצ"ג דק"ק ואמרו לדבק טוב, טובים השנים מן האחד, והתאמצו בחריצות והשתדלות, הניחו עסקיהם ועשו לש"ש ופעלי פעולת אמת לעשות רצון קונם עד שהוציאו מכח אל הפועל ונתפשרו עם הפומרים, אשר רצו להפר ברית וחוק אשר מימים קדמונים וליקח חלק גדול מבית=עלמין ומקרקע השייך לבית=עלמין עד שהוצרכו לפשרם לעולמי עד שיבוא הגואל ליתן בכל שנה ושנה סך חמשה ר"ט ומתנות בשמים. והתקשרו בקנסות גדולות אם יעברו מליתן לפומרים פנ"ל.

אולם גם אחרי פשרה זו לא חדלו הפמרים הפרמליים היחפים להציק ליהודים. בשנת 1770 עורכים הפמרים התנפלות על בית=העלמין. הכמרים שלחו אנשים היושבים על היוריסדיקציה שיצרו להם ואלה הרסו את הגדר והחריבו הרבה מצבות¹.

היהודים הזמינו שמש של בית=דין ממשלתי ובקשוהו, שילך לראות את כל הנעשה, יחקור מי עולל להם את כל זה וימסור לבית עדות רשמית על כל הנעשה. שמש בית=הדין (נקרא גם „גנרל“) בא וראה, שהפמרים הפרמליים פרצו את הגדר, פרקו את העצים, הרסו את עמודי=החומה מכוסים=הרעפים, שהיו תומכים בגדר, הפילו וקלקלו מצבות עם הכתבות היהודיות ואחדות מהן החריבו לגמרי². השמש פנה אל הכמרים הפרמליים עצמם בשאלה, מי עשה עוולות אלו. הם ענו, כי ציוו את האנשים היושבים על שטח היוריסדיקציה שלהם להפיל את כל זה. היחפים הוסיפו, כי עוד יפילו גם את יתר המצבות ויצוו לחרוש את השדה.

הפמרים הפרמליים הרסו אן, בטח, לא את כל בית=העלמין, אלא רק את החלק אשר על הגבול, שהיו לפניו יוצאים בתביעות וטענות אליו. איננו יודעים איך נגמרה התגרה, משערים אנו, כי עלה בידי היהודים באמצעים מנוסים מכבר, בשוחד, בתשלומים גבוהים ומתנות בשמים, לשכך את חמתם ולקבל בחזרה את שטחי בית=העלמין שגולו.

1 א"כ. ממש. בוילנה, ס. ב"ד המבצר הוילנאי מס. 4785, דף 330 :

Zeznanie wizji Żydom kahału wileń. służącej.

2 שם. גבית=הערות נעשתה ביום 11.IX.1770.

כדי להשמר בפני התנפלויות כאלו השתדלו היהודים לפני הבישופ הדוכס איגנץ מסלסקי וקבלו ממנו בשנת תקמ"ג (1783) רשיון לבנות גדר=חומה מסביב לבית=העלמין. הבישופ מכר ליהודים גם שטח=אדמה גדול סמוך לבית=העלמין ונתן להם גם פריבילגיה על דרך חפשית אל בית=החיים¹. הרשיונות והשטח עלו ליהודים בסכומים גדולים מאד. שמואל ב"ר פייבוש, המכונה בפנקס בתארים „התורני הראש“, הצטיין אז בהשתדלויותיו לפני הבישופ. החברה הקדישא גחש"א חפצה לתת לו בעד טרחתו שלשים אדומים² או לתת לו ולבניו מנויים וכבודים בח"ק.

בין החסויות שהיהודים קבלו מאדונים שונים היתה חשיבות מרובה גם לכתיבת=החסות של הדוכסים ראדזיבילץ. לדוכסים אלה, שבני משפחתם היו מתמנים לעתים קרובות למשרת וזייבודה בוילנה, היו שטחים גדולים על פרבר העיר שניפישוק (Snipiszki). קרוב לבית=העלמין היהודי. היהודים היו משלמים גם להם תשלום שנתי בעד החסות הזו. בידינו נמצא כתב=חסות שכזה, שניתן ליהודים בשנת 1740 מהדוכס הירונים פלוריאן רדזיבילץ³. הוא נותן ליהודים את חסותו על בית=העלמין שלהם, כמו שהיו נותנים גם קודם הדוכסים לבית רדזיבילץ. הוא מצוה על פקידיו וסוכניו בתיו שבוילנה ובשניפישוק שלא יפריעו ליהודים אלא גם יגינו עליהם בכל מה שנוגע לבית=העלמין. היהודים צריכים לשלם לאוצרו כמו קודם ארבעים זהובים בשנה.

היו מקרים, שהרדזיבילצים או פקידיהם היו דורשים תשלומים יותר גבוהים או היו טוענים, כי השטחים של בית=העלמין שייכים להם. בשנת 1739 דן שופט היהודים, הפודבוייבודה, בשאלת תביעה כזו מצד הדוכסית רדזיבילץ. היהודים הראו את הפריבילגיות שלהם ואת יתר תעודות הקנין על שטחי בית=החיים והוכיחו, כי הם משלמים לרדזיבילצים רק בעד חסות. באי=כח הדוכסית ראו, כי לתביעותיהם אין שום יסוד ולכן בטלו בעצמם את דרישותיהם

1 פנקס דח"ק גחש"א, דף 313, 312.

2 1 אדום --- 18 זהובים.

3 ארכ. ממש. בוילנה, ס ביי"ד המנדבורני (העירוני) מס. 5348, דף 979.

ראה בהוספות מס. 4.

והשוֹפֵט אישר את זכויות היהודים על קרקעות בית=העלמין.¹
 על=ידי כתב=החסות, שהיהודים קבלו מהדוכס רדזיביללל כעבור
 חצי שנה, סודר היחס בין היהודים ובין הדוכסים רדזיביללל לגמרי.
 בשנת תקנ"ג (1793) מוצאים אנו, כי האדון קוזלובסקי, בא=פח
 הרדזיבילללים, דורש בעשרה זהובים בשנה יותר מאשר נקבע
 בכתב=החסות והוא פותב בשובר, כי התשלום הוא בעד מס קרקע,
 כאלו היה אדון לקרקע. היהודים החליטו לא להוסיף על ארבעים
 הזהובים בשנה ולא להסכים לנוסח מוטעה של השובר, מכיון
 שיש כתב=הסכמה מהדוכס על שייכות הקרקע ליהודים.²

התנפלויות על הללויות המתים. כתבי=החסות היו
 נחוצים מאוד ליהודים, כדי להשמר בפני התנפלויות של שכנים
 רעים על בית=העלמין ועל ההלויות. מלבד השכנים, שהיו רוצים
 לסחוט תשלומים מהיהודים, היו עושים את בית=העלמין ואת ההלויות
 מטרה לחציהם גם העירוניים במלחמתם ביהודים. בשנת 1634,
 בשעה שהיהודים קבלו מהמלך ולדיסלב הרביעי כתבי=זכויות על
 מסחר חפשי בכל מיני סחורות וגם אוניברסל (כתב=פקודה) נגד
 התנפלויות על היהודים, ערכו העירוניים, ששמרו בלבם עברה על
 היהודים גם בלאו הכי על שקבלו לפני שנה כתב=זכויות גדול,
 התנפלויות על לוויה וגם על בית=החיים. ההמון, סוחרים, בעלי=
 מלאכה ואנשים שונים התנפלו ביום השלישי באפריל שנת 1634
 על המלרים והפזם מכות אכזריות במקלות ובאבנים ואחר=כך פרצו
 אל בית=העלמין והרסו הרבה מצבות.³ שמש בית=דין ממשלתי,
 שהוזמן על=ידי היהודים וגם על=ידי הפודסטרוסטה לראות את
 המופים, מצא את בעל=הבית מרדכי בן שמואל מוטל במטה וגם
 עוד עשרים ושלשה יהודים מופים ופצועים עד זוב דם. ליהודים
 אבדו על מקום התקלה סכומים קטנים וגדולים וגם פובעים. מכיסיו

1 ארכ. ממש. ווילנה, כ. ב"ר המבצר מס. 4754, דף 748 : Akt
 dokumentu testimonialnego Żydom wileń. bractwa mogilek słu-
 żącego.

2 פנקס דח"ק גחש"א, דף 268.

3 Д. Магид: Вильна (Еврейская Энциклопедия V כ. (צד 578).

של בעל-הבית הוציאו כסף רב וגם עשרים ושנים כפתורי כסף.¹
העירונים שאפו לגרש את היהודים מהעיר לגמרי, הם
הביטו בעין רעה על התישבות והתרבות היהודים בעיר וקבלת
זכויות על ידם מהמלכים, כי ראו בזה בטול הפריבילגיה שלהם
משנת 1527 האוסרת על היהודים להתישב בעיר ולסחור בה.
המלכים הפולניים לא התחשבו בפריבילגיה הזו, כי טובת יתר
האוכלוסין דרשה להרשות ליהודים להשתקע בעיר ולסחור בה.
בשעה שגייסות מוסקבה שטפו ובאו על פולין וכבשו את וילנה
בשנת תט"ו, פנו העירונים אל הצאר הרוסי בבקשה שיוציא את
היהודים מהעיר וירשה להם להתישב רק על בית-העלמין מעבר
הנהר וילייה...²

אולם אם להתנפלויות העירונים היה אופי „פוליטי” כביכול,
הנה להתנפלויות של כמרים ואדונים שונים על הללויות המתים
היה טעם פשוט יותר, היינו סחיטת תשלומים „מתנות”. עד היכן
היו ההתנפלויות מגיעות מראה לנו עובדה זו משנת 1726: בשעה
שעברה ביום השני באוקטובר בצהרים בשקט גמור ובלי לוויה
עגלה פשוטה עם בר-מינן על-יד מנזר (קרוב לשער העיר, עכשיו
על הרחוב הוילנאי, בית-תפילה ע"ש קתרינה ומנזר של
הבנדיקטיניות) יצא הפומר לומצ'קה (Łomaczko) בחברת עוד
אנשים שונים אל הדרך הנמצאת ברשות הרבים והתנפלו יחד על
העגלה. את העגלון, שהיה נוצרי, הפילו מהעגלה והובילו אל
חצר המנזר את המת, את העגלה ואת הסוס והשאירו שם.
היהודים פנו תיכף אל הבישוף והוא שלח לפומר התראה, שישב
מיד את המת ואת העגלה עם הסוס. הבישוף הדגיש בהתראתו
גם את הטעם, שעקוב המת במנזר יכול לגרום להתפשטות מחלות
מתדבקות (infekcja) ואיים על הפומר בהרחקה מהקהילה ובענשים.
לומצ'קה לא נשמע לאזהרה ואפו חרה עוד יותר בשביל זה. הוא
הוציא את העגלה עם המת אל כפר ברשות הרבים, הטיל את

1 Бершадский: История Вил. евр. общины (1593—1649) (Восход 1887 кн. 4 стр. 75).

2 Kraszewski: Wilno od początków do r. 1750 t. II str. 125.

המת לבצה ואת הסוס הוביל בחזרה אל המנזר. הבישוף צוה להוציא את המת מהבצה ולהסיעו מן העיר, אבל הפומר הפריע בעד זה, זרק אבנים באנשים שניסו למשוך את המת מהבצה. וכך היה מוטל הבר=מינן בבזק יום ולילה שלם. החקירה שנעשתה תיכף קבעה, כי המת מינח בבצה והסוס נמצא במנזר. בעד מעשה יפה זה קבל אמן הפומר בראשונה עונש של הרחקה מכהונתו, אולם מהר הושב למשמרתו¹.

כל זעפו של הפומר היה בלי ספק בשביל התשלום שהיו נוטלים מהלויות יהודיות. העגלה הפשוטה עברה בחשאי, בלי מלוים ועגלון נוצרי נהג בה — הפומר ראה בזה נסיון להעביר מת בלי תשלום ולקפח את פרנסת המנזר. מעצורים כאלה בדרך מן הגיטו עד בית=החיים היו רבים. בשנת תקס"ד נהרגה אפילו אשה יהודיה אחת, אסתר בת הרב אליעזר מקראו, בשובה מבית=העלמין לביתה² הדאגה לחופש ההעברה ולהעמדת הדרך לא היתה פחותה מאשר לבית=העלמין עצמו. היו דרושים מאמצים רבים וצריך היה לתת תשלומים רבים, כדי שאפשר יהיה להעביר בשלום את המת עד בית=החיים.

הדרך — רחוב היהודים. את הנהר היו היהודים עוברים לפנים בסירות ואחרי שנבנה גשר — דרך הגשר או גם בסירות. אחרי הגשר היתה הדרך עוברת על שפת הנהר ימינה. קצה=הדרך הזה היה נקרא „רחוב=היהודים”³. הופעה דומה מוצאים אנו גם עכשיו ביחס לבית=העלמין החדש: הרחוב המוביל לבית=העלמין זה נקרא „kierkutowa”, כלומר רחוב בית=העלמין היהודי (קירקוט מלשון קירכהוף).

הגשר. גם הגשר שמש לפעמים קרובות מעצור בעד ההלויות. את הגשר בנה קרוב לשנת 1536 ההורודניצ'י הוילנאי

1 א.כ. ממש. ווילנה, ס. בי"ר המבצר הוילנאי מס. 4752. דף 685.

(Aktykacja dekretu konsystorskiego Żydów wileń. służącego).

2 ראה את הכתיבת על מצבתה בפרק השני. קברה מצוין על המפה

במספר 117.

3 עפ"י מפת העיר וילנה מראשית המאה הי"ט הנמצאת בארכיון

עירית וילנה.

הזיוג, שקבל על זה פריבילגיה מהמלך. הזיוג הוציא על בנין הגשר הרבה פסף ונדב את ההכנסה מתשלומים, שיטלו מעוברים ונוסעים, להקמת ולכלכלת בית-חולים על-שם השלישיה הקדושה על-יד בית-הכנסיה אשר על שם זה של הפמרים הדומיניקנים בוילנה. את ההנהלה והדאגה לגשר ולבית-החולים קבלה עליה בשנת 1545 העיריה הוילנאית. היהודים לא חפצו לשלם לעיריה תשלומים מהלויות בסמכם על כתב זכויות (אורדינציה) של המלך ולדיסלב הרביעי משנת 1633, שעל-פיה משלמים היהודים לעיריה סכום שנתי והם פטורים מכל מיני תשלומים עירוניים אחרים. היהודים היו רגילים להשתתף במצות הלוית המת ונטילת תשלומים מהלויות המה גורמת להתפורות המלואים. דרישת תשלומים מהלויות כמו מהעברת סחורות ובקר עלב את הרגש הדתי של היהודי, שהלוית המת נחשבת אצלו למצוה רבה. היהודים פנו אל המלך ולדיסלב הרביעי וזה אסר בפריבילגיה שנתן ליהודי וילנה בשנת 1642, ביום העשרים וששה במאי, על המגיסטרט ליטול מהם תשלומים, מפני שתמיד הם משתתפים בהוצאות לבדק הגשר"1. בפריבילגיה שניה נאמר, כי אין ליטול מהיהודים על בנין ובדק הגשר יותר מהסכום, הרגיל משנים קדומות"2. את הפריבילגיות האלו אשרו כל יתר המלכים הפולניים. היהודים מוכרחים היו בכל זאת לשלם בעד העברת מתים דרך הגשר. היהודים חפצו לבוא לידי הסכם בדבר התשלומים המעיקים האלה כי נזש מלהפטר מהם. הקהל עשה חוזה בענין המדובר בשנת 1672 עם הכומר רודזביץ, הפרובושץ של בית-התפלה על שם השלישיה הקדושה. בחוזה הזה נאמר: „אני הכומר רודזביץ, פרובושץ של בית-התפלה של השלישיה הקדושה, מודיע בכתב של פשרה זה, הניתן ברצוני הטוב לעולם, שאם-כי היהודים הוילנאים יש להם

1 ארכ. ממש. בוילנה, ס. בי"ד המבצר הוילנאי מס. 4752, דף 448. התעודה הזאת נדפסה בהוצאות הקומיסיה הארכיאוגרפית הוילנאית, בכרך 29 תעודה מס. 201, אבל חסר שם חלק חשוב של התעודה.
2 שם. התארוך אינו ברור - כתוב 1717, אבל הוא אי-אפשרי, כי זה כנראה גם-כן מזמן ולדיסלב IV.

(כתוב) בפריבילגיה שקבלו מהמלכים יר"ה, שיהיו פטורים מתשלום וממכס מהגשר הוילנאי, בכל זאת מפני שהם מעבירים לפעמים קרובות גופות מתיהם, אנשי העם היהודי, אל בית-העלמין דרך הגשר או דרך הנהר וילייה, לכן פעלתי עליהם באופן טוב, שהחליטו ברצונם הטוב לשלם לי ולבאים אחרי בכל שנה ושנה לעולם עשרים זהובים ועשר מידות בשמים, כלומר לחג-הלידה עשרה זהובים במקום קאלינדה, פונט פלפלין, פונט זנגביל, פונט אורז, פונט וחצי כרכם, פונט צמוקים גדולים וגם לחג הפסחא במקום וולוצ'בנה עשרה זהובים ובשמים כאלה מספר פונטים שוה. ואני מבטיח אותם, כי אינם צריכים לסבול ולא יהיה להם שום קשי בהעברה כזו דרך הגשר או הנהר לא מצדי ולא מצד איש אחר" 1.

בכתב הזה מודה הפומר בעצמו, כי אין היהודים מחוייבים לתת שום תשלומים על סמך כתבי-הזכויות שלהם. אנו רשאים להטיל ספק בדבר אם, "פעל על היהודים באופן טוב, שהחליטו ברצונם הטוב" לשלם לו את הסכומים ולתת לו "מתנות" פעמיים בשנה. היהודים עשו את החוזה בעל-כרחם, כדי להשתחרר מהתשלומים המחפירים על יד הגשר.

המגיסטרט יצא מיד נגד החוזה הנ"ל ותבע לדין את הפומר ויחד אתו את היהודים. פסק-דין של בית-דין קומיסרי בטל את החוזה. הנמוק היה, כי החוזה לא נעשה על-ידי בית-החולים ע"ש השלישיה הקדושה ולכן הוא נוגע רק לפומר עצמו ולקהל היהודי. חברי הקומיסיה פסקו, כי היהודים צריכים לתת תשלומים בעת ההעברה דרך הגשר, כי הגשר מתקלקל, אבל ההעברה בסירות צריכה להיות בשבילם חפשית מתשלומים 2.

המגיסטרט התחיל ליטול תשלומים מהלויות והיה נוטר שני זהובים מכל מת. היהודים פנו אל המלך ין סוביסקי בתלונה על

1 ארכ. ממס. פוילנה, בי"ר המבצר הוילנאי, מס. 4763, יף 332. את

התעודה ראה בהוספות מס. 2.

2 Dubiński P.: Zbiór praw i przywilejów m. stoł. W. X. L. Wilnowi nadanych. Wilno, 1788. 242 שם יף

זה וכתבו כי דורשים מהם תשלומים „באמתלאות בלתי ברורות להם”². המלך שלח בשנת 1685 אל העיריה מכתב=אזהרה ובו אסר עליה ליטול תשלומים בלתי=צודקים אלה¹.

גם אזהרות המלך לא פעלו ביותר על לב העירונים והיהודים היו צריכים להמשיך את המלחמה בעד העברה חפשית של הללויות המתים דרך הגשר. בשנת 1749 מוציא טריבונל=האוצר (Trybunał Skarbowy) פסק=דין, כי אין היהודים צריכים לתת כסף לתקון הגשר ולצרכים עירוניים אחרים, על=סמך כתב=הזכויות (אורדינציה) משנת 1633 והחזזה עם העיריה משנת 1742². גם החזזה בין הקהל ובין העיריה שנעשה בשנת 1742 קובע כמו האורדינציה משנת 1633, שהיהודים ישלמו לעיריה סכום שנתי מסוים ובעד זה יהיו פטורים מתשלומים עירוניים אחרים.

גם פסק בית=דין=האוצר לא שנה את מצב הענינים והיהודים ראו צורך לעצמם לתפוס את הרע במעוטו ולעשות חזזה עם חוכר הכנסות הגשר. בשנת 1757 עושים היהודים חזזה=פשרה עם האדון מינקיביץ (Minkiewicz), הוויט³ הוילנאי, שהיה לו יפוי=כח ורשות ליטול את התשלומים מהגשר, חזזה דומה לאותו החזזה שעשו עם הפומר רודזביטש לפני שמונים וחמש שנים. גבאי החברה=קדישא גחש"א התפשרו עם מינקביץ, שישלמו בעד העברת מת בלוית שמונה אנשים רק טינף (=זהוב) אחד⁴. בכתב החזזה נאמר בפירוש והודגש, שהוא נעשה על יסוד כתב המלך סוביסקי וחזזה הפשרה עם רודזביטש, שבהם נאמר, כי היהודים חפשים מתשלומים בעד העברת מתים דרך הגשר. את כתב=הפשרה עם מינקיביץ הגיש ביום השמונה=עשר בינואר שנת 1757 להרשמה בספרי המגיסטרט הוילנאי יהודה ספרא ודיינא דמתא, הידוע

1 ארכ. ממש. בוילנה, ס. בי"ד המבצר הוילנאי, מס. 4768, דף 416. את התעודה ראה בהוספות מס. 3.

2 א.כ. ממש. בוילנה, ס. האוצר מס, 2689, דף 259 - Dekret mię-
dzy JPietkiewiczem, instyg. Tr. Skarb z niewiern. Żydami wileń.)
3 מלשון wojt=advocatus.

4 התעודה הזאת נדפסה בהוצאות הועדה הארכיאוגרפית הוילנאית כרך 23 מס. 225.

בקצור שמו יסוד. תפקידו של היסוד בכריתת החוזה לא הצטמצם בודאי רק בפעולתו זו, שצריך היה לעשותה כסוד, אלא העסקן הצבירי והשתדלן הגדול הזה הוא אשר הביא לידי גמר את הפשרה.

משנת 1790 יש לנו רשימת התשלומים, שהיו נוטלים מכס עובר ושב דרך הגשר הירוק. הפומר קונדזביטש, הפרובושץ של בית=התפלה ובית=החולים אשר ע"ש השלישיה הקדושה, פנה אל קומיסייה של האוצר (Komisja Skarbowa), שהיתה כאלו מיניסטריזון הפיננסים בפולין וליטא, בבקשה להרשות לו ליטול תשלומים מעוברים את הגשר הירוק עד שיתקנו את הגשר. הקומיסייה נתנה לו רשות ליטול בין יתר התשלומים גם אלה:

„בעד העברת מת יהודי זקן ביחד עם ההלויה — 1 זהוב 8 גרוש

בעד העברת ילדים יהודים מתים — — — — 13 „

כשהיהודים מעבירים מהעיר קלפי,

טבלאות או אבן הנקראת תחומות — — 13 „

ח"ק הלוית המז ונושאי=המטה. הדרך אל בית=החיים היתה, איפוא, כרוכה בהרבה קשיים ומעצורים. צריך היה לשלם תשלומי=בופר מרובים, צריך היה לדאוג תמידית שההלויה תצבור בשלום ושלא יסגרו את הדרך בעדה. למטרה זו יצרה הקהלה הוילנאית חברה מיוחדת, שעליה הוטל לשלם את התשלומים הדרושים ולהעמיד דרך חפשית להלויות עד בית=העלמין. חברה קדישא זו נקראה: ח"ק הלוית המת ונושאי=המטה. לבית=החיים עצמו ולקבורה דאגה הח"ק גחש"א, אבל העברת המת נמסרה לח"ק מיוחדת זו „הלוית המת ונושאי המטה". הקהל מסר לח"ק הלוית המת הכנסות מיוחדות, כמו דמי=עגלה ודמי=גשר. כבר בשנת ת"ל (1670) קיימת הח"ק הלוית=המת² והיא נוטלת דמי=גשר ודמי=עגלה. במחצית השניה של המאה הי"ח לספה"נ נוטלת הח"ק הלוית=המת חלק עשירי מדמי=קבורה. אפשר, כי גם במאה הי"ז

1 ארכ. ממש. בוילנה, ספרי הקומיסייה של האוצר מס. 2781 דף 8.

את המלה האחרונה (tchimis) צריך לבאר, לפי השערת, כמצבת אבן.

2 תקנות הח"ק גחש"א מסנת ת"ל בכוף פנקס הח"ק גחש"א (תקנה מ"ב).

היתה הח"ק הזו נוטלת תשלום כזה, אולם אין לנו ידיעות שתוכלנה לאמת את ההשערה הזאת.

הח"ק הלויית המת לא תמיד יכלה למלא את התפקיד שהוטל עליה ולהעמיד דרך חפשית אל בית-העלמין. נחוצים היו לפעמים סכומים גדולים, כדי לפצות אדונים קשים, כדי לקנות שטחים שזרפם עוברת הדרך וכדי לעמוד לדין, והחברה הדלה הזו לא היה ביכולתה להספיק את הדרוש. חולשתה זו גרמה לבטולה.

סגירת הדרך ובטול הח"ק הלויית המת. בשנת 1765 נסגרה לגמרי בפני הלויית המתים היהודים הדרך הקדומה, שהיתה עוברת על שפת הנהר וילייה. אדון אחד, פיורו (Pioro) שמו, קנה לו שטחים על שפת הנהר, מימין הגשר הירוק. פיורו החליט לבנות שם ארמון וקרא לאחוזתו פיורומונט (Pioromont) — כלומר: גבעת פיורו. הוא צוה לשפוך על הדרך עפר וסגר כך את הדרך בפני היהודים. האדון הזה גדר את שטחו וגם את הדרך בתוכם כך, שאי-אפשר היה לעבור דרכם.¹ היהודים נמצאו במצב קשה מאד. הם חפצו להלחם בעד זכויותיהם והגישו עצומותיהם לבית-הדין בורשה (לבי"ד חצר-המלך) אולם צורך השעה היה להשיג תיכף מפיורו דרך אחרת, כדי שאפשר יהיה להגיע אל בית-החיים. פיורו הסכים להעמיד להם דרך אחרת, שתעבור בגנו. כעבור זמן-מה נטל מהיהודים גם את הדרך הזאת, כי חפץ להרחיב את גנו. הוא הסכים להעמיד ליהודים בשטחו דרך בשביל הלויית מתיהם וגם הרשה לעבור רגלי במשעול על עפת הנהר וילייה. פיורו נתן ליהודים כתב, שבו הוא מודה, כי לקח לו וגדר את הדרך, שהיתה משמשת ליהודים משנים קדומות על סמך הפריבילגיות ועל-פי הצדק, ולכן הוא נותן להם בחליפין דרך אחרת.²

ה"חליפין" לא היו לרצון ליהודים. שנוי הדרך גרם לכושיים רבים. מעשיו של פיורו היו מעשי עוול בלתי-חוקיים. היהודים

1 ארכ. ממש. בוילנה, ספרי המגיסטרט הוילנאי מס. 5142 דף 1335.

ראה בהוספות מס. 9.

2 שם.

פנו, כפי שהזכרנו למעלה, לבית=דין לורשה. למשפט זה נחוץ היה הרבה פסף. הח"ק הלוית=המת, שעליה היה מוטל לדאג לדרך, לא יכלה למלא את תפקידה, היא היתה חלשה בפני מאורעות גדולים כאלה. ראשי=הקהל החליטו להתרות בח"ק הלוית=המת, שתעמיד את הדרך חפשית. מפל ערעורים וטענות הן מהאדון פיורו והן משאר "פריצים" וכמרים. הח"ק צריכה להשיג גם כתבים ברורים על דרך חפשית. ההחלטה נתקבלה ביום ח' בטבת תקכ"ח וניתן לח"ק הלוית=המת זמן של שלשים יום, שבו מחויבת הח"ק למלא את הדרישות הללו. אם הח"ק לא תעשה את המוטל עליה במשך הנ"ל, תמסר מצות הח"ק הלוית=המת ונושאי=המטה יחד עם הכנסותיה לח"ק גחש"א וזו תצטרך להעמיד את הדרך¹.

הח"ק הלוית=המת לא יכלה למלא את דרישת הקהל וגם לא מלאה. גבאי הח"ק הלוית=המת טענו, כי אין עליהם חוב כלל להעמיד את הדרך. בית=הדין היהודי טפל בשאלה זו ופסק: "על הח"ק הנ"ל (הלוית=המת) להעמיד דרך ומחויבים הח"ק הנ"ל (הלוית=המת) להעמיד שטר=חוב של איש בטוח לפי ראב"ד שילוו מעות על זה שתי מאות אדומים, בכדי לילך למשפט עם האדון הנ"ל (פיורו) עד שיעמידו הדרך בשופי והשקט בלי ערעור ולהעלות בערפאות; ובאם לא יספיק ח"ו סך הנ"ל, אזי מחויבים הח"ק ליתן עד כדי הצורך וזמן ארפא ניתן להח"ק הנ"ל להעמיד השט"ח הנ"ל להרוזנים ויונח ביד הרבני הסופר דמתא ביום ד' הבע"ל, ובאם לא יעמידו השט"ח ליום ד' הנ"ל עד הערב, אזי זכות החברה בטל(ה) לגמרי ורשות להרוזנים ליטול המצוה לגמרי מאתם וליתן למי שירצו פאות נפשם. ומחויבים הח"ק הנ"ל להשיב ש"א (שמונה=אנשים) שלהם לפקח בדבר ומוזהרים בחרם ע"ז (על=זה). גם הטלנו בחרם שלא יתנו איזה שטרי חובות לפנים, בלי שיטלו מעות ושלא יעשו קנוניות"².

1 פנקס דח"ק גחש"א, יף 335.

2 פנקס דח"ק גחש"א דף 334.

הח"ק הלוית=המת לא היה ביכלתה לעשות ולא עשתה מה שהוטל עליה ולכן בטלה. על=פי החלטת ראשי=הקהל נמסרה המצוה של הח"ק הלוית המת ונושאי=המטה לח"ק גחש"א. הקהל הקטין אָז את התשלומים שהיו נוטלים מבר=מינן והרשה לח"ק גחש"א ליטול רק את דמי=הגשר ודמי=העגלה שהיתה קודם נוטלת הח"ק הלוית=המת. על ועדה בת שבעה אנשים: שני ראשי=הקהל, שני באי=כח הח"ק הלוית=המת, שני באי=כח הח"ק גחש"א והרב שביעי הוטל לסדר את שאלת אחוד שתי החברות לאחת¹. חלק של חברי הח"ק הלוית המת נתקבלו לחברים בח"ק גחש"א.

על=ידי הטלת התפקיד של העמדת הדרך על הח"ק גחש"א עוד לא נפתרה השאלה. קשה היה להלחם באָדון חזק שנטל את הדרך בזרוע ובנה במקום ההוא פלטרין גדולים. חלפו שנים אחרי שנים והדרך נשארה בידי בעל=הזרוע. צורך השעה היה להבטיח לכל=הפחות דרך, שתעבור סחור=סחור בשטחים השייכים לאנשים שונים. כך קוראים אָנו בפסק=בית=דין מיום י"ד אייר שנת תקל"ו: „הן היום נגשו לפנינו גבאי ח"ק גחש"א לטעון עם הא' גבאי דצ"ג ומענה בפיהם: הלא ידוע שהדרך שהיו עוברים לבית=עלמין נטלה בזרוע וכהיום עוברים על דרך בפלאץ (=כפר) ערל אחד ומן ההכרח ליקח הפלאץ ההוא מן הערל ההוא וכהיום הערל רוצה למכור, ואחר שמפל הכנסות של בית=עלמין נוטלין גבאי צ"ג שני חלקים בכך יתנו גם לזה שני חלקים, אחרי שהוא דבר הצורך לבית=עלמין..."² בשנת תקל"ח מחליטים שוב גבאי הח"ק גחש"א: „לקנות את מקום הדרך שהולך לבית=העלמין"³. בשנת תקמ"ב ממלאה הח"ק גחש"א את ידי ארבעת חברים חשובים (הראש הנגיד מוהר"ר יהודא ב"ר ליפמן, הראש הנגיד מו"ה ליב ב"ר ליזר, הרבני הראש הנגיד מוהר"ר אברהם ב"מ מיכל והרבני מ' ליב מפינסק) „להתאמץ להשיג אצל הערל וזראוויץ, הדר אצל הפלאץ של יגמ"פ פייארע (Jgmp Pioro), שיתן רשות להוליך

1 שם. דף 335.

2 פנקס דח"ק גחש"א, דף 335.

3 שם, דף 322.

עכצש"ת מתים דרך חצרו; ובידם לפזר ע"ז איזה סך כפי שישיג ידם כ"ד כל הא' (האלופים) שמ"א (שמונה אנשים); גם ניתן ביד הנקובים בשמותם דלעיל לקנות החצר של הערל קולקעוויץ, כל החדרים ופלאצין ששייך להערל הנ"ל, שאצל הבית=עלמין לצד הנהר וויליא, להיות יד הנקובים הנ"ל כ"ד כל הא' שמ"א"ו. בשנת תקמ"ג, העיר השם רוח הדוכס והגמון דקהלתינו² ומכר לגבאי ח"ק גחש"א דרך רחב ויפה, גם חצרות³. הדוכס ההגמון נתן אָז ליהודים פריבילגיה על דרך והרשה לגדר את בית-החיים בגדר חומה. הרשיונות הללו והחצרות עליו בסכומים גדולים מאד. הח"ק גחש"א לא יכלה לקבל בעצמה את הסכום הנחוצ ודרשה, כי גם ה"צדקה-הגדולה" תשתתף בהוצאות. הצ"ג צריכה היתה אמנם להשתתף בהוצאות בשני שלישים, אבל לא יכלה להשיג סכומים גדולים בבית-אחת, כי אחרי שנת 1766 אָסור היה לה, כמו גם לקהל עצמו, ללוות פסף. בית-הדין היהודי עם הרב האב"ד שמואל בן אביגדור בראשו החליט בכל זאת להתיר לצ"ג ללוות פסף. קוראים אָנו החלטת בית-הדין מיום כ"ו אייר תקמ"ג: "... צריך מעות פן ח"ו ירגז ההגמון ושלחנו אל האלופים ג"ב (גבאי) צ"ג כפי תוקף פסק... (קרוע: הנ"ל!?) מקצת השיבו מאין... יקחו ממון, כי ידוע שאין רשאים ללוות שום הלוואה; ובהיות, שראינו שהדבר נחוצ מאוד, ניתן מאתנו תוקף על פסק הנ"ל להרשות ללוות על זה כל מלוה על סמך הפסק, שמשתעבד שני חלקי ד"ק (דמי-קבורה) של גצ"ג (גבאי-צדקה-גדולה) עד שיסולק החוב"⁴.

לא ידוע לָנו איך עלה בידי היהודים להשיג בחזרה כעבור שנים את הדרך הישנה שהיתה עוברת על-שפת הנהר. היהודים קבלו את הדרך, ולא רק משעול צר לעבור רגלי, בחזרה אחרי

1 שם, דף 320.

2 הוא הדוכס איגנץ מסלסקי.

3 פנקס דח"ק גחש"א דף 335. ראה גם דף 313, 312.

4 שם, דף 335.

שפיוורו ירד מנכסיו ומתקפו ומהפלטריין שלו נשאר חרבות.
דאגות והוצאות בקשר עם הדרך היו ליהודים גם אחר-כך.¹

חברה קדישא גחש"א. הנהלת בית-החיים היתה בידי
הח"ק גחש"א, שנקראה גם ח"ק קברנים. חברי החברה היו
מתחלקים לשנים או גם לשלשה סוגים: א. שמשים; ב. חברים,
שנקראו גם "קברנים"; ג. "נשים צדקניות". כל העבודה הקשה
של הכשרת אדמת בית-העלמין וגם חפירת קברות וכד' היתה
מוטלת על השמשים. החברים היו מחלקים ביניהם את התפקידים
השונים הפרוכים בקבורת מת, שנחשבו ל"מצוות". הנשים היו
מטפלות בקבורת נשים מתות. ההכנסה מדמי-קבורה היתה
מתחלקת בין הח"ק גחש"א ובין ה"צדקה-הגדולה": הח"ק היתה
מקבלת שליש והצ"ג — שני שלישים.⁸ כנגד זה היתה הצ"ג
משתתפת בהוצאות בשני שלישים והח"ק בשליש. הדאגה לגורל
בית-העלמין היתה מוטלת על הח"ק גחש"א וזו היתה צריכה לעמוד
לדין בדבר הקרקע והגדר. הקהל היה, כמובן, עוזר לחברה-קדישא
בשעת הצורך. לפעמים היו קושיים לח"ק בשביל חובות הקהל.
בעלי-החובות היו סוגרים את המוסדות חצבוריים, כמו את בית-
הכנסת, בית-המרחץ ובית-העלמין עד שהקהל ישלם להם את
החוב. פסקי בתי-דין על סגירת בית-החיים על-ידי בעלי-חובות
היו דבר שכיח. כך נסגר בית-החיים על-ידי בעלי-חובות הקהל
בשנת תס"ד (1704)⁴, בשנת 1743⁵. הקהל היה משתדל לשחרר
את בית-החיים מרשות בעלי-החובות על-ידי הטענה, כי הוא שייך
לא לקהל, אלא לח"ק מיוחדת בלתי-תלויה בו. אחרי שבטלה
הח"ק הלוית-המת צריכה היתה הח"ק גחש"א לדאוג גם להקמת

1 המקרה עם הריגת האשה בלכתה מבית-העלמין העירה בשנת תקס"ד;
משנת תקס"ו — פנקס דח"ק גחש"א דף 195.

2 על הח"ק גחש"א יש לנו בכתובים עבודה מיוחדת המקיפה את כל
תולדות הח"ק.

3 ראה את פסקי-הדין משנת תל"ד בהוספת מספר 10 ראה גם
למעלה בספר דף 28.

4 קריה נאמנה, דף 17.

5 ארכ ממש. בוילנה, ס ב'הד המגדבורגי מס. 5348, דף 551.

הדרך. בזמן שהח"ק הלויית=המת היתה קיימת לא היו היחסים בינה ובין הח"ק גחש"א טובים. היו פורצים ביניהן סכסוכים בשביל ההכנסות. הח"ק גחש"א לא חפצה, שחברי הח"ק השניה יהיו גם חברים ולכן שמה מעצורים בעד פניסתם ובעד קבלת התמנויות על=ידם בח"ק גחש"א¹.

בעלי=הקברות. לפנים היו שומרים את בית=העלמין נוצרים, כי יהודים פחדו לגור שם. בעל=הקברות היהודי הראשון היה יהודא=ליב ב"ר יעקב, שחי שם יחד עם משפחתו². בשנת תקמ"ג (1783) גרים על בית=העלמין שלש משפחות: של יוסף ב"ר ביינוש בעל=הקברות (3 נפשות), של מלמד אחד (5 נפשות) ושל חנוני (3 נפשות)³. משרת בע"הק היתה עוברת במשפחת יוסף ב"ר ביינוש מאב לבן במשך הרבה דורות. האחרון מהם נהרג בסוף המלחמה העולמית. בעלי=הקברות ממשפחה זו היו ידועים כלמדנים וענותנים. מצבת אחד מהם, בנימין=ביינוש ב"ר יוסף, שנפטר בשנת תקפ"ו נמצאת על בית=החיים הישן (ראה על המפה מס. 206) וכתוב עליה: "פ"נ איש תם וישר מהו' בנימין=ביינוש במו' יוסף בעל הקברות וי"נ ביום א' ט"ו טבת תקפ"ו תנצב"ה".

סגירת בית=העלמין. משנת תקנ"ב יש לנו ידיעה, כי היהודים יראים בפני העברת בית=החיים למקום אחר⁴. הח"ק גחש"א מחליטה אז על הוצאה של עשרה אדומים, שישמשו להרחקת הסכנה. שום רע לא אירע אָז לבית=החיים. אולם היהודים ראו, כי שאלת בית=העלמין נעשית חמורה מיום ליום בשביל קרבתו לעיר ובשביל חסרון בשטחים חדשים. העיר התחילה לגדול ולהתפשט והרשות הועידה את השטחים הקרובים לבית=החיים היהודי בשביל רחובות חדשים. בתכנית העיר וילנה, שנערכה

1 פנקס יח"ק גחש"א, דף 412 (מלפני שנת תק"ח); דף 396 (משנת תקכ"א).
2 פין: קריה נאמנה דף 213; רשימת הנפשות הצריכות לשלם מס. גלגל משנת 1765, ארכ. ממש. בוילנה, ספרי הקומיסיה של האוצר מס. 3726.
3 רשימת הנפשות הצריכות לשלם מס. גלגל משנת 1783, ארכ. ממש. בוילנה, ספרי הקומיסיה של האוצר מס. 3754.
4 פנקס יח"ק גחש"א, דף 269.

בשנת 1817 ונתשאה על ידי הקיסר הרוסי, הקציעו מקום בשביל בית-עלמין יהודי חדש על אדמת הפמרים הרגולריים בפרבר העיר הנקרא אנטוקול. המקום הזה רחוק הוא ממקום בית-העלמין הקודם, היהודים לא חפצו להשתמש בקרקע המיועד לבית-חיים חדש, כי הם שאפו להרחבת בית-העלמין הישן. לקנות שטחים נוספים סמוך לבית-החיים אי-אפשר היה ולכן היו היהודים משתמשים באמצעי ישן: היו שופכים חול על חלקים של בית-העלמין שמקום הקברות בהם נטשטש מיושן והיו מקברים שם מתים. קרוב לשנת 1824 נעשה הדוחק בשטחים גדול ביותר. גבאי הח"ק גחש"א פנו בשנת 1824 אל הגוברנטור האזרחי בבקשה, שימסור להם שטחים סמוכים לבית-העלמין, כי בית-החיים נתמלא כבר פלו בקברות. היהודים הודיעו, כי הם מוכנים לשלם את מס-הקרקע בעד השטחים הללו, השייכים בחלקם לעיריה ובחלקם לדרבניצטבה. הגוברנטור האזרחי פקד על המודד הממשלתי לבדוק ולהשוות (Сопоставить) את השטחים הקרובים לבית-העלמין עם תכנית העיר.

המודד הממשלתי בדק ומצא, כי השטחים שהיהודים מבקשים בשבילם נועדו בתכנית לרחובות ובנינים. המודד נוכח גם-כן, כי הקרקע באנטוקול אינו מתאים בשביל היהודים מפני המרחק הרב מהעיר. קשה יהיה להם לשאת, כפי שמקובל אצלם, תינוקות ונשים מתות בעת הריון לבית-החיים בלילה¹. המודד הציע לגוברנטור, שימסור ליהודים שטחים לא רחוק מבית-העלמין שלהם, על-יד הדרך המובילה לז'ורקי. המודד ציין על תכנית שערך את המקום שהוא מוצא למתאים². השטח שהמודד הציעו אינו סמוך לבית-החיים, אבל נמצא בקרבתו.

הגוברנטור האזרחי הסכים לדעתו של המודד ופנה אל הגוברנטור הצבאי בהצעה, שיאשר את התכנית. הגוברנטור הצבאי התנגד לשנויים בתכנית שנקבעה קודם וענה לגוברנטור

1 בשולחן-הערך, יו"ר, דף שניג פתוב כי תינוק עד יום מוציאין בחיק. לא כתוב, כי מוציאים איתו בלילה. גם על נשים שמתו בעת הריון לא נזכר שם.

2 ארכ. ממש. בוילנה, קנצלריה של הגנרל-גוברנטור, מס. 848 משנת 1824.

האזרחי בטון חריף, שלא היה צורך כלל לצוות על המודד לבדוק ולחפש מקום בשביל בית=עלמין בשעה שהמקום כבר נקבע בשנת 1817 וגם לא היה עליו לפנות בהצעה בלתי=מתאימה בהחלט. הגוברנטור הצבאי העיר, אגב, שהשטח שהמודד הציעו לבית=עלמין, נמצא על=יד הדרך וזה אסור על=פי החוק. הגוברנטור הצבאי צוה לכן, שהיהודים ישתמשו בשטחים המיועדים בשביל בית=עלמין בפרבר אנטוקול כפי שנקבע בתכנית משנת 1817.

היהודים לא השיגו, איפוא, שטחים חדשים, אבל גם לא יסדו בית=חיים חדש במקום רחוק. הם השתמשו שוב באמצעי ישן, בשפיכת עפר על גבי קברות ישנים ויצרו באופן זה שטחים חדשים.

אולם אי=אפשר היה זמן רב להסתיר את הדוחק הגדול אשר על בית=העלמין. בשנת 1830 קבל הגוברנטור הצבאי ידיעה, שהיהודים מכסים בעפר חלק של בית=החיים שלהם מפני חסרון בשטחים פנויים. הגוברנטור אסר לקבור יותר מתים על בית=העלמין הישן וציוה לקבר מהיום והלאה על בית=עלמין חדש בפרבר אנטוקול, במקום שנקבע בתכנית העיר (18.X.1830 סט. ישן). הגוברנטור פקד על ראש=המשטרה להעמיד משמרות על=יד בית=העלמין הישן ועל=יד הגשר הירוק, כדי שהיהודים לא יוכלו להעביר שמה מתים¹.

ראש המשטרה עשה כפקודת הגוברנטור הצבאי. הוא ציוה לראשי הקהל לשלוח בא=כח אחד מביניהם, שיקבל את הקרקע בשביל בית=עלמין חדש מידי מודד ממשלתי². ראשי הקהל הודיעו על דבר פקודת ראש המשטרה לח"ק גחש"א ולגבאי ה"צדקה=הגדולה" ובחרו מצדם בבא=כח אחד שיקבל את השטחים מהמודד.

פתיחת בית=עלמין חדש. פתיחת בית=חיים חדש היה דבר די קשה. השטח המיועד לבית=עלמין היה הררי ובלי מיכ. צריך היה לישר את הגבנונים, לחפור באר, לגדור גדר, לבנות

1 שם, דף 7.

2 ארכיון עירוני בוילנה, ססרי הקהל היילנאי מכ. 1070/14, דף 486.

בית בשביל בעל-הקברות ועוד בנינים נחוצים. היהודים לא חפצו בכלל להעביר את בית-העלמין למקום אחר. הם פנו אל הגוברנטור הצבאי בבקשה שירשה להם לקבר מתייהם על בית-העלמין הישן עד שיכשירו את הקרקע החדש לבית-עלמין. הם טענו, כי על בית-העלמין הישן יש עוד הרבה מקום פנוי והפסדי בעפר נעשה רק פדי שלא ירמסו ברגל את הקברות שאינם ניכרים כבר כמעט מיושן. היהודים בקשו גם-כן, שיותן להם סכום מסוים מהכנסות ה"קרובקה" (תשלומים מבשר) לצרכי הכשרת הקרקע ובנין גדר. הגוברנטור דחה את בקשת היהודים והעיר, שאי-אפשר לשלם לב לב לה מפני רשלנותם, כי לא יסדו בית-עלמין חדש במקום המיועד לכך עוד משנת 1817.

כונת היהודים היתה בבקשתם, שתנתן להם היכולת לעת-עתה שוב לקבר מתייהם על בית-החיים הישן. היהודים לא חפצו להפרד מהמקום היקר והקדוש להם. המקום החדש היה מצד שני לגמרי בלתי מתאים ובלתי מוכשר לבית-עלמין. במשך ימים אחדים לא נקברו המתים: אל בית-העלמין הישן לא נתנו להעביר ובמקום החדש לא חפצו ולא יכלו לקבר. המצב נעשה מחריד. בעיר היו מוטלים מתים במשך ימים אחדים וצריך היה לסדר תיפק את ענין בית-העלמין. היהודים מוכרחים היו לפתח בית-עלמין חדש. המקום שסומן על המפה בשנת 1817 לא התאים לגמרי. היהודים חפצו לקבל לכל-הפחות שטח יותר מוכשר, יהא בקרבת המקום המיועד בפרבר אנטוקול. היהודים מצאו שטח מתאים לבית-חיים. השטח הזה (2 דיסיאטין 125 סז'ין מרובעים) נמצא על אדמת המנזר הפרבוסלבי ע"ש הרוח הקדושה ונחפר לתמיד לנוצרי אחד, לאזרח יאצינה, שהיה משלם דמי-חכירה 4 רוב"פ בשנה. יאצינה זה הסכים למכור ליהודים את זכותו יחד עם בית קטן בעד מאתיים רובלים.

ראש המשטרה פנה אל הגוברנטור הצבאי בכתב ובאר לו, שהמקום שסומן על המפה אינו מתאים בשביל בית-עלמין, כי הוא נמצא על-יד דרך ששמה יוצאים בקיץ לטייל וגם על יד מחסני אבק-שרפה. הגוברנטור הצבאי רימסקי-קורסקוב הסכים לקבוע את בית-החיים במקום אחר, בין הרים, על אדמת המנזר הפרבוסלבי.

מִדָּד הַקִּרְקָעוֹת הַמִּמְשָׁלִית הִצִּיג אֶת הַגְּבוּלוֹת שֶׁל בֵּית-הָעֶלְמִין הַחֲדָשׁ בְּנוֹכְחוֹת רֹאשׁ-הַמִּשְׁטָרָה וּבֶאֱכָח הַקָּהָל. הַגּוֹבֶרְנָטוֹר אֲשֶׁר אֶת הַתְּכֵנִית בִּשְׂבִיל בֵּית-הָעֶלְמִין הַחֲדָשׁ (X. 1830. 23 סט. יִשָּׁן). רֹאשׁ הַמִּשְׁטָרָה הוֹצִיא פְּקוּדָה, שִׁקְבְּרוּ אֶת הַמֵּתִים מֵעַכְשָׁיו רַק עַל בֵּית-הָעֶלְמִין הַחֲדָשׁ.

בֵּית-הָעֶלְמִין לַמֵּתִים בַּמִּגְפָּה. בִּשְׁנַת 1831 נֹסֵף עוֹד בֵּית-עֶלְמִין יְהוּדִי בּוֹיְלָנָה. בַּחֹדֶשׁ אֲפְרִיל שֶׁל שָׁנָה זוֹ פִּרְצָה מִגְּפַת חֹלֶרֶעַ בְּעִיר וְהֶרְבֵּה אֲנָשִׁים נָפְלוּ בַּמִּגְפָּה. אֶת הַמֵּתִים בַּמִּגְפָּה צִוּוּ לִקְבֹּר עַל בֵּית-עֶלְמִין מִיּוֹחַד הַרְחָק מֵהָעִיר. הַיְּהוּדִים חִכְרוּ לָהֶם שֵׁטַח אָדָמָה מֵחוּץ לָעִיר (עַל-יַד הַפְּרָבֶר לִיפּוֹבֶקָה) וְשֵׁם קִבְּרוּ אֶת הַמֵּתִים הַלָּלוּ. הַיְּהוּדִים נִיסּוּ לִפְעָמִים בַּחֲשָׁאִי בִּלְיִלָּה לִקְבֹּר מֵתִים בַּמִּגְפָּה עַל בֵּית-הָעֶלְמִין הַחֲדָשׁ שִׁלָּהֶם וְלָכֵן הָעֵמִידוֹ מִשְׁמָרָה שְׁעֵמֶדָה יוֹמָם וּלְיָלָה עַל-יַד בֵּית-הָעֶלְמִין וְשִׁמְרָה עַל זֶה. אָסוּר הָיָה לִקְבֹּר עַל בֵּית-הָעֶלְמִין הָאֲנְטוֹקוֹלִי בְּלִי תַעֲוִידָה מְרֹפָא, כִּי הִבְרָ=מִינֵן לֹא מֵת בַּמִּגְפָּה ג.

גֹּזֶרֶל בֵּית-הָעֶלְמִין הַיִּשָּׁן. בֵּית-הָעֶלְמִין הַיִּשָּׁן נִיזוֹק הֶרְבֵּה בִּשְׁנַת 1812, בַּשָּׁעָה שֶׁחִיּוֹלוֹת נְפֹלְיָאוֹן נִכְנְסוּ לָעִיר. הַגִּיּוֹסוֹת הַצְּרַפְתִּיִּים הָעֵמִידוֹ שֶׁם אֶת מִקְנָתָם². בִּשְׁנַת 1831 נִטְלוּ הַצְּבָאוֹת הָרוֹסִיִּים חֵלֶק מִבֵּית-הָעֶלְמִין הַיִּשָּׁן וּבִצְרוּהוּ לְצֻרְכֵי הַמִּלְחָמָה³. הַיְּהוּדִים הָיוּ תָּמִיד דוֹאגִים לְבֵית-הָעֶלְמִין הַיִּשָּׁן, אִם כִּי הַחֲדָשׁ הִתְחִיל לְהַעֲסִיק אוֹתָם יוֹתֵר, כִּי גַם בַּמָּקוֹם הַחֲדָשׁ צְרִיכִים הָיוּ לְהִלָּחֵם בְּעַד דֶּרֶךְ, לְדַאֵוֹג לְהִרְחֹבֵת הַשֵּׁטַח וּלְהִגֵּן עַל עֲצָמָם בַּפְּנֵי שְׂכָנִים רַעִים⁴.

1 אַרְכ. מִמְש. בּוֹיְלָנָה, קִנְצִלְרִיָּה שֶׁל הַגֶּנְרָל-גּוֹבֶרְנָטוֹר ס. מִס. 329 מִשְׁנַת 1831, דָּף 51; 61.

2 ש. י. מִין: „קִרְיָה נֶאֱמָנָה“ דָּף 32 (הוֹצ. תִּרְעָה).

3 אִיזִיק-מֵאִיר דִּיק: „דָּעֵר עֵרֶסְטֶר נֶאֱכָר“, דָּף 22.

4 עַל קוֹרוֹת בֵּית-הָעֶלְמִין הַחֲדָשׁ רָאָה אֶת מֵאֲמָרֵינוּ בַּעֲתוֹן „צִיט“ הוֹיְלָנָאִי גְלִיוֹנוֹת מִס. 6—2332 מִשְׁנַת 1933.

ב.

סקירה כללית על בית=העלמין. בית=החיים הישן של ירושלים דליטא הוא אחד המצויינים ביותר בפולין, כמו זה שבקרקוב ולובלין, ובליטא הוא יחידי במינו. אָמנם, המצבה העתיקה ביותר הנמצאת על בית=העלמין בוילנה היא מסוף המאה הרביעית (ה' שצ"ו = 1636 לספה"נ) (ראה את התמונה מס. 1) ורק חלק קטן של המצבות, שהוקמו עליו במשך של יותר ממאתים שנה, נשאר לפליטה — אָף=על=פי=כן יכולים אָנו לאמר, שבית=החיים הוילנאי הנו אחד החשובים ביותר שיש לנו. ובצדק מפורסם לַתְּהִלָּה בית=העלמין הישן. הלא כאן ישנים את שנתם העולמית כל אלה, שהקנו לוילנה את השם של ירושלים=דליטא. כאן מונחים רבנים ושתדלנים, סופרים ועסקנים צבוריים, נשים צדקניות וכו' וכו' — כל אלה שאורם זרח על שמי וילנה היהודית ועל שמי כל העולם היהודי. כל מצבה ומצבה מגלה לפניך טפח של חיי אנשים שחיו, שאפו ופעלו, קוו ונלחמו. מוצא אתה כאן קברות משפחות שלמות שפעלו במשך דורות והצטיינו בכשרונותיהן. מה שאינה יודעת לספר ההיסטוריה מספרת האגדה. פשָׁאנו באים אל בית=העלמין הישן נכנסים אָנו אל עולם מלא אגדות. נשתדל בכל=זאת לרשם את העובדות המאומתות.

בפרק הזה נשתדל לתת סקירה על המצבות שנשארו לפליטה. על=יד אחדות מהן נתעכב ונספר בקצור על תולדות האישיות הטמונות תחתיהן. אָנו מודיעים מראש, כי נצטמצם בסקירת המצבות החשובות ביותר. ללא זה היינו מוכרחים להרחיב יתר על המידה את מסגרת ספרנו הקטן. לַתְּעֵלֶת מרובה יהיה למתעניין במצבות אשר על בית=העלמין הישן ספרו של ש. י. פין, קריה

נאמנה"1, שגם אָנוּ משתמשים בו בהרבה פרטים. פחות מספר זה יוכל לשמש בשביל בית-העלמין הישן הספר „עיר וילנה" של

הצלום מאספי המוזיאון של החברה
להיכט. ואתנוגר. ע"ש ש. אג—סקי
בויילנה.

1. מצבת-אבן באל
הרב מנחם-מאנש בן יצחק חיות
(האבן העתיקה ביותר, משנת שצ"ו.)

הלל נח מגיד=שטיינשניידער, שהנו כאלו המשך לק"נ. העתקות
כתבות המצבות אשר על בית-העלמין הישן נעשו גם בשביל הק"נ

1 הוצאה ראשונה — וילנה, תר"ך; שניה — וילנה תרע"ה. אגו
מצטטים עפ"י ההוצאה החדשה ונוכיר את הספר בקצור: ק"נ.

על-ידי ה. נ. מגיד, שהיה על-פי מקצועו חוקק כתבות באבנים ובשביל זה פנוהו בשם „שטיינשניידער“. הרבה מצבות נהרסו בזמן האחרון, כך שהכתבות שהיו עליהן ניצלו משכחה על-ידי הספר ק"נ. ההעתיקות נעשו בדרך כלל בדיוק, אבל נפלו גם טעויות, לפעמים בעטיו של הדפוס. לא נחזור על כל הכתבות שנדפסו כבר בק"נ, מלבד על אחדות חשובות ביותר, ביחוד אם הן דורשות

[1]

[11] [10]

[12]

[16]

[13]

צלם פ. קראסני.

2. האהלים והמצבות העתיקים

(המספרים בסוגרים מתאימים למפה).

תקון. נשתדל למלא את אשר החסירו פין ומגיד. כדאי לציין שאת מצבות הנשים הזניח פין לגמרי.

ניגש-נא עכשיו אל המצבות ונסתכל בהן (ראה את התמונה מס. 2) המצבות בנויות כמעט כולן לבנים וחמר עם גגות, המכוסים לפעמים ברעפים, ובהן מצד מזרח אבן עם כתובת. מצבות-אבן נשארו הרבה, אבל מרובן אי-אפשר לקרא את הכתובת. לפנים נמצאו גם מצבות-עץ ונשארו מהן רק שתיים, שהן באות

במקום אבן עם כתובת (ראה את התמונות מס. 4 ; 8). מצבות החומה מזכירות בית קטן, כדוגמת האהלים, שנבנו עם קירות וגגות של רעפים. על התמונה איננו רואים את הגגות, כי נהרסו בעשרים השנים האחרונות. קבוצת מצבות=חומה יוצרת לפעמים אהל: מחברים את המצבות הסמוכות משתי שורות בקירות ומשאירים פתח וכך נוצר אהל (ראה למשל על המפה מס. 179 — 177). את המצבות היו בונים המשמשים אשר על בית=העלמין. כך קוראים אנו החלטה של הח"ק גחש"א משנת תקס"ט: „אין שום אדם רשאי לבנות איזה בנין על קבר עד שיהיה ר' חיים גרעבר (=חופר) ארכיטקטון על זה"1. החופר ובעל=הקברות היו נוטלים תשלום בעד העמדת המצבות. בשנת תק"ע החלט שגם החברה של השמשים (שהיו שייכים לח"ק גחש"א והתארגנו לגוש מיוחד) תיטול מכל מצבת=חומה 2 זהובים וממצבת=עץ זהוב אחד2. הפתבות על המצבות העתיקות נעשו בצורה אמנותית יפה, גדולות הן וברורות. הפתבות המאוחרות הן פחות ברורות, יותר קטנות וגדושות. על הרבה מצבות מוצאים אנו קשטים: של אריות, נשרים, עצים, פרחים, כתרים. יש אשר למעלה, על האבן עם הכתובת, יש עוד אבן מיוחדת עם הקישוט (ראה את המונה מס. 3). בתוך הקישוט יש לפעמים כתובת מיוחדת. על אבן=קישוט שפז (הנמצאת באוהל, על=יד המצבה המסומנת על המפה במס. 177, האבן עם הכתובת עצמה חסרה) מצויר ארי מצד אחד ועץ שרשי שנכרת באמצע עם ענף פורח מצד שני ובין אלה כתובת ועליה כתר. הכתובת אומרת: יחזק הארי | ישגא עץ פרי | גם יכבד האדם | המות יהי בכלם | אך פרי לעץ | גם זרע לאדם | לשארית עולם.

ניקח עכשיו את המפה בידינו ונלך לראות את המצבות. פשאנו הולכים מבית בעל=הקברות מתפתל בין הקברות משעול צר, המוביל אותנו עד האהלים העתיקים. ניגש אל האהל האחרון, שהוא גם העתיק ביותר, וממנו נתחיל את סקירתנו.

1 פנקס דח"ק גחש"א, דף 181.

2 שם, דף 180.

המצבות העתיקות. המצבה העתיקה ביותר על בית-
 החיים הוילנאי היא של הרב הוילנאי ר' מנחם מאנש ב"ר יצחק
 חיות [1] (ראה את התמונה מס. 1). על המצבה עצמה נמצא כאלו
 הפרט רמ"ו:

... | ... נטמן בו גאון עוזינו | ... 1 היום עלינו משיח ה'
 רוח אפ(ינו) | מים יזלו עפעפינו אוי נא לנו כי | חטאנו נפלה

צלם פ. קראסני.

3. אבן-קשוס.

עטרת ראשינו | שמש חשכה בעדינו ה"ה הגאון | הגדול החסיד
 העניו נ"י פ"ה ע"ה | רגמ"ה ר"מ וא"ב פבוד מורינו | ורבינו
 מהור"ר מנחם מאנש בן | מהור"ר יצחק חיות זצ"ל יצאה | נשמתו
 הטהורה בנשיקה יום | ב' ה' אייר כי פנה היום שמש | וירח
 קדרו ושמים לפ"ק תנצב"ה.

1 פין קורא כאן על פי השערה המתקבלת על הדעת: חשך.

הפרט ר'ו'ם' אינו יכול להתקבל, כפי שהוכיח פין בק"נ (דף 67), וצריך כנראה לקחת את הפרט שצ"ו, כמספר העולה מן המלה ו'ש'מ'י'ם' (=1636 למנין הרגיל).

אביו של מנחם=מאנש היה ראש=ישיבה ואב"ד בפראג וחבר ספרים הרבה (פחד יצחק — ביאור על אגדות חז"ל אודות החורבן, של"ג; שיח יצחק — שיר לליל פסח, שמ"ו; פני יצחק, קרית ארבע ועוד). המהר"ל מפראג היח גיסו של הרב יצחק חיות. הוא היה חותם: „נצר מגזע חסידי פרובינצא". גם הבן מנחם=מאנש כתב שירים. כך כתב בהיותו אברך קינה „בדעת ותבונה, על חורבן ציונה ועל שרפת ק"ק פוזנא ועל העדר אחיו רכב בחור ר' שמואל שיננא, לערב ילין בכי ולבקר רינה". הוא הוציא לאור חבור קטן בשם זמירות לשבת, שנדפס בפראג בשנת שפ"א ובאה עליו הספכת המהרש"א. ר' מנחם=מאנש השאיר חבורים בכתובים. הוא ידע את חכמת ההנדסה וכתב גם חבורים על=פי הסוד. על התואר שנחקק על מצבתו „משיח ה'" מספרים אגדות שונות. גם התארים: הגאון הגדול החסיד העניו וכו' — לא חנם נחקקו.

על=יד האב"ד מנחם=מאניש, באוהל סמוך המחיבר לאהל הקודם, מונח ר' משה ריבקש, בעל „באר הגולה" המפורסם. על קברו של ר' משה ריבקש אין עכשיו אבן עם פתובת [2]. ש. י. פין מספר, כי על קברו של בעל „באר הגולה" היתה אבן, אבל היתה חדשה ולא היה עליה פרט יום מותו. זה לא כבר נמצאה מצבה של ר' משה ריבקש ברובע היהודי של העיר ונמסרה למוזיאון של החברה להיסטוריה ואתנוגרפיה ע"ש ש. אנסקי אשר על=יד הקהלה. הפתובת על מצבה זו אומרת:

„מה גדלו מעשי יד — | עכלו וחכמתו הלא נודעת
הן תבונתו הלא נשמעתי | רוחב לבבו לנו נגלה | בבאר הגולה
אשר דלה | קנה לעצמו שם עולמים | שמו בקהל עם קדושים
ולא ידע איש יום קבירתו".

אפשר, כי האבן הזאת היא אותה שהיתה על בית=החיים בזמנו של ש. י. פין. גם עליה אין פרט יום מותו וגם היא חדשה ולא כדוגמת האבנים העתיקות. ר' משה ריבקש מת בשנת תל"א — תל"ב. גם הוא בא מפראג, כמו הרב מנחם=מאנש הנ"ל, ואפשר, כי

באו יחד בשנת שע"ו 1. ר' משה היה בן נפתלי-הירש סופר דק"ק פראג. הוא נקרא "ריבקש" על שם אשתו או חמותו. הוא היה עשיר מאד, היו לו ברחובות הגיטו היהודי (רחוב המקולין ורחוב היהודים) שני בתי-חומה. הוא היה נדבן ועזב סכומים גדולים כקרן קימת שאת פרותיה היו מחלקים בין קרוביו העניים במשך דורות. במשפחתו היה נשמר פנקס מיוחד, שבו היו מפורטות הנדבות וצוואתו איך לחלקן. ר' משה ריבקש היה למדן מובהק והיתה לו ספריה עשירה. הוא קנה לו שם בחבורו "באר-הגולה". את ספרו זה חבר בצאמשרדם, במקום ששמה ברח מגייסות רוסיה שכבשו את וילנה והחריבוה בשנת תט"ו. החכמים הספרדים החליטו להדפיס את השולחן-הערוך ומסרו לר' משה ריבקש מוילנה את מלאכת ההגהה. לבקשת החכמים הנ"ל קבל על עצמו גם לציין את המקורים של פסקי-הדינים ובמשך העבודה הוסיף גם באורים קצרים וכך חבר את הספר המפורסם "באר-הגולה" שהרצה בו בקיאות גדולה בתלמוד. הוא חבר גם עוד ספרים שנשארו בכתובים. גדולי זמנו קראו לו "חסיד" והוא היה פדאי לתואר זה.

האהל הסמוך הוא של הרב הוילנאי משה ב"ר דוד הנקרא ר' משה קרעמר [10]. עליו מהלכות הרבה אגדות בוילנה. חתנו הרב המפורסם בעל "ראש יוסף" אומר עליו: "פידוע ומפורסם גודל מעלתו בכל מיני מעלות וגדולות בנגלה ובנסתר ממש השכינה שורה עליו, ונעשו על ידו מעשים נפלאים פידוע ומפורסם ומחזיק ישיבות גדולות". על הפנוי, "קרעמר" מספרים, כי הוא בא מעסק החנונות של אשתו. הרב לא לקח שכירות, כי הסתפק בהכנסות אשתו מחנותה. מפני שהיה אהוב על כל אנשי העיר, היו כולם קונים אצל אשתו כחורה. הרב ראה, כי לאשתו יש הרבה הכנסה וישאל אותה מאין לה הכסף. הוא ירא שמא היא מקבלת שכירות בלי ידיעתו. אז ספרה לו, כי יש לה פרנסה בשופי. הרב לא חפץ לקפח פרנסת חנונים אחרים ולכן לקח גליון ועשה חשבון כמה נחוץ להם להוצאת ביתם במשך שבוע וצוה על אשתו לסגור את החנות מיד, גם ביום הראשון בשבוע, אחרי שתרויח את הסכום הדרוש

1. ה. נ. מניר בהערותיו לק"נ (ק"נ דף 132).

אחרי שנת תצ"ו. מהאבן אי=אפשר לקרא את השנה. כל יתר המצבות אשר על בית=העלמין הישן, שאפשר לקרא אותן, הן מזמן יותר מאוחר, אחרי שנת תק"י.

גר=הצדק. רק קבר אחד צריכים אנו להוציא מן הכלל הזה את קבר גר=הצדק גרף פוטוצקי (218—קרוב לגדר, שמאלה). קברו של גר=הצדק הוא אחד המקומות, שאילו נוהרים יהודים ונוצרים ושומעים בהתענינות מרובה את „מעשה גר=הצדק“, שנסע

5. העץ שצמח על קבר גר=הצדק פוטוצקי. הצלום מאספי המוויאין ע"ש ש. אג—סקי בוילנה.

עם חברו זארמבה לחוץ לארץ, הכיר את אמיתת היהדות, התגיר, היה שוקד על התורה, בא לעירה איליע ונפל ע"י הלשנה של יהודי בידי הקלירוס הקתולי שזן אותו לשרפה. לאגדות מסביב לקבר זה אין קצה. על המקום שנטמן בו האפר, שעלה בידי יהודי אחד, ר' לייזער שישקעס, להציל אחרי המוקד, צמח וגדל עץ ענף שהתפתל מעל לארץ ושלח צמרת רבת=ענפים השמימה. היו מראים על חלקי העץ המתאימים לרגליו, גופו, ידיו וראשו של

הקדוש (ראה את התמונה מס. 5). העץ חי עוד לפני שנים אחדות, אולם אחרי שנגדעו שרשיו יבש ונצטמק. לפני עשר שנים הקימו אהל של ברזל על מקום הקבר ובו נמצא חלק של העץ. אהל הברזל לא יכול היה להציל את העץ ולהשאירו בחיים. על האהל כתוב, פי אברהם בן אברהם נפטר בשנת תק"ט, אולם איננו יודעים ממי קבלו את התאריך הזה. שגר=הצדק היה ונשרף בשביל קבלו את תורת משה מוכיחה העובדה, שבבית=הפנסת הגדול בוילנה מזכירים את נשמתו בכל שנה ביום השני דשבועות, ביום שהועלה על המוקד¹. במסורה ובאגדות יש בטח גרעין היסטורי.

אהל הגר"א. נגש נא עכשיו אל אהל הגר"א (תמונה מס. 6) [20—27] האהל שאנו מוצאים עכשיו. על בית=העלמין הוקם לפני שנים לא רבות והוא מכיל הרבה מצבות שהיו קודם נפרדות. מצד ימין (משמאל למביט) מונח אבי הגר"א, שלמה=זלמן ב"ר אליה חסיד [20]. הכתובת היא קצרה: פ"נ איש תם וי(שר) מ'(=ורנו) ש(למה)=זלמן במה' ישכר=בער ויצא' נש'(מתו) בי'(ום) כ"ה כסלו תקי"ט לפ"ק.

על=יד אבי הגר"א שמאלה מונח ראש=הקהל הוילנאי ופרנס מדינת ליטא חשוב אליהו ב"ר משה מיילעס [20]. 'האבן, שהיא משותפת גם בשביל אבי הגר"א, מספרת: "פה נטמן בארץ | איש אשר עמד בפרץ | לפני שרים וחורי ארץ | והציל את בני ישראל | מפליון וחרץ | ה"ר הראש מוהר"ר אליה ב"ר משה מפנסק ויצא נשמתו יו'(ם) ד' טבת תקכ"ג"². לא ידוע לנו מאיזה כליון וחרץ הציל את בני ישראל, אולם המצבה עד נאמן היא ועל ההיסטוריונים מוטל התפקיד לחפש ולמצוא ידיעות על פעולותיו של ראש קהל זה.

1 "מעשה גריצדק" נדפס בתרגום פולני בהשטות אצל קרשנסקי. "וילנה", כרך III דף 173 (1840). ספור המעשה ישנו בכת"י בוילנה בהעתקות אחדות אצל אנשים פרטיים. בעת האחרונה פרסם בן בעל-הקברות, שלום בן מאיר-ישראל זלמנוביץ דרמה על גריצדק (קאונאס תרצ"ד-ה) והוסיף לספר 16 ציורים שצייר בעצמו.

2 בק"נ נאמר בסעות תקכ"ו.

קרוב לראש=הקהל הנ"ל מונח ראש=קהל אחר, שעל פעולותיו
הפבירות יש לנו הרבה ידיעות ברורות, הוא העסקן הצבורי
והנדבן המפורסם יהודא ספרא ודיינא, הידוע בקצור שמו יסוד [21].
בהיותו בראשונה ראש=הקהל קרה שבעל=חוב קשה, הנוצרי
איונובסקי, נגש את יהודי וילנה, היה שם אותם בפלא ורדפם

[34] [27] [25] [24] [23] [22] [21] [20]

6. אהל הגר"א. (המספרים בסוגרים מתאימים למפה). צלם א. צינוביץ

בעד חוב של 11.000 זהובים, שגדל עם ענשים עפ"י פסק=דין
הטריבונאל עד 80.000 זהובים. לקהל לא היה שום מוצא לכסף
והמצב נעשה מבהיל מיום ליום. בשעה זו עמד יהודא ב"ר אליעזר
בפרץ והוציא מכספו 16.000 זהובים, שלם לבעל=החוב ופטרו.

1 פנקס היסוד, דף 50; ארכ. ממש. בוילנה, ספרי ב"ד הטריבונאל

הליטאי מספ. 97 דף 257 (Zeznanie kopji przy samym oryginalu
hebrajskim Judzie Łazarewiczowi służącej) וגם ספרי ביה"ד המגבורני

בעד מעשה רב זה נתן לו הקהל את המשרה החשובה של ספרא ודיינא לכל ימי חייו וגם שחררהו ממסי הקהל (בשנת ת"ק). היסוד פעל הרבה גם בשעה שיצא בשנת 1739 פסק בי"ד על גרוש היהודים מוילנה¹. היסוד טרח ויגע הרבה עד שהמגיסטרט עשה חוזה עם הקהל בשנת 1742 וגזרת הגירוש ירדה על ידי זה מעל הפרק. עלה בידו גם להקטין את התביעה הכספית של העיריה, שתבעה בעד הוצאות על המשפט שנהלה במשך ארבעים ושתים שנה, מהסכום של 92.000 זהובים עד 2.200 זה². היום שבו נעשה החוזה היה יום תשועה ושמחה ליהודים. הוא דאג לחזוק כתבי-הזכויות של יהודי ליטא וביחוד של קהלת וילנה. גם לבית-העלמין דאג (ראה למעלה דף 24). היסוד נדב הרבה מאד לטובת הקהל לעולמית. הוא בנה בבית-הכנסת הגדול את הבימה הנהדרה, שעלתה לו בסכום של קרוב לשלשת אלפים זהובים, ונדב בשביל ביהפ"נ טס נחושת יפה התלוי מעל לארון-הקדש, שעלה לו בשש מאות זהובים; הוא בנה בית-מדרש חדש, שנקרא ה"קלויז החדש" או "קלויז היסוד"; השאיר קרן-קיימת מובטחת בנכסי-דלא-ניידי שמפרותיה יקנו ספרים חדשים בשביל בתי-המדרש הישן והחדש; באופן דומה השאיר קרנות לטובת חברות צדקה שונות: בשביל ה"צדקה הגדולה", "תלמוד התורה", ח"ק בקור-חולים וח"ק מגידי-תהלים. המוסדות הללו התחייבו כנגד זה לסדר "מנינים" מיוחדים, שיתפללו בהם במשך שנה שלמה אחרי מותו ויאמרו "קדיש" לזכר נשמתו ואחרי שנה זו יאמרו "קדיש" לזכרו עולמית ביום פטירתו. את מקומות הקבורה בשבילו ובשביל אשתו קנה עוד בחייו בשנת תק"י. הוא בחר לו מקום קרוב לרב הוילנאי יהושע-העשל, שנפטר לפני שנה, בשנת תק"ט. בעד

הוילנאי מס. 5350 דף 144 - *Acticatio literarum confirmationis instrumenti certi celsissimi principis Radziwiłł, palatini Viln.... Judae Lazarewicz servientes*).

1 על גורה זו ראה את מאמרינו ב"ציט" הוילנאי בגליונות אבגוסט — ספטמבר של שנת 1934.

2 ארכ. ממש. בוילנה, סטרי בי"ד הסריבונאל הליטאי מס. 101, דף 1379. בפקס היסוד, דף 50, מדובר רק על אלפים זהובים.

מקומות כאלו ומעשיר כיסו"ד היו הח"ק גחש"א ו"הצדקה-הגדולה" דורשות סכום גדול ביותר. אולם היסו"ד לא חפץ לפזר כסף שלא ישאר לזכרון עולם. בעד שני המקומות בנה היסו"ד כפה (את התקרה) בבית-הפנסת של הקברנים וגם הקים חומה ובנה מחדש את המקולין, שההכנסה מהם היתה מקבלת "הצדקה-הגדולה". בנינים אלה עלו ליסו"ד בשלש מאות ר"ט ¹. היסו"ד חשב לעולת לארץ-ישראל ולחיות שם את שנותיו האחרונות. בפתב שקבל מהח"ק גחש"א ומהצ"ג הכנים תנאי זה: "ובפירוש הותנה, באם שיסע מהרי"סוד לטובה לאה"ק, יהיה שיך מקום א' משני המקומות הנ"ל לזוגתו ומקום ב' לזרעו דוקא ואין לו רשות למכר כל"ל" ². בפתב מיוחד עם הח"ק גחש"א הכנים היסו"ד תנאי, שמותר יהיה להקים על קברו וקבר אשתו אהל ואחריו אטור יהיה להקים יותר אהלים על בית-העלמין. על התנאי הזה לא שמרו אחר-כך, כי מוצאים אנו אהלים מזמן יותר מאוחר. היסו"ד לא עלה לא"י, כי חתנו, הצעיר שמואל ^[34] בן הרב בפרו'אני ואח"כ ברו'אני אביגדור ^[35] נתמנה לרב אב"ד ור"מ ורב דקלויז דק"ק וילנה והיסו"ד היה במשך שנים-שלוש השנים הראשונות ממלא מקום הרב הצעיר. היסו"ד נפטר בשנת תקכ"ב והפתובת על מצבתו מקוננת: שאו קינה | אוי פי פנה | יסוד ופנה | ערה נפשו ערות יסוד | הררי קדש קידש ויסד | י אשר בעפר יסוד | דר ודר בקומם מוסד | איפה הוא בארץ יסוד | ה"ה הרב מו"ה | יסוד דק"ק וילנא | נגוע בעש"ק כ"ד אדר | שנת וירד יהודה מאת אחיו ויט עד עולמו לפק תנצב"ה.

אשתו של היסו"ד מרת חייה ^[ג"כ 21] היתה בת הרב יהודה-ליב בן הרב דאליקא ישראל "חריף", שהיה חתנו של הרב הוילנאי הל"ל סג"ל הנ"ל (ראה דף 43). הפתובת על מצבתה אומרת: (פה) נטמנ(ה) האשה הרבנית משלשלת היוחסין מרת חייה ונפטרה ביום ערב ר"ח' חשוון שנת והחי יתן אל לבו לפ"ק. על פי פרט זה מתקבל, שנפטרה בשנת תקל"ה, אבל על-פי פנקס הקלויז החדש

1 פנקס היסו"ד, דף 78.

2 פנקס רח"ק גחש"א, דף 239.

(דף 115) ידוע לנו, כי נפטרה בשנת תקכ"ט. צריך איפוא לצרף לחשבון אותיות אחרות.

על פני היסוד ואשתו מת בנם יחידם הקטן, תינוק בן שלש שנים, אבל מקום קברו אינו ידוע לנו. בחיי ההורים, בשנת תקכ"ח,

7. בית היסוד יונה (טויבא), ובתה צפור (פייגלה). צלם א. צינוביץ.

מתה גם בתם טויבא (יונה), אשת הרב שמואל בין אביגדור, ובאותה שנה מתה גם בתה של טויבא — פייגלה (צפורה). הפתובת על המצבה המשותפת לשתיהן [33] (ראה את התמונה מס. 7)

מקוננת: מעי מעי אוחילה | פעמים צרה כפולה | (א)ם ובת אני
 דורש בילה | (נ)עדרו ויולדת לה תכלה | אף אם שלש אלה עשו
 לה | בית אל עלו במסילה | יונה מצאה מנוחה לרגלה | גם צפור
 מצאה בית מנוח וקן לה שנפטרו | ה"ה הרבנית הצדקניות המפורסמת
 מ' | טויבא בת הרב מוהרר' יהודה סוד זל | ביום ו' עש"ק עפ
 תקכ"ח | ובתה הצנועה הגבירה מ' פייגלה | ביום ד' ק"ד אייר
 תקכ"ח | לפרט ותלכנה שתיהם ערב ואנה בית לחם יהודא לפ"ק.
 מהפרט יכולים אנו רק לטעות, כמו ברוב המצבות שנרשם עליהן
 פרט.

הרב שמואל בן אביגדור [34] מונח בין חותנו היסוד, בין
 אשתו ובתו ובין אביו [35]. אבן גדולה עומדת לאורך קברו, פי
 אי-אפשר היה להעמיד אבן כזו ישר מחוסר מקום. הרב הזה ידוע
 בתור „האב"ד האחרון". אחרי מות היסוד פרצה בקהלה הוילנאית
 מחלוקת גדולה בינו ובין ראשי-קהל שחפצו להדיחו ממשרתו.
 ראשי הקהל שונאיו העלילי עליו, כי הוא איננו אדוק, שותה שכור
 וכד'. טובי ראשי הקהל וגם השדרות הרחבות של העם, בעלי-
 המלאכה וכו', עמדו על צדו. בראש מצדדיו עמד שמעון בן זאב-
 וואלף [183] ובראש רודפיו עמד אברהם-אבלי בן זאב-וואלף שחפץ
 את הרבנות בשביל עצמו. בידי רודפי הרב עלה למשוך על צדם
 את הגר"א. המחלוקת פרצה בשנת תקכ"ז ונשתתקה בשנת תקל"ז,
 אבל בשנות השמונים התחילה שוב ביתר שאת. מחלוקת זו גרמה
 לירידת המוסד האבטונומי של היהודים — הקהל¹. המסורה מספרת,
 כי אחרי המחלוקת הגדולה הזו החלט שלא למנות יותר אב"ד
 בוילנה ומראים על אבן העומדת בבית-הכנסת הגדול במקום
 ששם היה עומד הרב שמואל, כדי שלא יתפוס שום איש אחר את
 מקומו אחריו.

בנו של הרב שמואל בין אביגדור, אליעזר, מת בהיותו
 צעיר [102]. הוא נפטר בערב ראש השנה לפרט „אשר בשלום

1 על מחלוקת זו יש לנו בכתובים עבודה מקיפה ומפורסת ואנו
 מתכוונים להוציאה לאור בקרוב. מאמר מענין על מחלוקת זו פרסם ההיסטוריון
 הד"ר י. צינפערג ב„העבר", כרך ב' (פטרבורג, תרע"ט).

יחדוי ישכבון" לפ"ק. אנו משאירים את צרוף האותיות לחשבון לקורא 1. אשתו השניה של הרב שמואל, לאה [76] בת הרב דלבוט יהודא-ליב, נפטרה בשנת תק"ס והכתובת על מצבתה אומרת:
 לשם ולזכר דאבון נפש ועצבונה | אבן ציון זה לכירת
 קבר נתונה | ה' אמנו הרבנית חכמה ונבונה | אשת חיל בת
 מלך רב רבנן בכל פנה | הרב הגאון אב"ד דק"ק לבוב
 העדינה | המפורסם אוצר חיים יהודא ליב נשמ עדנה
 אבירי הרועים הגאון אב"ד ור' מדינה | דגליל קידאן וד'ק קראקא
 קדמונה | קדם היתה להם מה ברת מוהר באמונה | האחרון הכביד
 המאה"ג אב"ד דק"ק וילנה | לשם ולתהלה בכל עבר עליה על
 כולנה | תפארתינו אבינו מהו' שמואל לוית חנה | יום י"ח אלול
 תק"סמך עלתה למכונה | נפשה תהא בצרור החיים צפונה | ותנוח
 בשלום ע"ד עת קץ הימינה.

נסתכל נא שוב באהל הגר"א מצדו השמאלי (מימין למסתכל). בקצה האהל [27] מונח הרב הוילנאי יהושע-העשל בן הרב שאול, רב דק"ק בריסק וקראקא. הרב יהושע-העשל שיך למשפחה המיוחסת קצנלנבויגן, מצאצאי מהר"ם מפדובה 2. על אחד מהם, שאול וואהל, מספרים, כי היה במשך יום אחד מלך בפולין. גם נגד הרב יהושע-העשל יצאו ראשי-קהל, אבל המלך אבגוסט השני ציווה לציית לו. המצבה אשר על קבר הרב הזה נעשתה מעץ (ראת את התמונה מס. 8) ונשתמרה יפה. בכתובת מכנים אותו: „הרב הגאון שושילתא דדהבא זהב פרוים, מורינו ורבינו". הוא נפטר בכ"ו אלול שנת תק"ט.

על-יד הרב ר' יהושע-העשל מונח אחי הגר"א ישכר-בער [26]. הוא היה למדן מופלג וכתב פירוש רחב על התורה. ש. י. פין אומר עליו, כי היה „חכם משכיל בידיעות שונות וביחוד בחכמות הלמודיות והגיאוגרפיה" (ק"נ, דף 205). הוא נפטר בשנת

1 המצבה העומדת על קברו היא משותפת בשבילו ובשביל האשה פייגא בת התורני מו' יצחק-אייזיק „ועלתה למדורה" ביום ג' כסלו שנת תקס"ה. יצחק-אייזיק זה הוא כנראה חתנו של ר' אליה פסעעלעס (עליו ר. הלאה דף 57).

2 אייזנשטט-חינער: דעת קדושים. 8—1897, דף 105.

תקס"ז והכתובת אומרת: קול ברמה נזמץ | יש שכר לפעולתו
 כי נעמה | בער ובדעת למד תורה לשמה | בן איש חי עלה

8. מצבת-עץ של הרב יהושע-העשל בן שאול (תק"ט). צלם א. צינובייץ.

פנימה | שלמה היתה משנתו בתבונ' ובחכמה | זלעפה אחזוני
 שופרא בלי באדמה | מני פנה אור המאור כחמה | ה"ה אבינו

נ"י ע"ה פ"ה מהור"ר | ישכר בער בה"ג מהור"ר שלמה | זלמן
 זל"ה אחי הגאון החסיד | מהור"ר אליהו מוילנא יצאה נשמתו
 בטהרה י"ט אלול שנת שמח ישכר | באוהלך תנצב"ה.
 בנו של ישכר=בער קלמן [212] מונח על=יד אברהם דאנציג,
 בעל חיי=אדם ועל=ידו מונחת אשתו לָאָה בת צבי=הירש אב"ד
 דפאדקאמון. הכתובת על מצבת קלמן בן ישכר בער: קול בת ציון
 תתיפח | להקת יתומים מר צורח | מדוע גוע אבינו ישוחח |
 נפש טהורה אור זורח | בני עליון הוריק ומוריק | יש שכר
 לפעולת כפיך | ביום יחבוש ה' שבריק | ערב תשבע אורות
 טליך | ה"ה אבינו הרבני המפורס | ...ה קלמן בהרב המנוח |
 ...מו"ה ישכר בער | ... (כאן האבן שבורה. הוא נפטר בשנת
 תקפ"ב). על מצבת אשתו לָאָה כתוב: "מצבת בור נוקרתי
 לאלה אני הומה תול' דמעתי | בנפול תפארתי היא אמי
 מורתי | הגה און ואבל רב קראתי | צבי כחמד לבי הדרת
 יפעתי | ילילת עדת קדושים בת גאוני ארץ | זכרון טוב
 פעלה לנצח בשמי ערץ | ה"ה אמנו הצנועה מרת לָאָה | בת
 הגאון מהו' צבי יעקב אב"ד | דק"ק פאדקאמון וי"נ בטהרה" — —
 היא נפטרה ביום ו' אדר תקפ"ג.

חתנו של אחי הגר"א ישכר=בער היה ר' יעקב בן הרב
 אברהם פהנא, המתיחס לרב שלום=שכנא המפורסם מלובלין [14].
 בנו של זה, אליהו [211], מונח קרוב לאברהם דאנציג. על בית=
 החיים נמצא גם קבר בתו של יעקב פהנא פרידא [166].
 עומדים אָנו כעת לפני קבר הגאון ר' אליהו, "הגר"א", אחד
 הענקים הרוחניים הגדולים ביותר שקמו לנו במשך עברנו הגדול.
 הגר"א עומד על גבול תקופה הרת שנויים בחיים הרוחניים של
 עמנו. הוא שומר ונלחם על המסורה ובכל זאת הוא גורם להתפתחות
 ההשכלה על=ידי זרזו להעתיק ללשון העברית ספרים בחכמות
 חיצוניות. הגר"א עסק כל ימיו ויללותיו בתורה וגם בהכמות אחרות,
 כמו בחשבון, אלגברה, הנדסה, אנטומיה (נתוח), מוסיקה ותכונה.
 הגר"א חבר ספרים במקצת ההנדסה ("איל משולש"), התכונה,
 הדקדוק ("דקדוק אליהו") וכד'. על הפילוסופיה שאב ידיעות

מספרות ימי הבינים, אבל לא מצא בה ספוק וקרא לה „הפילוסופיה הארורה“. גדולתו של הגר"א היא ביחוד בגדר הספרות המסורתית. הגר"א עומד בשתי רגליו על בסיס היהדות הרבנית והוא נלחם בזרמים חדשים שהתחילו להתפשט בין היהודים, ביחוד „בחסידות“. הגר"א הפיח רוח חיים ברבנות היבשה, הרחיק את הפלפול המעוקם וקרא להתעמקות בתורה, כי „כל החכמות פלולות בה“. בגר"א מתחילה תקופה חדשה בלמוד התורה. תלמידיו, כמו ר' חיים מולוצ'ין, המשיכו את דרכו בלמיד התורה. למרות מלחמתו בחסידות והשפלתו לא הזניח הגר"א גם את הקבלה. הגר"א השאיר אחריו פששים חבורים. הגר"א אהב את הקיצור, אבל במלים מעטות הוא מאיר ומתרץ שאלות מסובכות וקשות.

על פשרונותיו ושקדנותו של הגר"א מספרים נפלאות. אישיותו של הגר"א מעולפת זר אגדות וקשה לפעמים להבחין בספורים על כשרונותיו עד כמה הן עובדות ומהיכן מתחילה האגדה ¹. בני הגר"א מספרים ²:

„בהיותו בן שש שנים וחצי דרש בביהכ"נ חילוק אשר למדו אביו. בסעודה שלישית של שבת הביאו אביו לפני האב"ד ר' יהושע העשל. אמר הרב: הנמצא חכם ונבון פילד הזה? ענו אחדים מן המסובים: אין זה מהנפלאות, רק אות על טוב השגתו, הן אביו למדו ויורהו ואמר לו פעם, שנים ושלוש וקיבל היטב? — ויען הרב: נכון לפי ובטוח בילד זה, כי יוכל להגיד פזאת וכזאת מלבד, אתן לו שעה אחת — והקשה עוד קושיות רבות ותירץ כולן בסגנון אחר. המה שמעו כן תמהו, רצון אחזתם לנשקו ולחבקו. אחרי ששמעו כל זאת, אמרו: אין נבון וחכם כמוהו.“ — בני הגר"א מוסיפים לספר: „בהיותו בן תשע היו ידיו רב לו במקרא, במשנה ובגמרא, גם מדרשי אגדות צומחות אחריהן ועסק גם בנעלמות...“

1 אגדות על הגר"א אסף ח. לונסקי ופרסמן בספריה לנוער, דער. חבר", וילנה 1924. תולדות הגר"א, או, כבסויו הנכון של י. צינברג, שבחי הגר"א, כתב הרב ל. לוין: „עליות אליהו“ (וילנה תרס"ז). ביוגרפיה יותר מודרנית כתב ש. י. יצקן: רבנו אליהו מוילנא, חייו, זמנו, קורותיו ומפעליו. ורשה, תר"ס.

2 שו"ע עם באר-הגר"א. סקלאח. תקס"ג. בהקדמה.

בהיותו בן י"ג ויום אחד קבל תוקף חסידותו ופרישותו. מאז לא הסתפל עד יום מותו מד' אמותיו חוצה ושלל ליהנות מעה"ז רצה, אכל (פת) לחם צר צנומה, שרויה במים שיעור ב' זיתים, אכל אותן ערב ובוקר ולא טעמן בחפו, רק בלען שלמות תוכו".

כשגדל יצא בגלות ונדד רגלי מעיר לעיר וממדינה למדינה. אף-על-פי שהיה עניו ונחבא אל הפלים נודע שמו לטהילה בקהילות ישראל במערב אירופה. פשבא לברלין, במקום ששם נגמר זמן נדודיו שקבע לו, פנה אליו פרופיסור אחד בשאלה חמורה שהמלומד האשפנזי הזה התקשה בה זמן רב. הצעיר ר' אליהו רשם מיד על גליון ציורים וציונים בהתאם לשאלה ובזאת השיב לו תשובה ערוכה על דבריו¹. אחרי ששב לוילנה התבודד באהלה של תורה, לא קבל עליו רבנות, אולם מכל העולם היהודי היו פונים אליו והשפעתו הרוחנית היתה גדולה. בניו מספרים, כי לא ישן יותר משתי שעות במעת-לעת ומימיו לא ישן יותר מחצי שעה רצופה ובאותה חצי שעה היו שפתותיו מרחשין הלכות ואגדות². הגר"א היה שוכח על צרכי בני ביתו, כי כל ימיו ולילותיו היו מוקדשים ללמוד התורה. הוא היה סוגר ביום חלונות החדר שישב בו והיה לומד לאור הנר, כדי שלא יבלבלוהו. הוא היה לומד בחורף בזמן קור קשה בחדר שלא הוסק בו התנור והיה לו כלי עם מים קרים והיה שם את רגליו במים, כדי שלא ירדם³. הגר"א למד "מתוך צער רעבון והדחק של ניעור משינה". לפעמים היו מושכים אותו לתוך מלחמות ומחלוקות. כך יצא להלחם בחסידות וגם נמשך ע"י ראשי-קהל לתוך המחלוקת עם האב"ד ר' שמואל בן אביגדור. הגר"א הושם בעת המחלוקת בבית-הכלא⁴. האגדה מספרת, כי בשעה שישב בבית האסורים היה מביא לו אוכל עלם בלתי-נראה.

1 ל. לוין: עליות אליהו, דף 60, בהערה.

2 בהקדמה לשו"ע עם באור הגר"א.

3 ס' פאת השולחן מאת ישראל בן שמואל. צפת, תקצ"ו.

4 עד עכשיו היתה נמסרת מטורה בע"פ, כי הגר"א ישב בבית-הכלא.

על מטורה זו מזכיר י. צינגרג באנציקלופדיה העברית (ברוסית) כרך VIII, דף 111 וחוזר עליה ביתר בסיחות "בתולדות הספרות של היהודים", וילנה 1935,

לפני מותו חפץ לעלות לא"י וכבר יצא לדרך וכתב לבני ביתו אגרת מלאה דברי מוסר (נדפסה בשם ס' עלים לתרופה), אבל חזר מדרכו. מאגרתו זו רואים אנו, כי הגר"א היה אב דואג ובן אוהב ואיש בעל מדות תרומיות. „אני ת"ל, נוסע לאה"ק, שהכל מצפים לראותה, חמדת כל ישראל", מתחיל הוא את מכתבו, אבל מיד הוא נזכר: „הנחתי ילדי, שלבי הומה עליהם וכל ספרי היקרים". אל אמו הוא כותב: „אהובתי אמי, ידעתי שאינך צריכה למוסר שלי, כי ידעתי כי צנועה את, אף=על=פי=כן יקראו לפניך האגרת הזאת, כי הם דברי אלהים חיים; ומבקש אני מאד... שלא תצ(ט)ער(י) בשבילי, כאשר הבטחת לי, ואם ירצה ה' אם אזכה להיות בירושלים עיה"ק אצל שער השמים, אבקש בעדך כאשר הבטחתי... מבקש הוא את אשתו, שתכבד את אמו ואת אמו שיהא שלום בין שתיהן. את חתנו הוא מבקש לכבד את חמותו הזקנה. הוא מבקש להדריך את הבנים הקטנים בדברים רפים, אבל בשעת הצורך, על קללה וכזב, יש להכות אותם מכות אכזריות בלי רחם. העולם הזה, אומר הגר"א באגרתו, הכל הבל... ואל תקנא בעושר... ואל תקנא בכבוד המדומה ההבל...

הגר"א נפטר ביום י"ט בתשרי תקנ"ח. פשודע דבר מותו התאבלו עליו כל היהודים מלבד ה„חסידים", ששמחו על מות מתנגדם הקנאי הגדול. מעריציו נשבעו על קבר רבם להנקם באויביהם על חילול כבוד „איש האלהים" ¹. מותו של הגר"א גרם איפוא להתחדשות המלחמה בחסידות.

אמו של הגר"א מונחת קרוב לאהל הגר"א, בשורה שאחריה, לרגלי אישה [32]. על מצבתה כתוב: „זאת האשה צלחה, אם הבנים שמחה, גאונים צדיקים לברכה, מי יודע לספר שבחה, הצדקת מרת טריינא".

אשתו הראשונה של הגר"א חנה [37] נפטרה בשנת תקמ"ג, ה' בכסליו, וכתוב עליה „לא הניחה תמורתה וערך, לספר שבחה

פרק V, דף 273. גם קרשבסקי מספר על זה („וילנה", פרק III, דף 165). ביוני עלה למצוא מקורות המעידים על המאסר.

1 על זה ר. ש. דובנוב: תולדות החסידות, פרק ב' דף 255. תל-אביב,

אין נתיב ודרך". אשתו השניה קבורה רחוק מאוהל הגר"א [105] וכתוב על מצבתה: „החסידה מ' גיטל אשת הגאון מהו' אליהו זצ"ל הנקרא ב"כ (בפי=כ"ל) ר' אלי' חסיד מוילנא".

בנו של הגר"א אברהם היה בעל פשרונות [149]. הוא הוציא לאור פתבי אביו וגם חבר בעצמו ספרים חשובים בבקרת המדרשים ובגיאוגרפיה¹.

קרובי הגר"א. שני דודי אביו של הגר"א נקברו אחד על-יד השני ומצבה אחת עומדת על קברות שניהם (91) ואומרת: „מה טוב ומה נעים שבת אחים יחד, בני הרב החסיד מו' אליה בהגאון מו' משה² ונכדו של באר הגולה, ה"ה הרב מו' צבי-הירש י"נ ער"ח סיון שנת תקכ"ה והרב מו' משה י"נ י"ב טבת". בנו של צבי-הירש הנ"ל הוא אליהו, שנקרא ר' אליה פעסעלעס [36], אחד היהודים העשירים ביותר בוילנה בזמנו ואחד מראשי הקהלה וראשי מדינת ליטא. הוא היה נדבן ונדב לטובת חברות שונות שבצדקה ל„עולמית" באופן דומה ליסוד. הוא היה תומך בקרובו הגר"א והוא היה הממונה על עזבון ר' משה ריבקש (ראה למעלה, דף 43). בהיותו יחסן ועשיר התחתן בגדולי ועשירי זמנו. בנו יוסף [96], אחד המשפילים הראשונים בליטא, אדם מצויין ונכבד שקבל גם מהמלך את התאר „סרביטור", לקח לו לאשה את בת „האב"ד האחרון" שמואל בן אביגדור, את גיטל [87]. בנו השני דוב=בער [38] לקח לו לאשה את דבורה [22] בת ר' אריה=ליב בלאך [29], אחד מחריפי וילנה. בתו של ר' אליה פעסעלעס מינדה [23] נישאה לנח בן הרב אברהם ליפשיץ [24], למדן משפיל ומחבר ספרים (פרפראות לחכמה ועוד). נח ליפשיץ היה נקרא על שם אשתו ר' נח מינדעס. בנו של הגר"א אברהם היה חתנו של נח ליפשיץ. הוא נקבר על-יד הגר"א מחותנו ימינה ואבן אחת העמדה על קבר שניהם ורק קו מבדיל בין פתובת הגר"א וכתבתו. חתנו השני של ר' אליה בר"ץ הוא יצחק=אייזיק בן הרב בק"ק עמדין אברהם [114].

1 עליו ראה בק"נ דף 212 — 210.

2 הוא ר' משה קרעמר.

חתנו השלישי היה בטח שמעון מ"ץ דק"ק וילנה, שהיה נקרא ר' שמעון הגדול, כי נקבר על-יד ביילא בתו ואבן אחת משותפת העמדה על קברות שניהם [39]. שמו המלא של ר' שמעון הגדול הוא: אברהם=שמעון בן צבי=הירש פרעגר. הוא למד בישיבת יהונתן אייבשיץ בפראג וקנא לכבוד רבו בזמן המחלוקת הגדולה שפרצה עם יעקב עמדין בדבר הקמיעות. הפתובת מקוננת:

מעי, מעי על חללינו | הוי | אבד חסיד מן הארץ, גדר
גדר ועמד בפרץ, הוסר ציל | מעלינו באבדן מו' ורבינו מדריך
ביושר צעדינו, ה"ה | הרב מהו' ר' שמעון מ"ץ | דקהילנו לקח
אותו אלקים ואיננו ביום ו' | טבת שנת תקל"ז לפ"ק | אוי
ואבוי | ודמעתי על לחיי אורימה | וקול נהי אורימה מימים
ימימה על האשה צנועה | כבודה בת מלך פנימה | מרת ביילא
בת המפורסם | מהו' אלי' בהגאון שעבקה | חיים לכ"ח ביום ו'
תשרי שנת תקל"ה לפ"ק תנצ"ה.

על בית=העלמין נמצאות עוד מצבות של בנות אליה
פעסעלעס: פייגה [79], רבקה [78] ושערי' [77].
דוב=בער בן אליהו פעסעלעס הנ"ל מת בדמי ימיו בשנת
תקל"ז והשאיר אחריו שני בנים: אריה=ליב [8] וצבי=הירש [21].
ר' לייבלא ר' בערס היה משכיל מופלג בתורה וגבאי של חברות
צדקה. הוא היה סמל הצדק והנדיבות. כל איש מצוק ומר נפש
היה מקדים לפתחו והיה מוצא עזר וסעד. מעולם לא כעס על
אלפי המטרידים אותו מעסקיו שנהל בשותפות עם דודו יוסף
הנ"ל. הוא פזר מכספו ביד רחבה בשביל עניי הארץ=הקדושה
ובשביל הערים הקרובות והרחוקות שקראו לעזרה. הגר"א היה
אומר עליו: „אין זה כי אם אחד משרפי מעל"1. הוא נפטר
ביום כ"ד תשרי תקצ"א ונקבר באהל קרוב לאהל העתיק של הרב
מנחם=מאניש. לא היה כבר מקום הרבה על בית=העלמין והתחילו
לקבר במקומות העתיקים. על-יד הרב מנחם=מאניש לא היו בכל
זאת מניחים אדם פשוט. בתו של ר' לייבלא שרה מתה בשנת
תקמ"ז בהקשותה ללדת ונקברה קרוב לקבר גר=הצדק [219]. חתנו

1 ראה יצקן: אליהו מוילנא, דף 125 וגם ק"נ דף 256.

של ר' לייבלה היה, המופלג בתורה ויראה האברך ומושלם משולם= פייבוש בן הרב מנחם=מענדל אב"ד דק"ק ראָוונע מק"ק בראד [147]. הוא נפטר בתקס"ט. אחיו הצעיר של ר' לייבלה, ר' הירשלה מת לפניו ונקבר על־יד הגר"א [21]. הפתובת על מצבתו:

„צדיק פתמר פארו בלבנון פורה | ברכות התורה גדלוך
נטפת... | יללת יתומים הה מר צורח | הלילי צבא שמים שמש
וירח | יפה ענף איך לארץ נגדעת | רגע יבשתי בעפר אהלך
תקעת | עדי איך נתשת שורק נטעת | בן שחר כהה נוֹגה
הופעת | דרפת קשתך מות אבן קלעת | ותתך חמתך לעושה
צדק פגעת | בן כוכבי שחק תפיץ קרנים | בין שוכני עפר
יהיה מימים | עוד לקראת מבשר תהי' בעמים | רסיסי טל
תשבע תעוף השמים | ה"ה הרב המופלג הצדיק תם וישר
ומפורס' פש"ת מו"ה צבי הירש בהמנו' | ומפורס' מהו' דוב בער
ונפטר ביום ב' | כ"ג אייר לפרט צדיק באמונתו יחיה". על־פי
הפרט הנ"ל מתקבל, כי נפטר בשנת תקכ"ז (בק"נ, דף 257 נאמר, כי נפטר
בתקע"ז וצורפו לחשבון אותיות אחרות והצדק עם ש. י. פין בטח).
בנו יחידו של יוסף אליהו'ס (בן אליהו), יהודא [151] מת
על פניו בשנת תקס"ה. הפתובת על מצבתו אומרת:

יהודא גור אריה.... מעשיך.... | הוד הדרת מעשיך יודוך
אחיק יושבי שערה | וזאת ליהודה ענו אחד ואין שני להחבירה
דעה וחכמה קנה כמותו אין חליפן ותמורה | הן יהודה יעלה
בתפילה ערוכה בכל ושמורה | בעון ישראל פשל יהודה כרע
לשכר עברה | נצחינו בשוב שבות עמו יהודה שת קצירה
יפי מעשיך אזכיר על יצועי לב תמרמה | ובדמעתי ערסי
אמסה ומרב בכי עיני נגרה | סלה אשבה עד יקובץ נפוצות
יהודה מהרה | פדות לשלוח בימינו אליהו על יום בשורה
ה"ה הרבני המופלא ומפלג האברך מהור"ר | יהודה במהור"ר יוסף
ב"ר אליהו זצ"ל נפטר | יום עלות משה למרום ז' אדר שנת
מכה אנושה כי באה עד יהודא תנצב"ה.

איך ומתי „כשל יהודה, כרע לשכר עברה" איננו יודעים.

תלמידי הגר"א. דוב=בער בן אליהו [38] הנ"ל מונח
בין שני תלמידי הגר"א: מימינו שלמה בן נתן ס"ג מפולין, העניו

שציוה לרשום רק את שמו 1 (נפטר בתקמ"ו) „והדומה לו דומיה תהלה" שלמה=זלמן בן יצחק, הוא „ר' זעלמעלע" אחיו של הרב חיים מולוז'ין. ר' זלמלה נולד בשנת תקט"ז וכבר בהיותו ילד הראה כשרונות נפלאים. בכשרונותיו, בשקדנותו ובדרך למדו דומה הוא לרבו הגר"א. גם הוא לא קבל עליו מימיו משרת רב, גם הוא למד ימים ולילות ובהיותו בן עשרים וארבע היו שגורים על לשונו כל ספרי התנ"ך עכ כל התרגומים: אונקלוס, יונתן בן עוזיאל וכו' ירושלמי, ספרא, ספרי, מכילתא, אלפסי, רמב"ם, טורים ומדרשים וכו'. גם הוא שנא כגר"א את הפלפול, חבב את המקרא ועסק בדקדוק הלשון העברית. ר' זלמלה נפטר באביב ימיו, בהיותו בן שלשים ושלש, בשנת תקמ"ח. במותו הורד אל הקבר גאון צעיר שהיה יכול להדמות לגר"א. אחרי מותו חבר המ"מ הוילנאי יחזקאל פייבל בן זאב ספר „תולדות אדם" „בו יסופר תולדות איש המעולה הגאון הגדול מופת הדור האמתי מו"ה זלמן זצ"ל מק"ק ווילנא הבירה" (דיהרנפורט, תקס"א). הגר"א ראה את הספר בכתובים ואמר על אורח חייו של ר' זלמלה: „ר' זלמן היה הפלא ופלא". ספר „תולדות אדם" יחידי הוא במינו בזמן ההוא ומראה על הרחבת סוגי הספרות העברית בליטא בסוף המאה הי"ה לספה"נ. על ספר זה יכולים אנו לאמר, שהוא יותר „שבחי ר' זלמלה" מאשר תולדותיו.

מצבות אנשים מצויינים. על-יד אהל הגר"א נמצאים קברות שני מלומדים מפורסמים אריה-ליב בן הרב יצחק שפירא [19], מחבר הספרים „נחלת אריאל" ו„מעון אריות" על מסכת סופרים, ושאו"ל בן יהודה-ליב [31] (בן משה חר"ז) [11], שנקרא ר' שואל שיסקעס. אריה-ליב שפירא, שהיה נודע בוילנה בשם „ר' ליבלה הקטן", הוציא את ספרו בהיותו בן כ"א (בשנת תצ"ב בדיהרנפורט) ומהקדמתו לספרו נראה, שהיתה לו ידיעה בדקדוק, מסורת, הגיון והנדסה. בהיותו בן י"ז כתב מכתבים אל המלומד הקראי מטרופי שלמה, בעל ספר „האפיריון". בסוף ימיו היה

ספרא ודיינא בוילנה. נפטר בשנת תקכ"א בן ששים¹.
 ר' שואל שיסקעס כתב ספר „שביל הישר” — פירוש ובאור
 על הלכות האלפסי. את ספרו של שואל שיסקעס הגיה ר' זלמל
 הנ"ל בהיותו בן כ"א והעיר את המחבר על מלואים ותקונים
 נחוצים. ר' שואל כותב בהקדמה לספרו: „הקרה ה' לפני מקרה
 טהור גברא קטן בשנים א"ך (=בן כ"א) גדול בענקים, ינוקא
 קדישא חסידא ופרישא מלא אותו אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת
 בכל הש"ס עם כל שיטת הפוסקים קדמאי ובתראי ערוכים
 ומחודדים בפיו לאמור בלי גמגום”. ר' שואל נפטר בשנת תקנ"ז
 ונקבר על-יד בנו צבי-הירש שמת על פניו בשנת תקנ"א. מצבה
 אחת עומדת על קבר שניהם². חתנו של ר' שואל שיסקעס היה
 יצחק בן שבתי-שפטל [60] (נפטר בתקס"ט).

על-יד אהלו של הגר"א, כא"ו בחלק נוסף, מונח ראש-
 הקהלה אליעזר בן יהודא [23], הוא, אמו ואחותו³. על-יד
 ר' שמעון הגדול מונח ראש-הקהלה טוביה בן ישראל [40]⁴.
 בשורה אחריהם מונח הגביר הנדיב אריה-ליב בן אליעזר, שנקרא
 ר' לייב לייזרס [42]. עוד פיוס הזה נקרא בית-החומה שהיה
 שייך לו על-יד חצר בית-הפנסת הגדול ברחוב היהודים „חצר לייב
 לייזר'ס”. הוא בנה בית-מדרש בחצרו כדוגמת היסוד וביה"מ
 נקרא על שמו „קלויז לייב לייזר'ס”. הפתובת על מצבתו נחקקה
 באבן גדולה ויפה, דומה לאבן שבמצבת דוב-בער בן אליהו
 פעסעלעס [38]⁵.

בשורה אחריו מונח ראש-הקהל החשוב אשר בן קלונימוס-
 קלמן [47] מהמשפחה המפורסמת גינצבורג⁶. בני משפחה זו

1 עליו ראה בק"נ, דף 117. וב„שפה לנאמנים” של ש. י. פין
 (וילנה, תרמ"א) בפרק „ההשכלה ברוסיה”.

2 הכתיבת בק"נ, דף 173. שם נאמר בטעות שהבן נפטר בתקל"א.

3 הכתיבת בק"נ, דף 129.

4 הכתיבת בק"נ, דף 184.

5 הכתיבת נדפסה בק"נ, דף 9—188.

6 על משפחה זו ראה את המונוגרפיה של פרופ' דוד בן הלל-נח

מגיד: ס' תולדות משפחת גינצבורג, פטרבורג, תרנ"ס. ראה שם דף 19,
 59 והלאה.

הלאה, על־יד המשעול מונח [71] ראש הקהל יעקב־פרץ בן אברהם קליאצ'קא, גיסו של אשר בן קלונימוס־קלמן גינצבורג. נישגש־נא עכשיו אל המצבות של יוסף בן אליהו פעסע־עס ואשתו [87 ; 86], שדברנו עליהם לעיל (ראה דף 57). מצבות כאלה, שהאבן תהא מודבקת אליהן מן הצד השני, מעטות הן על בית־החיים. לא היה, כנראה, מקום בשביל האבן מצד מזרח ולכן הדביקה מן הצד השני. הכתובת על מצבת יוסף אליה'ס (נפטר בתקע"א) קצרה היא ומדגישה רק את עשירותו ונדיבותו: "יוסף בן פורת כזהב וכסף | אלי תבוא לעניים אמר יוסף | הורך תמים ופועל צדק בכסף | ידיד ונחמד ספיר פני יוסף" ... אמנם הכותב הראה את יכלתו בצרוף אותיות, כדי לקבל פעמים רבות את השם יוסף, אבל הראה גם חוסר פשרון בכתובת כתובת מתאימה לאדם חשוב ומשפיל כיוסף בן אליהו. כנגד זה יפה היא הכתובת על מצבת אשתו:

גם יִשְׁכַּת טוֹבַת לִב, מָוֶת! לֹא חֲנוּת
בֵּת קְדוּשִׁי עֲלִיוֹן אֵהָא! אֵיךְ רְצוֹת
הִיא רַבָּתִי בָּעַם, שְׂרָתִי בֵּין נְדִיבִים
הַדֶּרֶת גִּאּוֹן אוֹמְלָלִי וּמְשִׁיבַת נֶפֶשׁ רַעֲבִים
רַע בֶּל יִדְעָה נִפְשָׁה וְאֵךְ מִיִּשְׁכִּים¹ פַּעֲלִיהָ
שׁוֹמֶרֶת מִצֹּה וְיִרְאָת אֱלֹהִים, לִצְנִי שְׁלָחָה [יְדִידָה?]
זָכַר צִדְקָתָה לְעוֹלָם, עַד נִצַּח זְכוּרֹן מִן עֲשִׂיהָ?
הִ"ה אֲמִי מוֹרְתִי הַצִּדְקָנוֹת מֶרֶת (גִּיטֵל)
בֵּת הָרַב הַגָּאוֹן מו"ה שְׁמוּאֵל ז"ל — —
אב"ד דפ"ק ווילנא ויצאה נשמה(תה)
בטהרה וביום ב' דחוה"מ סוכת לפר(ט)
כל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין לִפְנֵי תִנְצִבָּהּ.

היא נפטרה איפוא בשנת תקפ"ה.

על־ידם [85] מונחת, האשה הצנועה הישרה המפורסמת מרת יוסה דבורה בת הרב הגאון החרוף המפורסם מהור"ר מרדכי צבי הירש הלוי בהגאון החסיד המפורסם מהור"ר יצחק אב"ד דק"ק המבורג. היא היתה אשת ר' זלמלה ר' אורי'ס. נפטרה בשנת תקפ"ג.

1 בסח צ"ל, "מיסרים".

הלצה [100] מונח ראש הקהל משה בן אברהם אשר, שנקרא ר' משה'לי חאצקעלס. הוא נבחר לועד בן חמשה אנשים, שצריך היה אחרי מות הגר"א להנקם בחסידים. מלבדו נבחרו לועד: (1) ר' ליבלי ר' בערס הנ"ל [8]; (2) יצחק=אייזיק בן אברהם הלוי הנ"ל (על דף 57) [114]; (3) רפאל בן מרדכי [80]¹; דוד בן יעקב [83].

אישיות גדולה מונחת על יד המשעול מצדו השני [103] והיא — השתדלן הוילנאי אריה=לייב מייטעס מפינסק. על מצבתו המקושטת בעציץ פתוב: „גויית | ארי ממנו דבש רדינו | בצלו בגוים חיינו | המליץ הרבני המופלג | המפורסם לשם ולתהלה | מפו' אריה ליב מייטעס מפינסק | הוא אשר עשה | התשועה הגדולה בישראל | בשנת תקמ"ד ומלט את | העיר בחכמתו וי"נ שביעי | של פסח תקס"ז תנצבה". התשועה הגדולה בישראל המדוברת פאן היא קבלת פסק בית=דין חצר המלך (Sad Zadworny Assesorski) בשנת תקמ"ד (ביום הראשון בדצמבר שנת 1783) בדבר היחסים שבין הקהל ובין המגיסטרט. על=ידי פסק=דין זה נגמרה המלחמה בין המגיסטרט והקהל, שנמשכה מאה וחמשים שנה (החל מהאורדינציה של שנת 1633), בנצחון היהודים. היהודים פרצו את הגיטו, קבלו רשות לעסוק באומנויות כחפצם ולסחור בכל מיני סחורות גלוי ובאופן חפשי וחדלו לשלם לעיריה מס=שנתי מיוחד של שש מאות זהובים.²

קרוב למקום זה מונחים בני משפחת ד"ר אהרן גורדון. נכדו אברהם [44] בן בנו יחיאל=מיכל, היה מראשי הקהלה בוילנה.³ על פעולותיו לטובת בית=העלמין, יחד עם אריה=לייב מייטעס, לייב לייזרס ויהודא בן ליפמן [67]⁴, הזכרנו למעלה (ר. דף 27). מלבד אברהם בן יחיאל=מיכל נמצאות על בית=העלמין מצבות של שלמה=

-
- 1 את הכתובת על מצבתו ר. בק"נ, דף 195.
 - 2 פסק=הדין נדפס בהוצאות הועדה הארכיאוגרפית הוילנאית כרך 29, תעודה מס. 243 (דף 486—498).
 - 3 את הכתובת שעל מצבתו ר. בק"נ דף 188. על הרופאים בוילנה במאה הי"ז והי"ח ראה את מאמרינו ב„זרמים" (וילנה, ת-צ"ב) גליונות מס. 17, 18.
 - 4 עליו ר. בק"נ 190.

על־שם אשתו, אשר היתה חוכרת את חצרות בית־התפילה האבנגלי של האשכנזים על קרן הרחוב האשכנזי והסמטא השייכת לגיתו (רח' מיקולאי הקדוש). הסמטא הזו נקראת עד היום הזה בפי יהודי וילנה „סימטת גיטקע=טויבע“. מרדכי עפשטיין נפטר באותה השנה שמת בה בן הגר"א ומצבה אחת העמדה על קבר שניהם ¹. חתנו הוא החריף שמחה בן משה, שנקרא ר' שמחה מטרסקי [108] ².

קרוב לבן הגר"א מונח בנו יחידו של יוסף בן אליהו פעסע=לעס, יהודא [151], שדברנו עליו לעיל (ר. דף 59). בשורה אחריהם מונחת [152] צביה בת הרב דק"ק בריסק דליטא אברהם קצנלנבויגן (תקפ"ג). על־ידה מונח חתן ר' נח בלאך, לוי בן דוד, שדברנו עליו כבר [153]. על־ידו מונח [154] איש בעל מדות תרומיות ומופלג בתורה, יצחק זעלקא בן דוב=בער, אחד מנכבדי העיר וראשיה, הכתובת על מצבתו מקוננת:

יללה אשא, ואהיה מסופדים, משחקת מאתי סרה
 צבא אזכרה! שעשועים היתה, לפניו זרח אורה
 חכמה קולה, יום מרימה, בכל פנה ועברה
 קדוש וטהור, יום הזה, עת לעשות נעדרה
 5 זלעפה אחזני בראשו לענה, אלקים לקח העטרה
 עדנה נשמתו מרומים עלתה, הבין דרכי התורה
 לבי מנהמת עלי הפרדה, דרכה ממני נסתרה
 קרני נתעלה דרך החיים, והוא בנתיב ישרה
 אזכור מעלליו, בית היקר ידע מבוא השערה
 10 בזבול קולו! נתיבות השלום את המדע עוררה
 נרו הלו! נצבה אלומתו! מקומי שבה בטהרה
 ראבה נפשי והחכמה תאלה, בי השוד למטרה
 ועיני דמעות מאין הפוגות; מלכים יבואו לעזרה
 בדד נשב תמצא מרגוע? ימלכו הנוכל מהרה
 15 ברושים ינהו! ואיזה ירונו? ורוזנים אח יזכירה

1 את הכתובת ר' בק"נ דף 212.

2 עליו ר' ק"נ דף 3-252. שם הכתובת.

עלה מעון! מקום השפט וחוקקו דינו להדרה
 רב פעלו! בינה אור! צדק לפניו יזהירה
 אתה אבי מורי הישיש מופלג מפורסם
 עובד ה' יצחק זעלקא ערבות עליה
 20 להתעלם מזיו שכינה קרבו שנותיך
 שבעים ירח שנתנה בו טוב זה סיון
 ויגוע יצחק ויאסף אל עמו לפ"ק תנצב"ה.

יצחק=זעלקא נפטר בשנת תקע"ז.

נגש נא פעת אל אהל הד"ר יעקב בן שלום ליובושיץ [163].
 הוא היה רופא מצוין ונקרא בוילנה „הרופא הפטרסבורגי“. אחרי גמרו
 את למודיו בהאלצי בא לפטרסבורג, אבל לא עלה בידו להשתקע
 בה ולכן בא לוילנה. משנת תקל"ו (1775) מוצאים אנו החלטה
 של הח"ק „בקור=חולים“ לקבלו לחבר. פנקס הח"ק לא הגיע לידינו
 ואנו נותנים כאן את ההחלטה על=פי תרגום פולני שנמסר להרשמה
 בספרי בי"ד המחוז: „... 1 עלה במוספם לקבל לח"ק בקור=חולים
 את הרב הדאקטר ר' יעקב ב"ר שלום הפהן מפטרסבורג ויהיה
 פאחד מאתנו לכל דבר, הן לקלפי והן להתמנות כפי תקנות הח"ק
 בקו"ח שלנו; בעבור זה התחייב הרב הדאקטר הנ"ל לשלם בכל
 שבוע ושבוע זעקסר 2 אחד כל ימי חייו מלבד דמי קדימה שסילק.
 ולראיה באנו על החתום ביום הנ"ל“ (כאן באות חתימות גבאי
 ושם"א דח"ק בקו"ח וחתימת חיים בן זלמן, מ"מ דק"ק וילנה,
 סופר דח"ק בקו"ח) 8. ד"ר ליובושיץ נתפרסם מהר כרופא מצויין
 והרויח הרבה כסף. הוא קנה לו בית=חומה גדול על הרחוב האשפנזי
 וחבר אליו בתים אחרים היוצאים אל סימטת גיטקע=טויבע. כל
 הבתים הללו נקראים עד היום הזה „חצר הדאקטר“. כגודל עשרו
 פן גדלה קמצנותו. את התשלום השבועי לח"ק בקור=חולים לא

1 כאן בא התאריך: 26 בדצמבר שנת 1775.

2 Szóstak — ששה גרושים.

3 ארכ. ממש. בוילנה, ספרי בי"ד המחוז הוילנאי, מס 4239, דף 1419.
 (Akt pisma hebrajskiego, przetłumaczonego na polski język,
 względem przyjęcia do bractwa szpitalnego rabina doktora me-
 dycyny sławetnego Jakóba Szołomowicza rodu kapłańskiego...)

חפץ אח"כ לשלם והח"ק תבעה אותו בשביל זה לדין¹. הרבה דברים מענינים מספר על הד"ר ליובושיץ הפרופיסור למדיצינה באוניברסיטה הוילנאית בראשית המאה הי"ט (החל משנת 1804) ד"ר יוסף פראנק. הד"ר ליובושיץ לא היה, לפי דעתו של פראנק, בעל ידיעות עמוקות במדיצינה, אבל הצליח מאד בעבודתו. לד"ר ליובושיץ היתה ספריה מדיצינית עשירה וחדשה. הפרופ' מספר בספר זכרונותיו, כי בכל פעם שהיה בא אל הד"ר ליובושיץ, היה מוצא על שולחנו ספרים על מחלות, שהיה מטפל אז בהן בעבודתו. הד"ר ליובושיץ ראוי לשבח על זה ביותר, אם נשוה אותו ליתר הרופאים בזמנו בליטא שחסרו להם ידיעות מספיקות ושלא התענינו בחדושים במדע הרפואה. אם נמצאו בין הרופאים אחדים שהיו מעיינים בספר, היו עושים את זה בהחבא, פן יאמרו עליהם שאינם יודעים עדיין וצריכים הם ללמוד. כשהיה לד"ר ליובושיץ חולה מסוכן, היה מבלה אצל מטת החולה שעות רבות. הוא היה עומד על המקח בלי שום בושע לפני התחילו לטפל בחולה. פראנק מוסר מה ששמע מספרים על ד"ר ליובושיץ: פעם בא זה אל חולה, משש את דפקו, ישב אצלו והניע בשפתותיו; האנשים שנמצאו שם חשבו, כי הוא מונה את מספר הדפיקות, אולם מהר נוכחו, כי שם את ידו השנית בכיסו והוא מונה את מספר האדומים שבו... על חולה, שליובושיץ התחיל לטפל בו וזה הלך לשאול בעצת רופא אחר ואח"כ הזמינו שוב, היה מטיל קנס. הוא בעצמו לא היה בכ"ז נמנע מלבקר חולה, שרופא אחר התחיל לטפל בו. כשזקן הד"ר ליובושיץ חלה בעיניו ולא יכול! כבר לנסוע לחוץ-לארץ אל רופא מובהק. הוא חפץ להזמין מוינה לויילנה רופא עינים מפורסם והציע לזה חמש-מאות אדומים מלבד הוצאות הנסיעה, אבל הרופא הזה דרש עוד יותר ולא בא². הד"ר ליובושיץ

1 ארכ. ממש. בוילנה, ספרי בי"ד המחוז הוילנאי, מס 4239, דף 1425.
(Akt dekretu synagogi wileńskiej wnoszący ewikcję tak za za-
ległą bractwu szpitalnemu... opłaty na kamienicy Jakóba dok-
tora w r. 1794 zapadłego).

2 זכרונות הד"ר י. פראנק. תרגם מצרפתית והויל ד"ר ול. זהורסקי.
1921. (בפולנית) ר. כרך ב' דף 91; כרך א' דף 37, 76.

קבל מהמלך הפולני האחרון את התואר „מיעץ המלך” (Konsyljasz) (JKMci 1). הוא נפטר בשנת תקפ”ט והכתובת על מצבתו אומרת:

ינשא עליך קינה בקרב
חכמים ויודעי נהי

יקהת המדעים פה! בין נקיקי הסלע כבודם הורידו
עדת חכמים עם רוזני המשפילים יחד הלכו נדדו
5 קדרות לבשו אדירי עם אספו אספה כולם נועדו
בקול נהי והוי! התימרו עלי כבוד החכמה כי גלה
בסוד המדע הה! מי יורנו? מי יסקל המסילה?
רוח נכאה מי ישאנו? מי יכלכל כל מחלה?
ייפעת החכמה כיסה פני תבל האירה ארץ ומלואה
10 לשמע אוזן ממרחק באו כל אנוש אנוש ונפש נהללה
וכל נגוע ומוכה אלקים כל איש שואה ומשואה
מברכות תבונתו חיו ונחלצו איש משאתו ומכאבו
הה! מי מהם ומהמונם לא יתאונן ממרירות לבבו
כהמר על הוריו וכקונן איש על שארו וקרובו
15 קתמו המדעים אתך במותך ספו תמו גם כולמו
נר זהרם כבה נדעכה עדי משחקים תזרח אורימו
זכרו לא יאסף מאתם עד שובו לנצח אלימו
כבוד הרב הדאקטאר המפרסם
מהו' יעקב ב"ר שלום ליבאשיץ הפהן
20 בן שמונים ושש שנה הי' במותו
וימת בשיבה טובה י"ג לחודש שבט
לפרט לא עתה ייבוש יעקב.

נגש=נא עכשיו אל האוהל הקרוב מס. 177 — 179. כשאנו
נכנסים אל תוך האוהל רואים אנו אבן=קשוט יפה, שאין תחתה
האבן עם הכתובת (ראה למעלה על דף 38). הלאה מונח [177]
שמעון בן אליהו, שנפטר בשנת תקע"ו וכתוב עליו „משפיל בתורה
ויראת ד'". באוהל מבחין מונח [178] מנחם=מענדיל בן יצחק=

1 ארכ. ממש. בוילנה, ספרי בי"ד המחוז היילנאי, מס. 4238, דף 4431.

אייזיק נכד הרב דניאל, מ"ץ דק"ק הורדנא, בעל ספר „חמודות דניאל". על-ידו מונח [179] אליהו בן מרדכי, בן אחותו ותלמידו של המ"ץ שמעון הגדול. אליהו בן מרדכי היה נקרא ר' אליהו הינדעס והיה סו"ד בוילנה 1. הכתובת על מצבת שני אלה נכתבה על-ידי המשורר אד"ם הכהן לבנסון:

מנחם נחומים חדל מארץ לאבלי זה הגבר
מקונן גם סופד אין להגדיל קינה לפי שבר
 על יופי והוד עלומים אלה פי יבלו באדמה
 נמס כל לב ונגרה כל עין — ומקונן עוד למה?
 5 **ךמה** לרעם נורא קול מותך פי נשמע בעירנו
 יחד החריד לב כל העם ועוד תצלינה אזנינו
 כמי נדמה שבר בניך ולמי צרת אחיותיהם?
בנפול מגדול עוזם ובהאסף שמשם בצהריהם!
 ילדיך בטרם גדלתם, הגדלת שברים ביום מותך
 10 **צל** חפתם טרם הבאתם הביאוך המה בצל קברין
חזק יגון משפחתך מאוד פי לא תחיה ואתה החייתם
קירות וקורות בתיך אבלות כי נהרסת ואתה בניתם
אגית עניים ואנחתם הוכיחו היום את צדקותיך
 יושבי בית תפלה אשר בנית יזכרוך היום בטובותיך
 15 **ידעת** להעלים חסדך עם האדם והצנע לכת עם האל
 זה לך מורשה מאבי אמך הוא דניאל גאון, ישראל
 יללת אמך מי יכיל? הכי יולדתך תהי קוברתך
קיימת דבר ה' ותכבדנה מאוד ואיה למען יאריכון ימין
 מה לך אמנם חיי רגע? הלא לחיי עולם תאריך ימים
 20 **צללי** ערב פה חיינו! וחיך עתה אור עולמים 2

ויד ימינו אל אלי פ"נ	ה"ה אבינו היקר החכם המפורסם
ה"ה אבינו הרבני המאה"ג	נגיד ונדיב לב א"י א' מוה' מנחם
המפורסם הישיש המו'	מענדיל במו'ה יצחק אייזיק ז"ל
אלי' בהרבני מהו' מרדכי	נכד הרב המאה"ג מו' דניאל זללה"ה

1 על משפחתו ראה „בעיר וילנה" דף 1—270 בהערות ובק"ג דף 185
 הכתובת על מצבת אביו. 2 ר. אד"ם הכהן: „שירי שפת קדש", מחברת
 א' דף 260 (מס. 14) וילנה, תרנ"ה.

מ"ץ דק"ק הוראדנא בעל המחבר
ספר חמודי דניאל ויצאה נשמתו
בטהרה ביום ב' י"ג מר חשוון
תק"ץ לפ"ק תנצב"ה. על אלה אנו
בוכים פי רחק ממנו מנחם האב לפ"ק.

ספרא ודיינא דפה
קהילתנו שניקרא ב"כ
ר' אלי' הינדעת וי'נ' ב' ביו'
כ"ד תמוז תקפ"ט תנצ"בה
ואלי' עלה בשער השמים

נגש עכשיו אל מצבת הלוחם נגד תקיפי הקהל שמעון
בן זאב=וואַלף [183], שהזכרנוהו קודם (ר. על דף 50). על
מצבתו כתוב:

יְשֻׁדָּה בּוֹכִים תְּדַמַּע עֵינַי וְתִרְגֹּז בְּטֵנִי מֵאִין הַפּוּגוֹת
מִרְגּוּעַ לְנַפְשִׁי אֵין מֵהֶעֱת רוּחַ וְנִשְׁמָה מֵאִבִּי גַעְדֵּרוֹת
עֲטַרְתִּי נִפְלָה מֵרֵאשׁוֹתֶיהָ בְּאִבִּי הַגְדִּי רוּחִי דּוֹמָמוֹת
ךְ וְיִי וְאֵה וְאֵי בְּאֶשֶׁר לְהֵאֲבֹן אֲבִי אֶתְהָ נִפְשִׁי אוֹמְרוֹת
5 נְהִי וְיִלֵּל הַקֶּרְנִי הַמִּמְנִי בְּאֶשֶׁר אֵין אֲבִיךָ הַכְמוֹת
בְּנִתִי לְהַרִּים הַצּוּחָה עַל גִּבּוֹר וְשֵׁר בַּחֲכָמָה וְתוֹרוֹת
נִגְנוֹז בְּמֵרוֹמִים וְהַשְׁאִיר בְּרַכָּה בְּשֵׁם טוֹב וְנִעִימוֹת
זֶה הָאִישׁ לְפָנַי מִלְכִּים יִתְּצֵב מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקוֹת
אֲנֵה מֶלֶךְ הַמִּלְכִּים וְסִתִּיר תַּחַת צִלּוֹ נִשְׁמוֹת וְרוּחוֹת
10 בְּגֵן הָעֵדֵנִים בְּעֵץ הַחַיִּים שֵׁם אֲבִינוּ יִנּוֹן עִם הָאֲבוֹת
הָהָה הַרְבֵּנִי הַמוֹפְלָג רֹאשׁ וְשֵׁר בִּישְׂרָאֵל מֵהוּ שְׁמַעוֹן
בְּמֵהוּ זֶאֱב וְוֹאָלֶף י' נ' ביו' ד' בְּסִיווֹן לְפֶרֶט וִיקָח אֶת שְׁמַעוֹן.

ש. י. פין לוקח כאן את שתי המלים „ויקח שמעון” ומצרפן
לחשבון כך, שלפיו מתקבל הפרט תק"ץ (ק"נ דף 269). שמעון בן
זאב=וואַלף התיצב לפני המלך סטניסלב אבגוסט פוניאטובסקי
בשעה שדנו בזמן הסיים הגדול בדבר תקונים בחיי היהודים¹.
על=יד שמעון בן זאב=וואַלף מונח „הראש הנגיד המפורסם
מוהר"ר טובי' בהראש מהורר אברהם אבלי רי"ט (תקפ"ב) [184],
שותפו של אריה=לייב בן טוביה הנ"ל (ר. דף 63) [64] בהקמת
בית=הדפוס הראשון בוילנה.

1 ד"ר נ. מ. גלבר: היהודים ושאלת התקונים בחיי היהודים בס"ם
של ארבע-השנים (ירחון יהודי, Miesięcznik Żydowski, שנה א' חוברת י"א)
(בפולנית).

נשוב נא אל האוהל הקודם. קרוב לאוהל מונח [185]
הש"ץ דמתא צבי-הירש בן דוד הלוי, אבי „בעל-הבית" המפורסם.
הפתובת על מצבתו קצרה: פ"נ | הרבני ירא ד' מרבים המשורר |
הגדול שהנעים זמירות לקונו | והי' ש"ץ פה הק"ק יע"א
מוהרר | צבי-הירש במוהר"ר דוד הלוי | זלה"ה ונפטר בש"ט
ביום ח"י | אדר שנת תק"ץ לקץ הימין | תנצב"ה.

נלך עכשיו לראות את קבוצת המצבות של בעל „חיי אדם",
בנו ונכדו. המצבה הראשונה שאנו פוגשים כאן [210] היא של
„הרבני המופלג חריף ושנון" האברך יעקב בן משה מדרויע
(תקפ"א). אחריו מונח [211] האברך אליהו בן יעקב פהנא,
שהזכרנו עליו לעיל (ראה דף 53) הפתובת על מצבתו: **אלי**
ה' כבתולה | **ה'מי'** בקול המולה | **בני** היית סגולה | ירדת
בעמקי מצולה | **עודך** כגפן שתולה | **קצירך** תתן יבולה | **ביום**
יקרא גאולה | ה"ה האברך הרבני מו"ה | אליהו בהרב מו"ה
יעקב | כהנא וי"נ ביו' ט"ו עש"ק | כסליו תקפ"ב תנצב"ה.
על-יד הנ"ל מונח [212] קלמן בן ישכר-בער אחי הגר"א
ואשתו לאה, שדברנו עליהם לעיל (ראה דף 53).

עומדים אנו עכשיו לפני מצבת אחד מגדולי הסופרים
הרבניים, אברהם בן יחיאל-מיכל דאנציג [213]. בראשונה עסק במסחר
ורק אחרי שלא הצליח בעסקיו קבל משרת מ"ץ. ספרו „חיי אדם"
ו„חכמת אדם" (פסקי דינים ושו"ת משו"ע) נפוצו במספר רב
ונתחבבו מאוד על קהל הקוראים. נתארגנו „חברות חיי אדם",
כדי ללמוד את הספר, פדוגמת חברות ש"ס. הרב אברהם דאנציג
בחר לו בחייו מקום לקבר, אבל מסר אותו לבנו משה שלום [215],
שמת על פניו (בשנת תקע"ה). בעל „חיי אדם" נפטר ביום ג' תשרי
תקפ"א והכתובת על מצבתו קצרה: פ"נ | ר' אברהם ב"ר יחיאל
בעהמ"ח | ספר חיי אדם וחכמת אדם | והמקום הזה בחר בחייו
לנחלה לו | ונפטר ביום ג' ד' לחדש תשרי | תקפ"א לפ"ק
ויקרא אברהם שם | המקום ההוא תנצב"ה. נכדו של אברהם

1 עליו ר. בק"נ דף 6-234 ובעיר וילנה דף 218 בהערה.

דאנציג, אליהו בן יצחק מונח גם=כן כאן [216]. הוא נפטר באותה שנה תקפ"א, ביום ז' מנחם אב¹.

על=יד בעל "חיי אדם" יש מצבה שהאבן עם הפתובת חסרה בה. כאן מונח אשר בן יצחק=אייזיק קליאצ'קא, בן אחי ר' משה חצקל'ס (ר. למעלה דף 65)².

נשוב עכשיו אל האהלים העתיקים ביותר ובזה נגמור את סקירתנו. בדרכנו אנו פוגשים [220] במצבה גדולה ובה אבן עם כתובת קצרה: "האשה הצנועה החסודה מרת רבקה אשת מהו' נתן תנצב"ה". באוהל סמוך לר' מנחם=מאניש [1] מונח [2] הרב שאול בן הרב דק"ק בריסק יוסף קצנלנבויגן. הרב שאול קצנלנבויגן היה מ"ץ בוילנה והיה עוסק בצרכי הצבור באמונה. הוא היה מתנהג בחסידות ופרישות יתרה והיה מסגף את גופו בצום³. בכתבתו נאמר: "גאון עולם, משוש דור, אות ומופת לדור אחרון, מעוז לדל, תקוה לאביון, רגלים לפסח ועינים לעורון... ומי כמוהו בישראל בחסידות ופרישות במעלה ויתרון, רוב ימיו בתענית..." בתוך האוהל [4] מונח יהודא=ליב בן שלמה זלקינד. הכתובת על מצבתו: "אבן | מצבת קבר | פה ידידות משכן נפש טהורה | פה מנוחת איש אמונים ושומר תורה | אי ישר ותמים! אי נכבד ועניו! | הוי הדר העיר! והוי תפארת בניו! | הוגה בתורת אלהים לילות פימים | ומביא טרף ביתו במישור ובתמים | חי חיי תמימים וגוע מות ישרים | ראה בני שלשים ובכוח בא לקברים | משם עלה שמים לקצור זרע צדקתו | ולהיות מלאך מליץ על בניו וביתו | להגיש משאלותם לאל מקור חייהם | עד ישנים יקיצו ושב גם הוא אליהם | ה"ה אבינו הרבני המופלג הישיש ועניו | המפורסם וי"א מרבים מו"ה יהודא=ליב | בהמפו' מו"ה שלמה=זלקינד ז"ל וי"נ חית | ניסן שנת תקפ"ט לפ"ק תנצב"ה". בתוך האוהל מונחים עוד שנים אבל האבנים עם הכתובות חסרות. מעל למצבה אחת אפשר עוד לקרא

1 הפתיבת נדפסה ב"עיר וילנה" דף 266.

2 ראה "עיר וילנה" דף 122.

3 עליו ראה בק"נ, דף 238. הפתיבת שם על דף 239.

על הפתל, פי שם מונח צבי-הירש מ"ץ דפה [6] 1. על-יד
 ר' לייבלה ר' בערס [8] מונחים: מצד אחד מאיר בן אליעזר
 שיסקעס [9] 2 ומצד שני שלום בן נחום, מ"ץ דק"ק וילנה [7] 8.
 אביו הוא ר' נחום שמש דמתא, שאחד הבתים על הרחוב היהודי
 נקרא כיום הזה על שמו. ר' שלום המ"ץ נפטר ביום י"ט מרחשוון
 תקצ"א והוא היה האחרון, אשר מצא מנוחת עולם
 על בית העלמין הישן. מספרים, כי אסור היה כבר לקבר מתים
 על בית-החיים בשעה שנפטר המ"ץ, השער נסגר כבר על-ידי
 המשטרה. את ר' שלום בן נחום המ"ץ העבירו מעל לגדר וקברוהו
 באוהל קרוב לר' מנחם-מאניש, ר' משה ריבקש ור' שאול
 קצנלנבויגן.

-
- 1 עליו ר. בק"נ, דף 248. שם גם חלק מהכתבת שהיתה על מצבתו.
 נפטר בתקפ"ז.
 2 עליו ראה בק"נ, דף 255. שם גם הכתובת. האבן חסרה אבל
 כתובת יש. נפטר ביוה"כ תקצ"א.
 3 עליו ראה בק"נ, דף 249. שם הכתבת.

רשימת המצבות

(המספרים הסדוריים מתאימים לתרשים המצורף לספר; בתוך הספר ניתנו בסוגרים []).

1. מנחם־מאנש בן יצחק חיות, רב (שצ"ו).
2. שאול בן יוסף קצנלבוין, מ"ץ (חקפ"ה).
3. משה בן נפתלי צבי־הירש ריבקש (תל"א—תל"ב).
4. יהודא־לייב בן שלמה־זלקינד (תקפ"ט).
5. שרגא־פייבוש בן נח (תקפ"ט).
6. שלמה צבי־הירש בן צמח, מ"ץ (תקפ"ז).
7. שלום בן נחום, מ"ץ (י"ט חשוון תקצ"א).
8. אריה־לייב בן דוב־פער (כ"ד תשרי תקצ"א).
9. מאיר בן אליעזר שיסקעס (יו"ה תקצ"א).
10. משה בן דוד, קרעמר, רב (תמ"ח).
11. משה חר"ז, דיין.
12. הלל בן יונה הלוי, רב בוילנה (תס"ו) ואשתו רחל בת הרב יוסף (ת"ע).
13. אליהו בן משה קרעמר (ת"ע).
14. יעקב בן אברהם כהנא (תקפ"ו).
15. אריה־לייב בן הרב משה אב"ד דק"ק ואלקאמיר, סו"ד וח"ק גחש"א (אלול תק"ץ).
16. משה בן בעל "בית הלל", ראב"ד ודרשן (תפ"ו).
17. יוסף בן אליהו, ראש (תע"ח).
18. יהודא־לייב בן הרב אברהם (תקט"ז).
19. אריה־לייב בן יצחק שפירא (ר' לייבלי הקטן) (תקכ"א).
20. א) שלמה־זלמן בן ישכר־פער, אבי הגר"א (תקי"ט).
ב) אליהו בן משה מפנסק, ראש (תקכ"ג).
21. א) יהודא בן אליעזר, סגרא ורינא, "יסור" (תקכ"ב).
ב) חייה בת יהודא־לייב, אשת היסוד (תקכ"ט).
22. צבי־הירש בן דוב־פער (תקס"ז).
23. דבורה בת אריה־לייב בלאך, אשת דוב־פער בן אליהו פעסעלעס (חקנ"ב).
24. מינדל בת אליהו פעסעלעס, אשת נח ליפשיץ.
25. א) נח בן אברהם ליפשיץ (חקנ"ח).
ב) אליהו בן שלמה־זלמן, "הגאון בוילנה" (חקנ"ח).

42. אריה-ליב בן אליעזר (לייב לייזר'ס) ראש (תקמ"ג).
43. א) מלכה בת הרב משולם-זלמן (תקמ"ה).
- ב) בנה ישראל-איסרל (תקמ"ד).
44. אברהם בן יחיאל-מיכל גערדען, ראש (תקמ"א).
45. ניסן בן משה, מ"ץ פלעכחיץ ובאיביה (תקל"ב).
46. שמעון בן אשר גינצבורג-קליצ'קא, מנהיג (תק"ן).
47. אשר בן קלונימוס-קלמן גינצבורג-קליצ'קא, ראש (תקנ"א).
48. בנימין-זעלף בן אשר גינצבורג-קליצ'קא, מנהיג (תקמ"ח).
49. דוד בן שמעון פרודא, סו"ד (תקמ"ז).
50. משה בן יהודא-ליב, סופר הקהל (תקמ"ט).
51. יצחק בן שמואל (תקנ"א).
52. יהשע-זעליק בן שמואל, הרבני המופלג, (תקמ"ה).
53. אברהם-עבלי בהרב משה, שהיה רב בחילקאמיר (התורני המופלא האברך; את השנה אייאפשר לקרא)
54. אליעזר בן אשר (תקנ"א)
55. דוד פהרב לוי (תקנ"ג)
56. דוד בן יחיאל, מ"ץ (תקנ"ב).
57. יהודא בן אריה-לייב (תקנ"ג).
58. חיה בת מנחם-מענדל זצ"ל (תקע"ד).
58. שמעון בן יוסף (תקע"ד).
60. יצחק בן שבתי שפאעל (תקס"ט)
61. יעקב בן אשר ז"ק (תקע"ב).
62. יוסף בן צמח (תקפ"ג)
63. שמואל בן חיים שעפשיל(ס) לאנדא (תקע"ח).
64. א) חנוך-זונדל בן יצחק טרייחש (תקע"ב).

26. ישכר-בער בן שלמה-זלמן, אחי הגר"א (תקס"ז).
27. יהשע-העשל בן שאול, רב (תק"ט).
28. אליעזר בן יהודא, ראש (תקס"ז) אמו בריינה ואחיתי צארטיל.
29. אריה-ליב בן יוסף בלאך, מנהיג (תקט"ו).
30. ישכר-בער בן אברהם, ראש (תקט"ו).
31. שאול בן יהודא-ליב (ר' שואל שיקסעס"), (תקנ"ז) ובנו צבי-הירש (תקנ"א).
32. טריינא, אם הגר"א.
33. טויבא בת היסודר ופייגלה בתה (תקכ"ח).
34. שמואל בן אביגדור, האב"ד האחרון (תקנ"א).
35. אביגדור בן שמואל, רב בפרו"ני וברו"ני, אביו של הרב הוילנאי שמואל (תקל"א).
36. א) אליהו בן צבי-הירש (ר' אליהו מעסעלעס"), (תקל"א);
- ב) אשתו חיה בת יוסף בלאך (תקל"ה);
- ג) שלמה-זלמן בן חיים, מ"ץ (תקכ"ו).
37. חנה, אשת הגר"א (תקמ"ג).
38. א) דוב-בער בן אליהו (תקל"ט);
- ב) שלמה בן נתן ס"ג מפולין (תקמ"ו);
- ג) שלמה-זלמן בן יצחק (ר' זלמלה"), (תקמ"ח).
39. א) אברהם-שמעון בן צבי-הירש פרעגער (ר' שמעון הגדול"), מ"ץ (תקל"ז);
- ב) ביילה בת אליהו (תקל"ה).
40. טוביה בן ישראל, ראש (תקל"ז).
41. א) צבי-הירש בן אליהו (תקכ"ה).
- ב) משה בן אליהו.

87. גיטל בת הרב שמואל בן אביגדור (תקפ"ה).
88. יהודה בהראש מוי יעקב. ראש (תקס"ו).
89. שמואל בן ברוך, ראש ומנהיג (תקס"ח).
90. שמחה בהרב יהשע-העשיל מק"ק שקלאב (תקס"ה).
91. א) אברהם בן אלעזר (תקנ"ה) (חריף ובקי").
- ב) אברהם-אבלי בן דור, ראש ומנהיג (תקנ"ו).
92. הענא בת הרב יהודא-ליב הרב דווילקאמיר (תקס"א).
93. הרבני פסח בן הרבני דוב-פער (תקס"ד).
94. אהרן יהודא-ליב בן אשר רייס גינצפורג-קליצ'א (תקס"ד).
95. יצחק בן יהודא-ליב, הראש הרבני, שמש הקהל (תקנ"ט).
96. מרדכי בן בנימין, בן גדולים ונשוא פנים שלשלת היוחסין (תקס"ג).
97. ישראל איסר בן הרב יצחק-אייזיק (ר' איסר שחור), ראש (תקס"ג).
98. הנבירה רבקה בת יהודה זצ"ל (תקס"ב).
99. משולם-זלמן בן חיים, הרב דסאקרעי (תק"ס).
100. משה בהרב אברהם (ר' משה'לי חצקילס") (תקס"ב).
101. ירוחם פישל בן פסח, ראש (תקס"ט).
102. א) פייגא בת יצחק-אייזיק (תקס"ה) ב) אליעזר בן הרב שמואל האב"ד האחרון
103. אריה-ליב מייסעס מפינסק, שתדלן (תקס"ז)

- ב) אריה-ליב בן טוביה, ראש (תקצ"ג)
- ג) יצחק-שמעון בן חיים, מ"ץ (תקע"ג).
65. חיים בן שלמה-זלמן, מ"מ.
66. אכתר בת הרב אריה בר דוד אב"ד דגליל (קיד)אן בהגאון בעה"מ בנסת יחזקאל אבד"ק המב...
67. יהודה בן אליעזר-ליסמן, ראש (תקס"ח).
68. אליהו בן שבתי חפץ, דיין (תק"ן).
69. יהודא בן גבריאל (ח)ר"א טייץ, דיין (תקנ"ב).
70. אליעזר בהרב גרשם, דיין (תקט"ז).
71. יעקב פרץ בן אברהם, ראש (תק"ס).
72. אברהם-אבלי בן דוב-פער מויסל
73. צבי-הירש בן שלמה-זלמן, (האברן"), (תק"ע).
74. משה בן יעקב, ראש (הנה בלתי ברורה).
75. ביילא בת ישראל (תקע"א).
76. לאה אשת האב"ד האחרון שמואל (תק"כ).
77. שעריל בת אליהו פעסעלעס.
78. רבקה בת אליהו פעסעלעס.
79. פייגא בת אליהו פעסעלעס (תקנ"ט).
80. רפאל בן מרדכי (תקנ"ה).
81. אברהם בן יעקב-אוריה (תקנ"ה).
82. יעקב-אוריה בן אברהם (תקנ"ה).
83. דוד בן יעקב (ר' דוד חיי"עש"), (תקע"ז).
84. שרה אשת הראש הרבני המופלג מה' דוד (את השנה קשה לקבע).
85. יוסא דבורה בת הרב מרדכי צבי הירש הלוי (תקפ"ג)
86. יוסף בן אליהו פעסעלעס, ראש (תקע"א).

122. ריזול בת הרבני מ' נח (תקפ"ה)
 123. ברוך בן אברהם (תקנ"ד)
 124. (א) רחל בת מ' יהודה-לייב (תקע"א)
 (ב) שרה בת מרדכי (תקע"ג)
 125. פרידא בת אליעזר אשת ר' מאיר
 ב'ר מנחם סג"ל (תקע"א)
 126. מאיר בן אברהם - סאלק חלזן
 מווילנא (תקע"א)
 127. שרה בת יהודה-לייב מ'ב'צ' (תקע"ב)
 128. (א) לאה בת יוסף (תקפ"ה)
 (ב) משה בן אהרן סג"ל (תקס"ו)
 129. רחל בת נח בלאך (ויהי' בצאת
 נפשה לפ"ק תקפ"ד ? תקפ"ט ?)
 130. חיה בת דוד סג"ל (תקס"ו)
 131. (א) נח בן אוריה - שרגא בלאך
 (תקס"ט)
 (ב) אשתו זעלסא בת אריה-לייב
 הפהן
 132. יהודא לייביש בן אלכסנדר חיים
 (תקס"ו)
 133. אהרן בן שלמה, דיין ומ"מ (תקע"ג)
 134. מאיר בן הלל (תקע"צ)
 135. דינה בת גרשון מלובלין, "אשה
 הצדקנית המפורס' הרבנית בקלוין
 חילנא" (תקע"ב)
 136. גוטא בת מו' משה סג"ל (תקע"ג)
 137. שיינא בת ר' נתן פישל (תקע"ג)
 138. (א) רחל בת אהרן גארדן (תקע"ג)
 (ב) הצברך יקותיאל בן שלמה-זלמן
 גורדון (תקע"ג)
 139. גיטל בת יצחק-אייזיקמינדלש (תקע"ב)
 140. (א) מרים בת אריה-לייב כ"ץ
 (תקע"ב)
 (ב) פייגה בת יצחק בהרבני מ'
 מיכל פשעת (תקע"ב)
 141. (א) בתיה בת יעקב סג"ל
 (ב) יהודה בן שלמה
 142. נחמיה בהרב צבי לביש (תקס"ד)
 143. שמעון בן מוהר"ר שמחה (תקס"ח)

104. שלש פנות של אבד"ק דיסנא
 בנימין: (א) יענטא ושיינה
 (תקס"ו-ח); (ב) נחמה (תקע"ב)
 105. גיטל אשת הגר"א
 106. שפרינצא אשת הרב דמאקריי מ'
 שמחה כ"ץ
 107. אליעזר-לייפמן בן שלמה-זלמן מייזלש
 108. שמחה בן משה (תקפ"ח)
 109. אריה - לייב כמ' משה מ"ץ
 דסארקווישצניע הסמוך לגלופוקי
 (תקפ"ח)
 110. יוסף כמ' זאב-וואלף (תקפ"ט)
 111. מנחם-מאנש בן סודרוס (תקע"ו)
 112. מלכה בת מו' אשר זצ"ל (תקע"ו)
 113. הרבנית שרה בת יהודה-לייב כ"ץ
 דקיניגשבערג (תקע"ה).
 114. יצחק-אייזיק בהרב אברהם הלוי
 (תקס"ד).
 115. יהודה-לייב בן יצחק כ"ץ (מ'ר'
 לייבלי מרומשישוק"), "החריף
 ובקי" (תקס"ו)
 116. (א) רוב-פער בן יהודא סריחש,
 הרב דואגר, בעל "רביד הזהב",
 סו"ד (תקס"ד)
 (ב) אליעזר בן חיים, ראש "אשר
 עשה תשועה גדולה בישראל"
 (תקס"ה)
 117. אסתר בת אליעזר, אב"ד בקראז
 (תקס"ד)
 118. (א) מרים בת זאב-וואלף, "הישישה"
 (האבן שקועה בחלקה באדמה)
 (ב) דבורה בת הרב הגדול הדרשן
 שלמה-זלמן (תקס"ה).
 119. יחיאל בן הרב מנחם-נחום, ראש
 (תקס"ג)
 120. רסקא בת יהודא-לייב רי"ע (תקפ"ה)
 121. שלמה-זלמן בן אהרן גארדן,
 "הרבני מו' " (תקס"ח)

166. פרידא בת יעקב כהנא (תקע"ו)
 167. מלכה בת דוב-בער כהנא (אז
 יבקע כשחר אוריך לפ"ק)
 168. הינדא בת לוי הפהן.
 169. סויבא בת יצחק סג"ל (תקפ"ו).
 170. חיה בת שמואל יודא (תקפ"ו).
 171. שפרינצא בת הרב מו' יהודא
 (תקפ"ו).
 172. (א) ראדא בת הרבני מו' מרדכי
 זצ"ל (תקע"ו).
 (ב) מאיר בן פתריאל קרפל (תקע"ח).
 173. שלמה בן יצחק מאיר סג"ל (השנה
 אינה).
 174. בן-ציון בן אליעזר (תקע"ג).
 175. אהרן בן יוסף (תקע"ז).
 176. יהודא-ליב במו' אברהם חתן ר'
 יצחק מלאזיון (תקס"ו).
 177. שמעון בן אליהו (תקע"ו).
 178. מנחם-מענדל בן יצחק-אייזיק נכד
 הרב דניאל אבד"ק הורדנא (תק"ץ)
 179. אליהו בן מרדכי, סו"ד (תקפ"ט).
 180. בנימין זאב-וואַלף בן אריה-לייב,
 שהיה ראש-ישיבה בק"ק נשויז
 (תקפ"ה).
 181. יעקב קאפיל בן שלמה - למן
 מחאשילישאָק (תקפ"ה).
 182. מלכה בת נח בלאַך (תקפ"ה).
 183. שמעון בן זאב-וואַלף.
 184. טוביה בן אברהם-אפלי (תקפ"ב).
 185. צבי-הירש בן דוד הלוי, ש"ץ
 (תק"ץ).
 186. יענטא בת חנוך-העניך מקאחנע
 (תקפ"ח).
 187. פייא בת הרבני מו' יצחק זיל
 (תקפ"ח).
 188. רבקה בת הרב אברהם ממעזריטש
 (תקפ"ו).
 189. יונה בן יהודה (תקפ"ו)

144. משה בן דוב (את השנה אי-אפשר לקרא)
 145. אהרן בהרבני יונה כ"ץ, הנקרא
 בפי כל ר' אהרן נעחש
 146. משה בן אריה-ליב מאיחיע (תקע"ז)
 147. משולם-פייבוש בהרב מנחם-מענדל
 (תקס"ט)
 148. פייגא בת הרב ר' יצחק-אייזיק
 הלוי (תקס"ט)
 149. (א) אברהם בן הגר"א (תקס"ט)
 (ב) מרדכי בן אריה-לייב עפשטיין
 (תקס"ט)
 150. יהודא-לייב בן הרב יעקב (תקע"ב)
 151. יהודא בן יוסף אליהם (תקס"ט)
 152. צביה בת הגאון אברהם אבד"ק
 פריסק דליטא קצנלנבויגן (תקס"ג)
 153. לוי בהרב דוד פהגאון בעל עטרת
 ראש (תקע"ח)
 154. יצחק זעלקא בן דוב-בער (תקע"ז)
 155. אהרן בן מאיר מועטל (תקע"ז)
 156. שעי' בן משה, "הרבני המיסלא",
 (תק"ע)
 157. גיילא בת הרב מהו' יהודא מחבר
 באר חסה החדש (תקפ"ט)
 158. אברהם אליהו בן יצחק אב"ד
 דק"ק סחיר ומ"ץ דפה (תקפ"ג)
 159. יעקב בן יהודא מראזנאי (תק"ע)
 160. (א) יענטא בת אברהם
 (ב) נפתלי הערץ במו' ישראל יפה
 (תקע"ד)
 161. אליעזר בן זאב כ"ץ (תקע"ג)
 162. דוד בהרב מ' דוב-בער, "הרב
 המופלג", סו"ד (תקפ"ג)
 163. יעקב בן שלום הפהן ליובושיץ,
 ד"ר מיד. (תקפ"ז)
 164. הינדא בת ישכר-בער מהאמבורג
 165. שמעון בן שנתי, מ"מ ומ"ץ דק"ק
 קראק הסמוך לקידאן (תקפ"ב).
 "הרב החריף ובקי"

190. ריזא בת אריה-לייב (האבן שבורה).
 191. (א) יהודא לימא בן אליקים פייבוש,
 אב"ד ור"מ דק"ק אנטעפאליא
 (תקפ"ו).
 (ב) יצחק בן הראש הנגיד מ'
 שמחה, ראש (תקפ"ו).
 (ג) זרח בן שמואל מירעטשין
 (תקפ"ו).
 192. (א) דבורה בת שמואל הכהן
 משטראשון.
 (ב) יוסף ישראל בן פסח משניפישאק
 (תקפ"ח).
 193. פנחס בן יהודא, מ"מ ומ"ץ
 בשניפישוק, מחבר ספרים, מורם
 של נכדי הגר"א (תקפ"ג).
 194. אליעזר ליפמן, האברך הרבני
 המופלג (את השנה אי-אפשר
 לקבע).
 195. משה בן יוסף ס"ג, האב"ד התורני
 המופלא חסיד ועניו (תקפ"ג).
 196. לאה בת אברהם (תקפ"ט).
 197. בתיה בת מ' אהרן (תקפ"ו).
 198. העסא בת מ' אהרן הכהן (תקפ"ה).
 199. שמשון בן אברהם-אפלי בן הרב
 שמשון ממוציט חתן הרב דק"ק
 וואלקאמיר משה (תקפ"ט).
 200. מנחם-נחום זאב-חזקל בן חיים
 (תקפ"ט).
 201. דובי-בער בן יעקב, מ"מ ומ"ץ דק"ק
 קארעליטש, ליובטש ואוסיאן
 (תקפ"ט).
 202. גיסל-שרה בת צבי-הירש (תקפ"ט).
 203. רפאל בן ישראל, ראש (תקפ"ט).
 204. בנימין בן זאב (תקפ"ח).
 205. נפתלי הערץ בן אברהם הלוי
 (תקפ"ט).
 206. בנימין-פיינוש בן יוסף, בעלי-הקברות
 (תקפ"ו).
 207. שרה ביילא בת מ' אריה-לייב
 (תקפ"ה).
 208. יהודא לייב בן שלמה, הרבני
 הישיש, בן מאה שנים עשר
 לשנותיו שקצה שמשו ונאסף
 אל עמיו (תקפ"ה).
 209. לאה בת מ"ה שלמה (תקפ"ה).
 210. יעקב בן משה מדוריא, הרבני
 המופלג חריף ושנון (תקפ"א).
 211. אליהו בן יעקב כהנא (תקפ"ב).
 212. (א) קלמן בן ישכר בער (תקפ"ב).
 (ב) אשתו לאה בת הרב צבי-הירש,
 אב"ד דזאדקאמון (תקפ"ב).
 213. אברהם בן יחיאל דאנציג (תקפ"א).
 214. הינדא בת זאב-חזקל מ"ץ דפה.
 215. משה שלום בן אברהם דאנציג
 (תקפ"ה).
 216. אליהו בן יצחק (בן אברהם דאנציג).
 217. (א) משה בן אליעזר ליפמן קויפמן
 (תקפ"ט).
 (ב) יונה בת אברהם (תקפ"ח).
 218. אברהם בן אברהם, גר הצדק (תקפ"ט?).
 219. (א) חנה מינה בת לוי הגאון מוהר"ר
 חיים לנדא (תקמ"ב ?).
 (ב) שרה בת דוב-בער בן אליה
 פעסעלעס (תקמ"ז).
 220. רבקה אשת מהו' נתן (השנה איננה).

מלבד המצבות שרשמנו למעלה וסימנו אותן על התרשים נמצאות על בית-העלמין מצבות בודדות, שחלק מהן אנו רושמים כאן.

- א. על-יד המצבה מספר 207 עומדת קבוצה של שלש מצבות, המסומנות על התרשים:
- (1) דוד בן אברהם-אוריה פייגע... (תקפ"ד)
- (2) הרבני מרדכי בן מו' יהשע זעליג (תקפ"ה)
- (3) שלמה-זלמן בהרבני מו' יעקב (תקפ"ה)
- ב. קרוב למקום הזה נמצאות מצבות של:
- (1) מה' עוזר שיינקער בן יעקב (תקפ"ח)
- (2) הסקה בת מו' יוזפ (תקפ"ה)
- ג. (1) איידיל בת הרבני משה כ"ץ (תק"ץ)
- (2) התורני מו' בן-ציון כמו' משה כ"ץ (תקע"ב)
- ד. סנדר בן יהושע פאלק משניפישאק (תקע"ב)
- ה. יהשע פאלק כמו' סנדר (תקס"ו), מנהיג
- ו. הרב הדאקסער מו' שמריהו כמו' יצחק אסי' דק"ק ווילנא, איש תם וישר וי"א, (כ"ח אייר (תקפ"ו)
- ז. דוביבער בן יחיאל-מיכל (תקס"ו)
- ח. יחיאל-מיכל כמו' אריה (תקפ"ו)
- ט. הרבני מו' אברהם במוהר"ר יעקב (תקס"ט)
- י. נתן פייטל כמו' יעקב (תקע"א)
- יא. אסתר בת התורני מה"ר מרדכי סג"ל מוזאמוסטץ (תק"ס)
- יב. נושא בת מו"ה מנחם (תקפ"ח)
- יג. מריאשה בת ישראל (תקס"ד)
- יד. חנה ורעזיל בת אברהם (תקס"ו)
- טו. ר' גרשון ב"ר שלום הפהן (תקפ"ח)
- טז. אריה בן יהודא ליב מיעלש, הרבני המופלג המפורסם (תקס"ו)
- יז. שמואל כמו' יוסף (תקפ"א)
- יח. שפתי שעפסיל כמו"ה פרץ הכהן, הפחור העלם החשוב כמר" (תקפ"ו)
- יט. אברהם כמו' משה כ"ץ, הרבני איש תם וישר וי"א (תקפ"ו)
- כ. פי"א בת הרבני הרי"ן מ' צבי-הירש מקראקע, שהיה נקרא ר' הירש נאחעלעש (תקכ"ב)
- כא. חנה בת הרב... ישראל הלוי... (תקפ"ו)
- כב. משה אהרן בן הרבני מנחם-מענדיל, הרבני האברך הר"ר (תקכ"ב)
- כג. אליעזר ליפמן בר משה ציפקע — הרבני (האבן שבורה)
- כד. חיה שרה בת הרבני מו' מרדכי נאמן

כ"ה. הרבני מהו' משה כמו' יהשע-זעליג,
 (בפגעי הזמן נפשי נמסה,
 נתרוצץ מוחו ונהרסה, יצא הגור
 ושבר עצתי" (ז' תשרי תקע"ט)
 כ"ו. יוסף במ' אברהם פיעסקר (בא
 בכלח עלי קבר"), הרבני
 המופלג" (הפ"ק פלתי ברור)
 כ"ז. שלום בן דניאל ז"ל (תקפ"ח)
 כ"ח. מו' צבי-הירש, איש תם וישר
 וי"א" (האבן שבורה)
 כ"ט. שמואל ואשתו מרקה (תקע"ג)
 ל. חיים במהור"ר יהודא ליב זלה"ה,
 התורני והרבני מהור"ר, שמש
 (מי יגדור לנו הפרץ, שנפל
 שר וגדול בארץ" (י"ג תשרי
 תקנ"ה)
 ל"א. ליפשא בת מו' יהודא (תקפ"א)
 ל"ב. מ' נפתלי הערץ במ' יהודא (תק"ן)
 ל"ג. זאב-חזקלף במ' יחיאל (תקע"ח ?)
 ל"ד. הרב יעקב במ' קלונימוס-קלמן
 מדרויא (תקס"ט)
 ל"ה. מו' משה במ' אריה-לייב (תקס"ד)

ל"ו. שרה בת מו' אליעזר
 ל"ז. שלמה בן הקדוש דוב-פער (האבן
 שבורה)
 ל"ח. ישעיה בר יהודא (תקפ"ג)
 ל"ט. שלמה בן הרב אריה (תקפ"א)
 מ. פרומה בת מו' יהושע (תקס"ד)
 מ"א. דבורה בת מנחם-מאניש (תקס"ג)
 מ"ב. דבורה בת ר' שבתי ז"ל
 מ"ג. מרדכי שלמה בן דוב-פער (תקפ"ה)
 מ"ד. הרבני אברהם משה ציפקעס (תקפ"ו)
 מ"ה. דוד בן משה סג"ל (תקפ"ח)
 מ"ו. דוב-פער במהור"ר דוד מק"ק
 שונצאן (תקס"ג)
 מ"ז. א) פריידא בת מהו' אוריה (תקנ"ז)
 ב) פעסי' בת התורני מהו' זאב-
 חזקלף (תקנ"ח)
 מ"ח. הרבני מו"ה שמשון ב"ר זאב (ד'
 שבט תקע"ט)
 מ"ט. נפתלי הערץ במ' ישראל, הרבני
 מו' ~ (תקע"ד)
 נ. מירקה בת צמח (תקמ"ו)
 נ"א. קהת במ' שבתי (תקנ"ג)

מ פ ת ח ה ש מ ו ת

(המספרים בסוגרים [] מתאימים לפרשים ולרשימת המצבות)

אהרן-יהורא'ליפ בן אשר רי"פ [94], 62
 אובצ'נסקי, רב במיטבה 3
 אוגוסקי מארציאן, וויבודה פויטבסק 12
 אורפנוביץ, דרבניצ'י 10
 איחנובסקי 46
 איידיל בת משה כ"ץ [ג, 1]
 אייזנשטט=חינער 51
 אליהו בן יצחק דאנציג [216], 75
 אליהו בן יעקב כהנא [211], 53, 74
 אליהו בן מרדכי [179], 3—72
 אליהו בן משה מיילעס [20], 45
 אליהו בן משה קרעמר [13], 43, 57
 אליהו בן צביהירש (ר' אליה פאסעלעס)
 [36], 51, 57, 63
 אליהו בן שפתי חפץ [68], ר. ק"נ 180
 אליהו בן שלמה-זלמן, "הגר"א" [25]
 42, 45, 50, 51, 53—57, 59, 60, 61, 63
 אליעזר בן אשר ז"ק [54], 62
 אליעזר בן גרשם [70], ר. ק"נ 126
 אליעזר בן זאב כ"ץ [161]
 אליעזר בן חיים [116], ר. ק"נ 221
 אליעזר בן יהודא [28], 61
 אליעזר בן שמואל האב"ד האחרון [102], 50
 אליעזר-ליפמן [194]
 אליעזר-ליפמן בן משה ציפקע... [כ"ג]
 אליעזר-ליפמן בן שלמה-זלמן מיזלש [107]

א.

אבגוסט [I], מלך פולין 51
 אבגוסטיינים, כמרים 7, 9
 אביגור בן שמואל [35], 48, 50
 אברהם בן אברהם [218] 5—44
 אברהם בן אליהו (בן הגר"א) [149],
 57, 67, 68
 אברהם בן אלעזר [91], ר. ק"נ 197
 אברהם בן יחיאל מיכל גורדון [44], 27, 65
 אברהם בן יחיאל מיכל דאנציג [213], 53, 74
 אברהם בן יעקב (תקס"ט) [ט]
 אברהם בן יעקב-איריה (תקנ"ט) [81]
 אברהם אבלי בן דוב-בער [72]
 אברהם-אבלי בן דוד [91]
 אברהם-אבלי בן זאב-זאלף 50
 אברהם-אבלי בן משה [53]
 אברהם-אליהו בן יצחק [158]
 אברהם-משה ציפקעס [מ"ד]
 אברהם-שמעון בן צביהירש פרעגר
 ר. שמעון הגדול
 אברמזביץ לודביק, דרבניצ'י 10
 אהרן גורדון, ד"ר מיר. 65
 אהרן בן יונה כ"ץ [145]
 אהרן בן יוסף [175]
 אהרן בן מאיר מועטל [155]
 אהרן בן שלמה [133], ר. ק"נ 229

אליעזר שיסקעס ר. לייזר שיסקעס

אלפסנד היגללונני, נסיך ליטא 4

אלפסנדרוביץ מיכאל 10

אסתר בת אליעזר, אב"ד קראָז [117],

20, 61, 63, 67

אסתר בת הרב אריה [66]

אריה-ליב בן אליעזר [42], 27, 61, 63, 65

אריה-ליב בן דוב-בער [8], 58, 59, 65, 76

אריה-ליב בן טוביה [64], 63, 73

אריה-ליב בן יהודא לייב מיעלש [ט"ו]

אריה-ליב בן יוסף בלאך [29], 57

אריה-ליב בן יצחק שפירא [19], 60

אריה-ליב בן משה, ס"ד דח"ק גחש"א [15]

אריה-ליב בן משה, מ"ץ דסרקוישצין [109]

אריה-ליב מייטעס מצינסק [103], 27, 65

אשר בן יצחק-אייזיק קיאצ'קא 75

אשר בן קלונימוס-קלמן גינצבורג

(קליאצ'קא) [47], 2—61, 64

ב.

בז'וסטובסקי, בישיף חילנאי 13

ביילא בת אליהו פעסעלעס [39] 58

ביילא בת הרב יהודא [157]

ביילא בת ישראל [75]

בלאך ר. נח בן שרגא פייבוש

שרגא פייבוש בן נח

מלכה בת נח

רחל בת נח

אריה-ליב בן יוסף

חיה בת יוסף

דבורה בת אריה-ליב

פלפן מאיר, פרוז' 4

בנדיקטיניות 19

בנימין בן זאב [204]

בנימין-בייבוש בן יוסף, בעה"ק [206] 30

בנימין-חזקיה בן אשר גינצבורג [48] 62

בנימין-זאב-חזקיה בן אריה-ליב [180]

ר. ק"ג 260

בן-ציון בן אליעזר [174]

בן-ציון בן משה כ"ץ [ג, 2]

ברוך בן אברהם [124]

ברנזבסקי 7

ברנדינים, כמרים 11

ברשדסקי ס. פרוז' 4, 19

בתיה בת אהרן [197]

בתיה בת יעקב סג"ל [141]

ג.

גורדון ר. אהרן ד"ר

ר. אברהם בן יחיאל מיכל

ר. שלמה-זלמן בן אהרן

ר. יקיתאל בן שלמה-זלמן

ר. רחל בת אהרן

גושא בת מנחם [י"ב]

גיטל אשת הגר"א [105] 57

גיטל בת יצחק-אייזיק מינדלש [139]

גיטל בת הרב שמואל [87] 57, 64

גיסקע-טויבע אשת מרדכי עשטיין

68—67, 69

גיטל-שרה בת צבי-הירש [202]

גינצבורג ר. אשר בן קלונימוס-קלמן

ובניו: בנימין חזקיה, שמעון

ואהרן יהודא-ליב

ר. רסקא בת אהרן יהודא-ליב

גלפר נ. מ. ד"ר 73

גריגר חיה 7

ד.

דאנציג ר. אברהם בן יחיאל-מיכל

משה-שלום בן אברהם

אליהו בן יצחק

דבורה בת אריה-ליב בלאך [23] 57

דבורה בת מנחם-טאניש [מ"א]

דבורה בת שלמה-זלמן [118]

דבורה בת שמואל [192]

דוב-בער בן אליהו [38] 59—57, 61

דובי-בער בן יהודא, סו"ר [116] ר. ק"ג
204

דובי-בער בן יחיאל-מיכל [ז]

דובי-בער בן יעקב [211]

דובינסקי ס. 22

דובנוב ש. פרופ' 56

דוד בן אברהם-איריה [א, 1]

דוד בן דובי-בער, סו"ר [162]

דוד בן יחיאל-מיכל [56] 62

דוד בן יעקב [83] 65

דוד בן לוי [55] 62

דוד בן משה סג"ל [מ"ה]

דוד בן שמעון [49] 62

דומיניקנים, כמרים 20

דינה בת גרשון מליובלין [135]

דיק, אייזיק מאיר 34

ה.

הוזיוס, הורודניצ'י 21

הורבצ'בסקי נ 6

הורין מיכאל, הורודניצ'י 8, 9, 13

הינדא בת זאב-חזקלף [214]

הינדא בת ישכר-בער [164]

הינדא בת לוי הפהן [168]

הירשלה ר' בערס ר. צבי-הירש בן

דובי-בער

הלל בן יונה הלוי [12] 43, 48

הענא בת יהודא-ליב [92]

העסא בת אהרן [198]

העסקה בת יוזפ [ב, 2]

ו.

ווראחין 27

ולדיסלב הרביעי, מלך פולין 5, 18, 21

ז.

זאב-חזקלף בן יחיאל [ל"ג]

זיגמונט III, מלך פולין 5

זינקוביץ מיכאל יוחנן, פישוף וילנאי
13, 14

זלמלי ר' אוריה'ס (כן יעקב-אוריה) 46

זלמנוביץ, שלום בן מאיר-ישראל 45

זעלסא בת אריה-ליב [131] 66

זרח בן שמואל [191] ר. ק"ג 252

ח.

חיה בת דוד סו"ל [130]

חיה בת יהודה-ליב, אשת היסו"ר [21] 48

חיה בת יוסף בלסך [36] 63

חיה בת מנחם-מענדיל [58]

חיה בת שמואל-יודא [170]

חית ר. יצחק אב"ד בפראג

ר. מנחם-מאניש בן יצחק

ר. שמואל בן יצחק

חיים גרעבר 38

חיים בן יהודא-ליב [ל], ר. ק"ג 193

חיים בן יצחק מ'זולוויין 60

חיים בן שלמה-זלמן [65] 63, 69

חנה, אשת הגר"א [37] 56

חנה בת ישראל הלוי [כ"א]

חנה-דרעזיל בת אברהם [י"ד]

חנה-מינה בת חיים לאנדא [219]

חנוך-זונדל בן יצחק טרייזש [64] 63

ט.

טוביה בן אברהם-אבלי רייט [184], 73

טוביה בן ישראל [40], 61

טויבא בת יהודא (היסו"ר) [33] 49—50

טויבא בת יצחק [169]

טרייזש ר. חנוך-זונדל בן יצחק

טריינא, אם הגר"א [32], 56

טרסה הקדושה, בית-תפלה ע"ש 12

י.

יאצינה 33

יהודה בן אליעזר, סו"ר, היסו"ר [21]

23, 24, 46—50, 61

יהודא בן אריה-לייב [57], 62
 יהודא בן גבריאלי [69] ר. ק"נ 181
 יהודא בן יוסף [151], 59, 68
 יהודא בן יעקב [88]
 יהודא בן ליפמן [67], 27, 65
 יהודא בן שלמה [141]
 יהודא-לייב בן הרב אברהם [18]
 יהודא-לייב בן אברהם, חתן ר' יצחק
 מלאזרין [176]

יהודא-לייב בן יעקב, בעה"ק 30
 יהודא-לייב בן הרב יעקב [150]
 יהודא-לייב בן יצחק [115] ר. ק"נ 208
 יהודא-לייב בן שלמה, הישיש [208]
 יהודא-לייב בן שלמה זלקינד [4], 75
 יהודא-לייבוש בן אלכסנדר חיים [132]
 יהודא-לימא בן אליקים-שייבוש [191]
 ר. ק"נ [252]

יהונתן אייבושיץ 53
 יהושע-העשל בן שאול [27], 47, 51, 54
 יהושע-זעליק בן שמואל [52]
 יהושע-פאלק בן סניר [ה]
 יוסא-דבורה בת הרב מרדכי צבי-הירש
 [85], 64

יונה בת יהודה [189]
 יונה בת אביהם [217]
 יוסף בן אברהם פיעסקר [כ"ו]
 יוסף בן אליהו ר"ת [17], 43
 יוסף בן אליהו פעסעלעס [86], 57, 59, 64, 68

יוסף (יוסל) ביינוש, בעה"ק 30
 יוסף בן זאב-האלף [110]
 יוסף בן צמח [62], 63

יוסף-ישראל בן פסח [192] ר. ק"נ 262
 יחזקאל-פייבל בן זאב, מ"מ 60
 יחיאל בן מנחם-נחום [119]
 יחיאל-מיכל בן אריה [ח]
 ין סוביסקי ר. סוביסקי
 יסוד ר. יהודא בן אליעזר, סוד

יענטא בת אברהם [60]
 יענטא בת פנימין [104]
 יענטא בת חנוך העניך [186]
 יעקב בן אברהם כהנא [14], 53
 יעקב בן אשר ז"ק [61], 62
 יעקב בן יהודא [159]
 יעקב בן משה מדרייע [210], 74
 יעקב בן קלונימוס-קלמן [ל"ד]
 יעקב בן שלום ליובושיץ, ד"ר [163],
 69—71

יעקב-אוריה בן יעקב [82], 63
 יעקב עמדין 58
 יעקב-פרץ בן אברהם קליאצ'קא [71], 64
 יעקב-קאפל בן שלמה-זלמן [181]
 יזה ר. נפתלי-הערץ בן ישראל
 יצחק בן יהודא-לייב, שמש [95]
 יצחק בן שבתי-שפטל [60], 61
 יצחק בן שמואל [51], 62
 יצחק בן שמחה [191] ר. בק"נ 252
 יצחק-אייזיק בן אברהם [114], 51, 57, 65
 יצחק-זעלקא בן דובי-בער [154], 68—69
 יצחק חיות, אב"ד בפראג 40
 יצחק-שמעון בן חיים, מ"ץ [64], 63
 יצקן ש. י. 54, 58
 יקותיאל בן שלמה-זלמן גורדון [138], 66
 ירוחם-פישל בן פסח [101]
 ישכר-בער בן אברהם [30]
 ישכר-בער בן שלמה-זלמן [26], 51—53
 ישראל בן שמואל, בעל "פאת השלחן" 55
 ישראל-איסר בן יצחק-אייזיק [97] ר. ק"נ 218
 ישראל איסרל בן מלכה [43], 63

כ.

כרמליים, כמרים, יחפים 12—16

ג.

לאה בת אברהם 196
 לאה בת יהודא-לייב [76], 51

מלכה בת נח בלאך [182] 66
 מנחם-מאנש בן יצחק חיות [1], 39, 40
 58, 66, 75, 76
 מנחם-מאנש בן סודרוס [111], ר. ק"נ 230
 מנחם-מענדל בן יצחק-אייזיק [178],
 71—72
 מנחם-נחום זאב וואלף בן חיים [200]
 מסלסקי איגנץ, בישוף וילנאי 11, 14,
 17, 28
 מרדכי בן אריה-ליב עפשטיין [149], 67
 מרדכי בן בנימין [96]
 מרדכי בן יהושע-זעליג [א, 2]
 מרדכי-צבי-הירש בן יצחק אבד"ק המבורג 64
 מרדכי-שלמה בן דוב-פער [מ"ג]
 מריאשה בת ישראל י"ג
 מרים בת אריה-ליב פ"ץ [140]
 מרים בת זאב-וואלף [118]
 מרקה אשת שמואל [כ"ט]
 משה בן אברהם אשר [100], 65, 75
 משה בן אהרן [128]
 משה בן אליהו [41], 57
 משה בן אליעזר-ליפמן קויפמן [217]
 משה בן אריה-ליב מאיחיע [146]
 משה בן אריה-ליב (תקס"ד) [ל"ה]
 משה בן דוב [144]
 משה בן דוד "קרעמר" [10], 43—41, 57
 משה בן הלל ר. משה דרשן
 משה בן יהודא-ליב [50], 62
 משה בן יהושע-זעליג [כ"ה]
 משה בן יוסף [195]
 משה בן יעקב [74]
 משה בן נפתלי-הירש (ר' משה ריבקש)
 [3] 40—41, 43, 57, 76
 משה דרשן בן בעל "בית הלל" [16] 43
 משה חר"ו (חתן ר' זלקינד) [11], 43, 60
 משה-אהרן בן מנחם-מענדל [כ"ב]
 משה-שלום בן אברהם דאנציג [215] 74
 משה-לי. חאצקליס ר. משה בן אברהם-אשר

לאה בת יוסף 128
 לאה בת צבי-הירש [212], 53, 74
 לאנדא ר. חנה-מינה בת חיים
 שמואל בן חיים שעפסיל(ס)
 לפנסון אד"ם הכהן 72
 לוי בן דוד 153, 65, 68
 לוי ר. מהר"ל
 לויצקי אלכסנדר 7
 לוין י. ה. 54, 55
 לומצ'קה, כמר 19
 לונסקי, ח. 54
 ליבלי ר' בערס"ס ר. אריה-ליב בן דוב-בער
 ליבלי הקסן ר. אריה-ליב בן יצחק
 ליבלי ר' טוביה'ס ר. אריה-ליב בן טוביה
 ליב לייזער'ס ר. אריה-ליב בן אליעזר
 ליב מייסעס ר. אריה-ליב
 לייזער שיסקעס 44
 ליובושיץ ד"ר ר. יעקב בן שלום
 ליפשא בת יהודא [ל"א]
 ליפשיץ ר. נח בן אברהם
 נ.
 מאיר בן אברהם פאלק חלפן [126]
 מאיר בן אליעזר שיסקעס [9], 76
 מאיר בן הלל [134]
 מאיר בן כתריל קאפל [172]
 מאיר קצנלנבויגן ר. מהר"ם
 מגיד דוד פרום' 18, 61
 מגיד הלל נח 3, 36, 37, 41, 66
 מהר"ל מפראג 40
 מהר"ם מפדובה 51
 מייסעס ר. אריה-ליב
 מייזלש ר. אליעזר-ליפמן בן שלמה-זלמן
 מינדה בת אליהו [24], 57
 מינקביץ, חייט וילנאי 23
 מירקא בת צמח [נ]
 מלכה בת אשר [112]
 מלכה בת דוב-בער פהנא [167]
 מלכה בת משולם-זלמן [43], 3—62

משולם-זלמן בן חיים [99] 62
משולם-פייבוש בן הרב מנחם-מענדיל
[147] 59

ג.

נח בן אברהם ליפשיץ [25] 57
נח בן שרגא-פייבוש בלאך [131] 66
נחום, שמש דמתא 76
נחמה בת בנימין [104]
נחמיה בהרב צבי לבוש [142] ר. ק"ג
219

ניסן בן משה [45] ר. ק"ג 183
נפתליה-הערץ בן אברהם הלוי [205]
נפתליה-הערץ בן יהודא [ל"ב]
נפתליה-הערץ בן ישראל יפה [160]
נפתליה-הערש בן ישראל [מ"ט]

ס.

סוביסקי ין, מלך פולין 22, 23
ססניסלב אבגוסט, מלך פולין ר. פוניצ'י
סובסקי

ע.

עוזר שיינקער בן יעקב [ב. 1]
עפשטיין ר. מרדכי בן אריה-ליב
ר. גיסקע סויבע

פ.

פוטוצקי ר. אברהם בן אברהם
פוצ'י לודביק, שריהצבא (הסמן) פליסא 11
פוניאסובסקי, מלך פולין 73
פיורז 25–27
פיסקיביץ 23
פייא בת יצחק [187]
פייא בת צביה-הירש [כ]
פייגא בת אליהו (79) 58
פייגא בת יצחק בן מיכל טשעה [140]
פייגא בת יצחק-אייזיק [102] 51

פייגא בת יצחק-אייזיק הלוי [148]
פייגלה בת הרב שמואל [33] 49–50
פין, שמואל יוסף 30, 31, 35, 37, 40,
51, 61, 73

פנחס בן יהודא [193] ר. בק"ג 7–236
פסח בן דוב-בער [93]
פעסיה בת זאב-חזאלף [מ"ו]
פראנק יוסף, פרום' ד"ר מיד. 70
פרומא בת יהשע [מ]
פרידא בת יעקב כהנא [166] 53
פריידא בת אוריה [מ"ו]
פריידא בת עליעזר [125]
פתחיה בן משה ריבקש 43

צ.

צביה-הירש מ"ץ [6] 76
צביה-הירש בן אליהו [41] 57
צביה-הירש בן דוב-בער [22] 58
צביה-הירש בן דוד [185] 74
צביה-הירש בן שאול [31] 61
צביה-הירש בן שלמה-זלמן [73]
צביה בת אברהם קצנלנבויגן [152] 68
צינברג ישראל ד"ר 50, 54, 55
צמח בן יהודא-ליב [92]

ק.

קדויםוביץ 7
קהת בן שבתי [נ"א]
קזלובסקי 18
קונדוביץ 24
קולקעוויץ 28
קליאצ'קא ר. אשר בן קלונימוס-קלמן ובניו;
שמעון, בנימין-חזאלף ואהרן;
יהודא-ליב
רסקא
יהודא בן אריה-ליב
יעקב-פרץ בן אברהם
אשר בן יצחק-אייזיק

קלמן פון ישכר-בער [212], 53, 74
 קצנלנבויען ר. מהר"ם מפדובה
 שאול חאהל
 יהשעיהעשל בן שאול
 שאול בן יוסף
 צביה בת אברהם
 קרעמער ר. משה בן דוד
 קרשבסקי 19, 45, 56
 קתרינה, בית תפילה ע"ש 19
 ר.
 ראדא בת מרדכי [172]
 ראדזיביל, דובסיס 17, 18, 47
 רבקה בת אברהם [188]
 רבקה בת אליהו [78], 58
 רבקה בת יהודה [98]
 רבקה אשת נתן [220] 75
 רבקה, משה ר' ר. משה פון נפתלי-הירש
 רגולריים, כמרים 31
 רוזא בת אריה-ליב [190]
 רודזביץ 21, 23
 רחל בת אהרן גורדון [138], 66
 רחל בת יהודה-ליב [124]
 רחל בת נח בלאך [129], 66
 רייזל בת נח [122]
 רימסקי-קורסקוב 33
 רסקא בת אהרן-יהודא-ליב [120], 62
 רפאל בן ישראל [203],
 רפאל בן מרדכי [80], 65
 ש.
 שאול בן יהודא-ליב [31], 60, 61
 שאול בן יוסף קצנלנבויען [2], 75, 76
 שאול חאהל 51
 שפתי-שעפסיל פון פרץ [י"ח]
 שואל שיסקעס ר. שאול בן יהודא-ליב
 שטיינשניידער ר. מגיר ה. נ.
 שטראשון מתיהו (ספריה ע"ש) 3
 שיינא בת בנימין [104]
 שיינא בת נתן-פייטל [137]

שיסקעס ר. שאול פון יהודא-ליב ובנו צבי
 ר. מאיר בן אליעזר
 ר. ליזער
 שלום בן דניאל [כ"ז]
 שלום בן נחום [7], 76
 שלמה בן אריה [ל"ט]
 שלמה בן דוב-בער [ל"ז]
 שלמה בן יצחק-מאיר [173]
 שלמה בן נתן ס"ג מפולין [38], 59
 שלמה מטרסקי בעל "האפריון" 60
 שלמה-זלמן בן אהרן גורדון [121], 6-65
 שלמה-זלמן בן חיים [36], 63
 שלמה-זלמן בן יעקב [א, 3]
 שלמה-זלמן בן יצחק (ר' זלמלי) [38],
 60, 61
 שלמה-זלמן בן ישכר-בער [20], 45
 שלמה-צבי-הירש בן צמח ר' צבי-הירש,
 מ"ץ
 שמואל בן אביגדור [34], 28, 48-51,
 55, 57, 62, 64
 שמואל בן ברוך [89] ר. ק"נ 221
 שמואל בן חיים שעפסיל(ס) לאנדא
 [63], 63
 שמואל בן יוסף [י"ז]
 שמואל בן יצחק חיות 40
 שמואל בן פייבוש 17
 שמואל ואשתו מרקא [כ"ט]
 שמחה בן יהושע-העשל [90]
 שמחה בן משה [108], 68
 שמעון בן אליהו [177], 71
 שמעון בן אשר גינצבורג [46], 62
 שמעון בן זאב-חעלף [183], 50, 73
 שמעון בן יוסף [59]
 שמעון בן שפתי [165]
 שמעון בן שמחה [143]
 שמעון הגדול, מ"ץ [39], 58, 61, 62
 שמעונוביץ, קזימיר וקריסטינה 10
 שמריהו בן יצחק [י']

שרה אשת הראש דוד [84]	שמשון בן אברהם-אבלי [199]
שרה בת אליעזר [ל"ו]	שמשון בן זאב [מ"ח]
שרה בת דוב-בער [219], 58	שעיה בן משה [156]
שרה בת יהודה-ליב, הרבנית [113]	שעיריל בת אליהו [77], 58
שרה בת יהודא ליב מ'ב'ע' [127]	שפירא ר. אריה ליב בן יצחק
שרה בת מרדכי [124]	שפרינצא בת יהודא [171]
שרה-בילא בת אריה-לייב [207]	שפרינצא אשת הרב דפאקראי שמחה [106]
	שרגא-פייבוש בן נח [5], 7, 66

ת ק ו י ט ע ו י ו ת

דף	38	שורה	12	מלמטה :	ראה את המונה מס. 3,	צ"ל : ראה את התמונה מס. 3
"	40	"	14	" :	[2]	[3]
"	44	"	2	מלמעלה :	יש להוסיף —	מלבד מצבת הרב יהשע-העשל משנת תק"ט
"	45	"	13	" :	צריך להיות :	שלמה-זלמן ב"ר ישכר-בער ב"ר אליהו חסיד
"	48	"	6	" :	לעולת	צ"ל : לעלות
"	49	"	3	מלמטה :	בין אביגדור	צ"ל : בן אביגדור
"	51	"	8	" :	ראת את התמונה	" : ראה את התמונה
"	57	"	8	מלמעלה :	(91)	" : [41]
"	"	"	12	" :	שנקיא	" : שנקיא
"	"	"	18	" :	יוסף [96]	" : יוסף [86]
"	"	"	8	מלמטה :	[22]	" : [23]
"	"	"	7	" :	מינדה [23]	" : מינדה [24]
"	"	"	6	" :	ליפשיץ [24]	" : ליפשיץ [25]
"	58	"	18	מלמעלה :	תקל"ז	" : תקל"ט
"	"	"	"	" :	צבי-הירש [21]	" : צבי-הירש [22]

תקונים מהחברה הקדושה קברנים¹

א. קבלנו עלינו כל איש ואשה מהחברה הקדושה קברנים יצ"ו להתענות מדי שנה בשנה עד עולם לקבוע יום תענית להתענות בכל שנה ושנה בחמשה עשר יום לחודש כיסליו ולהתאסף להתפלל בחדר מיוחד ולומר סליחות ולקרות ויחל וקודם הוצאות ס"ת לעשות נדבה ע"י שמש דהחברה וכל אחד ינדב לפי נדבת לבו ולפי הברכה אשר חננו השם ית' ויתן אותם תיכף ומיד ואחר גמר התפלה לירך מחיל אל חיל לבית החיים להשתטח שם על קברי הצדיקים והחסידים הנקברים שם ולומר גם שם סליחות ותחינות ע"פ תקון וסידר שסידר הרב הגדול המנוח מו"ה שמשון ז"ללה"ה² וזכות אבותינו וזכות המנוח הרב הנ"ל וזכות כל הצדיקים והקדושים הנקברים פה ובכל מקום יעמוד לנו ולכל ישראל ונזכה חיש מהר לתחי' בעגלה בלי שום שהי', והאיש אשר יעמוד חוצה

1 התקנות הן משנת ת"ל. בתקנות אלו נזכר גם על תקנות הח"ק משנת תכ"ד (ר. §§ כ"ח, ל) ותכ"ט (§ י"ב), אבל בתקנה י' מדובר על חודש אדר שנת ת"ל לפ"ק כעל זמן קרוב מאוד: „עכשיו“. יכולים אנו איפוא לקבל, כי התקנות הן משנת ת"ל.

2 הוא היה בטח רב בוילנה. ש. י. פין מזכיר בק"נ (דף 104) על הרב שמשון בן יצחק מוויזון, שחתימות ידו נמצאות בפנקס ה„צדקה הגדולה“ משנות תל"ח — תנ"ד, ובעל הק"נ מוסיף: „ואולי הוא אשר היה אב"ד בוילנא אחרי מות הגאון ר' משה קרעמער, כמקובל בפי זקני וילנא שהיה בפה אב"ד בשם ר' שמשון אבל לא נמצאה מצבתו בבית הקברות“. המסירה בעל-פה מכוונת בטח לרב שמשון הנזכר בתקנות הח"ק, אבל לא יכול זה להיות שמשון בן יצחק מוויזון, כי בתקנות, שהן משנת ת"ל, נזכר הוא כנפטר. הרב שמשון היה אב"ד בוילנא כנראה אחרי ר' משה בעל „חלקת מחוקק“ (אחרי שנת ת"י — לפני שנת תכ"ד) או זמן קצר אחרי ר' יצחק מפוזנן (אחרי ש. תכ"ז — לפני ש. ת"ל).

מלכת אל בית החיים אם אי-אפשר לו לילך מאיזה סיבה מחויב אותו האיש תיכף אחר התפלה להושיב את האלופי' הגבאים יצ"ו ויציע דברי' לפניהם באמתליו ועל פיהם יקום דבר אם לכוף אותו לילך או ליפטר אותו, אבל אם יצא מפי הגבאים יצ"ו שמחויב לילך והוא יסרב ואל ישגיח בדבריהם ואף פשיעשה במרד ובמעל ואל ילך ואל יציע דבריו לפני הגבאים יצ"ו רשות להגבאים יצ"ו לענוש אותו שלא יבוא לכל דבר שבקדושה עד שיושיב את כל הח"ק ובידם אף להעביר אותו ולהעביר הקולמוס על חתימתו. ב. ויבאו האנשים אל הנשים לדבק טוב שיסכימו גם הם החברה דנשים צדקניות המסעסקים (!) במצוה זו להתענות ג"כ ביום קבוע הנ"ל ובכל האופנים הנזכרים לעיל.

ג. בערב מיד אחר התענית שנגמר בעז'ית' ויה' כל אוכל ושותה כאילו התענה וקבענו ליל זה כליל כליל² הקודש חג לה' והיא סעודת מצוה וביום ר"ח כסליו מחויבים הגבאים יצ"ו להתאסף יחד עם רואי חשבונות ומובררים וזקן לעשות ערכה על כל אנשי הח"ק וגם על השמשים וחוז' מהערכה יתן כל אחד ואחד מהחברה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית זהב פול ושליש מעות שבועה כל אחד וגבאי חודש מחויב להתאסף אנשים הנ"ל ביום הנ"ל והסעודה זו תהי' דווקא בבית הגבאי חודש ואין רשאים לקרות לשום אדם שאינו בחברה הקדושה רק להמרומם הרב אב"ד⁸ וחזנים ושמשים יצ"ו.

ד. להתאסף יחד הח"ק אי"ה להתעסק במנוי הבוררים אל יהי' עד שיגמרו ויעמדו האלופי' בוררי' דקהלתנו יצ"ו ויושלם עשיות מנוי דקהלתנו יצ"ו ואז יתאספו יחד באופן יהי' עשיות הבוררים אי"ה.

ה. באספת החברה יצ"ו יתנו בראש התשעה אנשים כל אחד קוויטל שלו לקלפי ומהם יקח הנאמן שני קוויטלך והמה שני מבוררים לתשעה אנשים ואחר זה יכתוב כל איש מהחברה קוויטל

1 ראשי-תיבות : ישמרם צורנו וגואלנו.

2 חזרות כאלו מצויות בגוף התקנות.

3 בפנקס נחקק כאן : ומנהיגי הקהלה וגבאי צדקה ורופא וסופר —

ומן הצד כתוב : כך מצאתי אלו השמות שהן נמתקין.

שלו ויזרקו הקוויטלך לתוך הקלפי וגם השבעה קוויטלך הנשארים
מן הקוויטלך של תשעה האנשים יערב ויזרק לתוך הקלפי ויקח
הנאמן מכולם עוד שבעה קוויטלך והמה למזל טוב תשעה מבוררים
ובלבד שלא יהא הקורבה קורבה מאוד דהיינו שלישי בשלישי
מותר להיות ביחד ולא קרוב יותר והיוצא ראשון מתוך הקלפי
פוסל את שבא אחריו בקורבה הנ"ל. ותשעה אנשים יתן כל א'
פתקא שלו לתוך הקלפי ומהם יקח הנאמן חמשה קוויטלך וגם
החמשה פסלי בקורבה הנ"ל ואותן חמשה אנשים המה מבוררים
למז"ט;

- ו. **הבוררים** יעשו תשעה אנשים מנהיגי הח"ק יצ"ו
דהיינו ארבעה גבאים ושני רואי חשבונות ושני מבוררי' וזקן אחד
מתוך החברה ודווקא מי שהוא בתוך שותפות הח"ק חמשה עשר
שנים או שהוא בכלל זקנה של ששים שנה ואם מאיזה סיבה לא
יוכל הזקן להצטרף עמהם פשיצטרכו אזי הגבאי חודש עם
החברותה שלו יצטרפו עמהם אותו זקן שבדגלו:
- ז. **הבוררים** שיהיו אי"ה אשר לא היה להם מאז ומקדם
התמנות בחברה הקדושה אינם רשאים לעשות את עצמם במינוי
כי אם גבאי אחד ורואה חשבון אחד ומבורר אחד;
- ח. **הבוררים** אל יעשו מן שבעה טובי העיר יותר במינוי
התמנות כי אם גבאי אחד וכן מן האלופים גבאי צדקה אל יהי'
יותר במינוי כ"א 1 גבאי א' או רואה חשבון א' או מבורר אחד;
ט. **הבוררים** מחויבים לעשות בכל שנה ושנה גבאי
חודש אשר לא היה בשנה דאשתקד:
- י. **הבוררים** מחויבים לעשות שלושה שומרי תקנות
דהיינו באופן שיהי' אחד משמר מבעלי התקנות אשר היה עכשיו
ובחודש אדר ת"ל לפ"ק:
- יא. **הבוררים** יעשו אחד מתשעה אנשים הנ"ל לה(יות)
סופר קבוע שיהי' בכל שנה דווקא כתב שלו בכל עסקי דחברה
הן בפנקס ושיהי' צר(ך) החברה ובאופן אחר שאל יבררו גבאי
להיות סופר 2 מן חמשה הנותרים;

1 כ"א-אם.

2 כאן קצה הדף מחוק וקשה לקרא. לפי-דעתנו צריכה כאן לבוא

המלה: "כי אם" או "רק".

יב. לעשות הבורר¹ כשיתאספו יחד כל...¹ אנשי החברה הקדושה להטייל... (פתקאות?) לתוך הקלפי אזי יקחו האלופים הגבאים דחבר(ה)... עם זקן אחד ויקראו כל הפתקאות על... בעיני הגבאים אשר לא (ניחא להיות?) איזה איש... (שייך?) לחברה אזי רשות ביד הגבאים (לזרק?)... קויטל זה ואודות האנשים שיבואו על החתום שנת תכ"ט לפ"ק יתנהגו עמם כמבואר בפנקס שנעשה בח"ה פסח תכ"ט לפ"ק ואותן שיבואו מהיום על החתום לא יהי' להם שום פתקא בין אנשי החברה להטייל לקלפי בעשית בוררים ולא יהי' להם שום דעה באסיפת החברה הקדושה.

יג. הגבאים יצ"ו יתאספו יחד עם הזקן קודם עשית הבוררים לעיין ולפקח ברייסטר חובת שחייבים לחברה ולראות בשכלם מי שיוכל לשלם כולו או מקצת ועל פיהם יקום דבר ומחויב כל איש לשלם כפר אשר יושת עליו והאיש אשר יסרב מלשלם אזי אל יתנו הגבאים פתקא שלו לתוך הקלפי ועכ"פ יתן כל אחד ש"ח⁸ שלו על חובו ובדרך זה מחויבים (נוסף מן הצד: הגבאים) לעשות ביום ראשון דח"ה⁴ פסח מדי שנה בשנה;

יד. הגבאים ומבוררים יצ"ו באם שיזדמן איזה עסק בצרכי החברה הקדושה ויראה בעיניהם שדבר גדול הוא ומהצורך להתאסף כל החברה הקדושה אזו מחויב הגבאי חודש לשלוח שני אנשים להתאסף כל החברה הקדושה ולכולם בשמם יקראו שיבואו מיד והגבאים מחויבים לבוא מיד וימתינו שם במקום אסיפת החברה הקדושה לערך שעור חצי שעה ומי שלא יבוא בשעה הנ"ל יתן חצי זהב קנס בלי שום הנחה בעולם ובאם הגבאים עצמן אל יבואו יתנו קנס כפול ואחר שיתאספו החברה יחדיו יתעסקו בעסק זה לטובת כלל החברה הק' ⁵ ושום אדם אין רשאי לפתוח פיו לדבר איזה דיבור בלתי ידיעת פרנס גבאי החודש;

טו. הגבאי חודש אין רשאי להוציא שום הוצאה יותר על זהב פול⁶ פעם אחת בלי ידיעת החבר אחר ומן הזהב פול⁷

1 כאן קצה הדף קרוע ומחיק ולכן אי-אפשר לקרא. אני מסמנים את זה בנקודות. 2 ועל-כל-פנים. 3 שטר-חוב. 4 דחול-המועד-פסח. 5 הקדושה. 6 פוליש, פילני. 7

עד עשרה זהובים יצטרף הגבאי חודש עוד גבאי אחר ומה שיסכימו שניהם יעשו ומעשרה זהובי' ולמעלה יתאספו הגבאים עם רואי חשבונות ועל פיהם יקום דבר ;

טז. **הגבאים** יעשו שנים או שלשה ארבע כנפות גדולים שיהי' מוכנים על כל צרה שלא תבוא להלביש מת עני או בחור או נער ;

יז. **הגבאים** או שאחר מאנשי התמנות בחברה הקדושה לא יתעסקו באמונה כראוי בהתמנותו אזי הגבאים בצירוף הזקן לשלוח אחריו ולענשו אותם בקנסים ובעונשים קשים ואף להעביר אותו ממינוי ואף שלא יבוא בקהל לכל דבר שבקדושה ;

יח. **הגבאי** חודש או שבועה עם דגל שלו מחוייבים בעצמם לילך בשעת הללית המת אצל העגלה ב'מ' 1 רק שני... ילכו תחילה לבית ב'מ' ולהכין סוס ועגלא וכל הצריך לזה ...כך ומזומן בקנס רביעית זהב פול' חוץ המוטל עליו ;

יט. **הגבאי** חודש או שבועה מחוייבים בצירוף עוד איש אחד מהחברה הקדושה לישבו דווקא בעצמם בערב יום הכפורים לתבוע החובות ;

ך. **הקנס** אשר יקנסו לאיזה איש יהי' דווקא לצדקה דחברה הקדושה ולא לשום דבר ;

כא. **האלופים** הגבאים ומבוררים אשר יתמנו אי"ה בפסח מחוייבים מיד לעשות סדר נכון בין הדגלים כנכון וגם לעשות סדר נכון בין הנשים דהיינו לעשות דגלים ביניהם וזה יעשו מיד ובאם שיעברו ויעכבו אזי יתנו כל אחד קנס חצי ר"ט בלי הנחה. כב. **הנשים** הגבאות אינם רשאים להוציא שום הוצאה בעולם בלי ידיעת האלופים הגבאים יצ"ו וגם מחוייבים ליתן חשבון לרואה חשבונות שלנו ;

כג. **הגבאי** חודש מדי חודש בחדשו מחויב ליתן חשבון צדק מיד בר"ח לאותו גבאי חודש שיהי' גבאי אחריו ולשלוח לביתו ע"י שמש בדגל את התיבה עם הפנקס וגם כל הכתבים השייכים לתיבת החברה בקנס ארייכש טאלר :

כד. באם אחד מהגבאים ילך לצרכו חוץ לעיר וברור וידוע שאי אפשר לבוא לביתו ברוב חודש אזי הראשון מהבוררים יהי' במקומו לכל דבר שבקדושה ולהיות גבאי חודש בכל תוקף ועוד לעמוד על משמרתו כנהוג ויהי' ראש על דגלו שלו כ"א הגבאי עצמו ואף שיבוא הגבאי אח"ז יהי' נדחה והמבורר הנ"ל יושב על מכונו עד גמר החודש והגבאי אבד החודש שלו עד שישוב ויחזור חלילה חודש בחודש עד אחר שלשה הגבאים האחרים יצ"ו;

כה. האנשים אשר יבואו מקרוב על החתימה עד פלות השנה תמימה מחתימתו מחויב מחויב ליתן קנס כפל גם מחויבים לילך על ב"ח עם כל אחד ואחד ואף קטן שאינו בן שנה בקנס כפל גם מחויבים לעשות סעודה לכל החברה יצו בעת שיבואו על החתום יצו ורשות ביד האלופי' הגבאים יצ"ו לצרף עוד איש אחד או שנים שיבואו ג"כ על החתום שיסייעו אותו על הוצאה זו שלא להכביד אותו ויקויים הדבר בקנסיו ועונשים לפי ראות עיני האלופי' הגבאים יצ"ו ומבוררים ובאסיפה זו יתנו לו האלופי' הגבאים שטר קישור שלהם ויבוא גם הוא על החתום במקום הראוי לו לפי סדר שלנו כדי לקיים נפתולי אלקים נפתלתי נתחברתי בדבק טוב לח"ק;

כו. החברה הקדושה אין רשאין לקבל שום אדם שיבוא על החתום כי אם שיקבל עליו שיתעסק באיזה שירות לפחות חצי שנה והשירות ביד האלופי' הגבאים ליתן לו איזה שירצה וגם יתן מעות הקדמה כפי ראות עיני החברה הקדושה יצ"ו ועל כל פנים לא יבוא שום איש אשר רוצה לבוא על החתום בחתימה כי אם אחר ששילם כל סך דמי הקדמה אשר הוא חייב;

כז. אחר שיעשו הבוררים כל ההתמנות לחברה הקדושה מיד המה מחויבים לשלוח השמש שלהם להגיד ההתמנות ובאם שאחד מהם אל יתקבל ההתמנות שלו אזי תכף ומיד ענוש יענש לפי ראות עיניהם ולכוף ולענוש אותו בכל כפיות שבעולם עד שיאמר רוצה אני;

כח. מי שלא ילך ג' פעמים על הב' הח' 1 אזי יתן קנס מיד

א' זהב והגבאים אין רשאין ליתן לו שום יגיעה באיזה מצוה עד שיתן הקנס פפי התיקון ובאם שיעבור עוד ג' פעמים רצופים מלבוא על הב'ה'ח אזי יתן תפף קנס ג' זה' חוץ מקנס המוטל עליו וגבאי לא יתן לו שום יגיעה וכו' ואם שלש אלה לא יעשה ויעבור עוד ג' פעמים רצופים אזי יתן מיד שלשה זהובים קנס חוץ מהקנס המוטל עליו והוא מחויב לטרוח ולהתאסף האלופי תשעה אנשים והמה יפקחו לענוש אותו כפי ראות עיניהם אף בהערכה ושמש אשר לא ילך אל בה'ח ג' פעמים רצופים כנ'ל מחויב להיות בשירות שנה יותר מזמן קביעתו ובאם יעבור עוד ג' פעמים רצופים כנ'ל יוסיפו עליו עוד שנה בשירותו ובאם שיעבור פעם שלישית כנ'ל אזי יעבירו אותו מן השמשות ואל יהי רק רשות נתינה, ושאר תקנות שמשים פפי התיקון אשר ניתקן בשנת כדת לפ"ק.

כט. **ושמשים** אין רשאין ליקח שום ב"מ מביתו עד שישלם ההוצאות או שיתן משכון טוב ובקנס על השמשים והגבאים שלא יקחו שום שט"ח על קבורת ב"מ שמוטל עליו רק על איזה שט"ח בטוח על איש אחר;

ל. **הגבאי** שבועה הוא קודם עם דגל שלו בטהרה ובלבישה בחזור חלילא אף שיהיה לו חוק בטהרה ויניח המת בקברו אף אם זקן שלו אך אם ב"מ איש מכובד יקום הדבר כפי התיקון שנעשה שנת כדת לפ"ק;

לא. **האנשים** שבאו על החתום מקרוב אף שלא בא עדיין למצות טהרה ולבישה נרשמו ויכתבו כל אחד על דגלו ויסייע בחפירת קברו;

לב. **אחד** מאנשי החברא הקדושה שאירע יאָרצייט שלו בט"ו פסליו ביום התענית שלנו יהי חיוב לקרות לתורה והוא יתן לצדקה דחברה הק' ד ג' פ';

לג. **הסופר** אל יכתוב שום דבר בפנקס אם לא בידיעת הגבאים יצ"ו;

לד. **הגבאים** אינן רשאין לקבל שום אדם לצרף לחברה אם לא באסיפת כל הח"ק יחד וכולם יפקחו עיניהם איך לעשות אם לקרב או לרחק;

לה. המרחץ אל רשאי להשכיר באופן שידור שם מלמד
ואל רשאי להחזיק הדר בו שום שכן אם לא בידיעת הגבאים
והוא דווקא את מי שאין לו טף ובני ביתו מרובים ;

לו. אודות המרחץ ישכרו דווקא בר'ח תמוז על האופן
זה דהיינו שיתן מיד על חצי שנה שכירות וכן בכל חצי שנה
מקודם ומחוייב המשכיר ליתן שט"ח בטוחים על איזה איש ובאופן
של כוללי הוצאות שהוציא תוך שתי שנים אלה יהי' חל על השוכר
הן הוצאה רבה הן הוצאה קטנה דהיינו כמו שהשכיר הוא מהחברה
הקדושה כן מחוייב להחזיר חוץ מתנור וחלונות חדשים ולא יותר.
לו. השמשי' מחויבים לעשות סדר נכון ביניהם מה שמחויבים

כל אחד לעשות ולהיות כל אחד על משמרתו בזריזות ומחויבים
להיות תמיד אצל גבאי חודש ולשאול אותו באם שיצטרך אחד
מהם לאיזה עסק לתועלת ולתיקון החברה הקדושה שלנו והגבאי
יורה דרכם ויגיד להם מה לעשות כדת ובאם שיהי' איזה עסק
לטובת החברה ואם יהי' איזה דבר צווי הגבאי חודש לעשות
להשמש והשמש ישנה את תפקידו ולא ישגיח בדבריו אזי הגבאי
חודש יצרף עמו עוד משאר... ורשות בידם לעשות ולענות אותו
ולקנוס אותו (כפי ?) ראות עיניהם ;

לח. השמשים מחויבים ללכת בכל ערב ר"ח (עם) הגבאים
על הב'ה'ח וכל א(שר) יצוה להם הגבאי חודש יצ'ו מחויבים לעשות
השמשים ;

לט. השמשים מחויבים ליקח במספ(...) השייכים לצורך
החברה תחת ידם... ופרטוש' וזעגין' וכלי חפירה וכלי לשפוך...
הלבין' קווארטן' ובכל ער"ח כאשר ילכו.... על הבה"ח מחויבים
להראות כל הכלים במספרם במלואם ובאם שיהי' דבר מה חסר
מן הכלים אזי על השמשים להשלים מכיסם וגם אין שום אדם
רשאי לשמש בכלים ההם ולא להלוות אותם לשום אדם בעולם
אך ורך לשמש בהם למצוה רבה :

מ. השמשים מחויבים לגבות חובת החברה ומעות ר"ח מדי
חודש בתדשו מכל בני החברה הקדושה יצ'ו ובאם שיתרשלו
מלגבות אזי עליהם לשלם מכיסם אך ורק באם שיבוא השמש
לאחד מהחברה ויתבע ב' או ג' פעמים והוא אל ישגיח בו ולא

יסלק אותו אזי יבוא השמש לגבאי החודש ויציע דבריו לפניו עסק המסרב מלשלם וגבאי החודש יצרף שאר המנוים ובידם להעביר אותו מן המצוה הראשונה המגיע למשמרתו ולהחזיק אותו בסרבנות עד שישלם חובו כולו או מקצתו לפי ראות עיני הגבאים:

מא. **השמשים מחויבים** ליתן השגחה באם שיהי' איזה חולה בר מינן מסופן מחויבים המה להודיע מיד לגבאי החודש והוא ילך עם אחד מהחברה יצ"ו ובאם יראה ח"ו שהוא מסופן וסמוך לגסיסה אזי הגבאי חודש ישלח את השמשים להודיע לכל אנשי החברה הקדושה יצ"ו למי שירצה לילך ויבואו להיות בשעת יציאת הנשמה וגם אותן שיהיו בשעת יציאת נשמה אינן רשאים לשלוח ידם ולהוריד את המת ממטתו ולהני' על הארץ עד שיודיעו תחילה להאופי' ¹ הגבאים יצ"ו ולכל בני החברה יצ"ו:

(מב) **השמשים עם הסדר שלהם** מי שיהי' על משמרתו מחויב לשאול למי שמתו מוטל לפניו האם יש לו בגד פשתן על תכריכין ובאם יש לאל ידו לקנות מכיסו אזי יודיעו הגבאים יצ"ו מיד להאלופים הגבאים דצדקה יצ"ו ולגבאים דחברה הקדושה הלויית המת והמה ישתדלו בעשית תכריכין וישלם ה' פעלים:

(מג) **השמשים מחויבים להודיע מיד על כל צרה שלא תבוא כשהי' ב"מ...** לגבאי חודש בראש ואח"כ לכל בני החברה הקדושה..... לעצמו או לאשתו ובני ביתו אבל כשיכריזו בבה"כ..... מצוה אזי הם פטורים מלהודיע לבני החברה ובאם הב"מ אינו בן שנה שאז אל יכריזו בבית הפנסת למ"מ מחויב השמש להודיע לגבאי החודש ולגבאי השבועה.

(מד) **השמשים מחויבים לעמוד על משמרתם כפי הסדרם על מי לעמוד.....** והוא מחויב בעצמו לעמוד מיד בקלפי בחצר בית הכנס' וברחובות של היהודים ואינם רשאים ליתן הקלפי מידו לשום אדם אחר כי אם לשמש הנרשם בדגל אבל לגבאי חודש רשות ליתן הקלפי למי שירצה הן לאיזה שמש או לאיש אחר ובחזרתו מבית החיים מחויב מחזיק הקלפי ליתן הקלפי עם המעות

1 להאלופים.

לגבאי חודש וליתן חשבון צדק מהוצאות שלו באם שהוציא
דבר מה:

מה. השמשים מחויבים להכין לצורך קבורת ב"מ פלי
החפירה שקורין שופלין' וזעג' וקרשים לארון ולהחים מים ומלח
וביצה וכלים קטנים לטהרה ולהכין הלוחות שנכתב עליהם צדוק
הדין ושנים מן השמשים אשר משמרתם פפי סדר הנהגתם לילך
לבה"ח ולהביא המטה על פני השדה ולהביא את המת לבית
הטהרה פפי הנהגה ובימי החורף פשיזדמן ב"מ מת קטן אזי מחויבים
שני הקברנים ושני השמשים ודגל שבוע לילך בראש על בה"ח
ולהכין הקבר קידם ביאת שאר קברנים עם המת ב"מ:

מו. השמש קבוע בפקודת הגבאים יצ"ו מחויב להודיע
ולקרות בשמו את מי שיזכה בטהרה ומי שיזכה בהלבשה ומי שיזכה
בהנחת ארון בקבר ומי שיזכה בהנחת מת בקבר ואל יודיע השמש
לשום אדם מצוה המגיע עליו לחלקו עד סמוך ממש להגעת עת
המצוה ואחר שיודיע אותו את המצוה ויבוא אח"ז קברן אשר היה
קודם המצוה על פי הסדר אך שלא היה על בה"ח אינו יכול
לדחות את חבירו אשר כבר זכה במצוה זו והוא לא היה בשעתו
ואבד עוד פעם אחד בחזור חלילא:

מז. השמשים מחויבים להתחזק הכלים תחת ידם וגם הקרשים
עד ביאת גבאי חודש וגם פלי החפירה יחזיקו ולא יתנו לשום
קברן עד ביאת גם גבאי השבוע ואחר קבורת הב"מ יקחו כל
הכלים לרשותם ויחזרו אותו במספרם למקומם:

מח. השמשים אל יולכו שום מת ב"מ מביתו עד שיתן
משכון על דמי הקרשים ושאר הוצאות ולגבות מיד אחר שבעה
ימים ובאם ובאם נתרשלו השמשים מלגבות אזי עליהם לשלם:

מט. השמשים מחויבים לעמוד על משמרתם שלא יהא
שום אדם בשעת טהרת המת ב"מ בבית הטהרה המת ב"מ בבית
הטהרה וגם מחויבים המה להשגיח ולחקור ולשאול לשמשים
דקהלתינו יצ"ו באם ח"ו אחד מהם מן הקברנים יצ"ו יהיה נלכד
ח"ו במצודת הסרבנות אזי יודיע לגבאי חודש או לגבאי השבוע
והמה לא יתנו לו להתאסק 1 בשום מצוה.

נ. וכן הנשים תהינן נזהרין שלא תהי' שום אשה אשר איננה בחברה בבית הטהרה הב"מ.

נא. בעת זמן שיהי' מהצורך לגבות דעות באיזה עסק מהצור' של החברה הקדושה אזי יהי' גבאי אחד בראש השולחן והשני באמצע השולחן והשלישי במקצוע השול' וירשמו הדיעות וכל פסולי דאורייתא זה לזה מחמת קורבה שיסכימו לדבר אחד אזי כל הדיעות שלהם כדעה אחד יהי' נחשבת:

נב. השמשים מחויבים לילך פולם לבית החיים כשיהי' מת ב"מ אפילו שאינו בן שנה אם לא שיהי' לאחד מהם איזה עסק גדול אזי ילך אל גבאי חודש בהצעת דבריו ובידו לפטור אותו מהקנס ובאם שלא ילך אזי יתן קנס כפול וק"ו¹ כשיהי' בגדול ב"מ: נג. השמשים יהיו נזהרים שיהא כל אחד מהם בדגל שבוע שלו שילך עם הנשמע מת שאינו בן שלשים לבית החיים: נד. באם שיהי' שני מתים ב"מ בפעם אחד אזי יתנהגו הדגלים כסדר הזה דגל שבוע יתעסקו במצות הטהרה דגל אחריהם בהלבשה ודגל שלישי בטהרת המת שני גבאי שבועה עם זקן א' שבדגלו מניח את המת הראשון בקבר שני לפי סדר יניחו את הארון והראשון ראשון קודם אחר הזקן שבדגלו והגבאי שאחריו עם הזקן שבדגלו יניח את המת השני בקבר ככל יניחו את הארון בקבר:

נה. הגבאי השבוע מחויב לעמוד בשעת חפירת הקבר ולהשגיח שלא יהי' שחוק וליצנות בין המתעסקים ואף שיש משך זמן שיעכבו על הבה"ח ולא ידברו דברים בטלים וק"ו בחדר שמטהרין המת ב"מ והעובר רשות להגבאים לענוש אותו ולקנוס אותו ולהעבירו ממצוה זו וליתן לאיש אחר מהחברה ובאם ימרה את פיו נגד הגבאים יצ"ו יצרף הגבאי חודש שאר הגבאים ומובררים וענשו אותו כפי ראות עיניהם:

נו. הגבאי השבוע (מחויב לעמוד) עם דגל שלו הוא קודם לטהרה לבר מינן ואין רשות לקברן שבדגלו להתעסק פי אם הגבאי יתעסק תחילה ואח"ז הזקן ואח"ז לפי סדר הנרשם בפנקס והפל' ע"פ השמש בפקודת הגבאי יצ"ו:

נו. הכובע והחגורה יכבדו השמשים:

נח. לשפוך מים לטהרה הב"מ הקברן קודם לשמש אם לא בנתינת רשות מהקברן ולא יהי' יותר המתעסקים לשפוך המים כי אם ארבעה ומי שיתעסק בלתי רשות הגבאים יתן קנס כפי ראות עיני הגבאים:

נט. בשעת טהרת הב"מ הקברנים העומדים בחדר שלא זכה בטהרה עליהם המצוה להכין את התכריכין דהיינו שנים מהם יכיננו את הכתונת ושנים מהם הבתי שוקים ושנים מהם את הסדין והטלית ושנים מהם הקיטל ואחד החגורה והכובע כדי שיהא פולם מוכנים בזריזות בשעת טהרת המת ב"מ וכל שארי החברה מחויבים להתעסק בקבר ומי שיזכה בהנחת הארון יורז שיהא הקבר מוכן קודם הבאת ב"מ שלא יהי' שום עפוב בדבר ואחר שעשו את הארון יניחו אותו בקבר פתקונו ואין רשאי שום אדם לירד ולתקן בקבר כ"א בפקודת הגבאים יצ"ו:

ס. בשעת הנחת המת לקבר יעמוד כל הקברנים סביב לקבר ולא ידבר שום אדם דבר וגם ללמד את שמונת בקבר כי אם הגבאי או הזקן שבדגלו העומד אצל הקבר:

סא. וככה יהיה המנהג ששה אנשים שבדגלו המה יטהרו את המת ב"מ ודגל השני שאחריו ילבשו אותו פנהוג ובאם שיהי' יותר משה אנשים אזי מי שלא זכה בטהרה המה קודם להלבשה גבאי שבוע וזקן שבדגלו המה יניחו את המת בקברו ושנים שמאחריהם שבדגלו המה יניחו את הארון בקבר ובאם שאל יהיו אותן האנשים המוטל עליהם המצוה כנ"ל על הבה"ח אזי יתעסקו במצוה מדגל שאחריו וראשון ראשון קודם ומיד אחר שהמת ב"מ מונח בקבר הקברן העומד ברגל המת יתן הגעפליך ליד המת תחילה ויצא חוץ מהקבר והעומד בראש יעשה הכל כתקונים:

סב. כל מי שהשמש יודיע אותו הטהרה או ההלבשה או הנחת הארון או הנחת המת לקבר או שאר מצוה הוא מחויב בעצמו לעשות המצוה ואינו רשאי להעמיד אחר תחתיו ואיש אחר שבדגלו יקח המצוה זו וגם אסור להחליף מצוה במצוה אכן אם ח"ו יהי' ב"מ קטן שאינו בן י"ג שנה רשות לגבאי או לזקן שבדגלו ליתן

לאיש אחר שבהחברה הן בטהרה הן בהלבשה יצ'ו כדי להתלמד להתעסק במצות..... כראוי וכנכון:

סג. **באם** שיהי' מת אחר חצות מחויב הגבאי לזרוז הקברנים באופן אחר שלא ילינו את המת אף..... אפשר לעשות ע"פ הסדר הדגלים ובע"ש..... שיהי' ח"ו ב"מ אחר חצות מחויבים כל הקברנים לילך..... על הבה"ח להתעסק בצרכי המת ובאם שיהי'..... לאחד לילך אזי מחויב אותו האיש לבוא מיד לגבאי ה(דש)..... וביד הגבאי לפטור אותו מקנס כפול ויתן הקנס מיד ואם לא יבוא לגבאי הנ"ל אזי יתן קנס כפול בלי שום הנחה:

(סד) **באם** ח"ו יהי' המת איש זקן ונכבד ומופלא בתורה אזי ביד האלופים גבאים ומבוררים לזכות במצות הטהרה והלבשה לכבד למי שירצו חוץ חפירת הקבר והנחת ארון לקבר יהי' לבעלי שבוע קדימא פנהוג:

(סה) **באם** יהי' ב"מ בעיר והוא מבן שנה ומעלה מחויבים כל הקברנים לילך על הבה"ח ולהתעסק בצרכי המת ע"פ סדר נכון ונהוג בניהם ובאם יהיה פחות מבן שנה הב"מ שאין אומרים עליו צדוק הדין אזי הגבאי שבועה עם האנשים הבאים מקרב על החתומים מחויבים לילך וגם השמשים ילכו על הבה"ח בקנס כפול: (סו) **האלופים** הגבאים ומבוררים רשות לענוש ולקנוס בצירוף זקן א' את מי שידבר דברים שאינו מכוונים ויזלזל בשמות אחד מהגבאים וק"ו מי שיצא על הפלל כולו וגם קטנות ומריבות שיהי' בעסק ב"מ רשות להעניש בכל עונש שירצו במקל ורצועה ובידם אף להעביר אותו הפל לפי עיון עיניהם בדבר זה:

(סז) **הגבאים** מהויבים בעצמם לירשום בפנקס את מי שלא יהי' בניהם על הבה"ח לזכרון הקנסים:

(סח) **מי** שיהי' בסרבנות מהחברה הקדושה או מהאלופי קהל או מב"ד יפה מקהלתו יצו ומכ"ש 1 מי שהוא מופרש ומובדל הן מחמת ממון או שארי דברים אזי אין לאיש ההוא להתעסק בשום מצוה בעולם השייכים לצרכי המת ובאם שיהי' במצודה זו שני שבועות ולא ישגיח לסלק ולהסיר עונש זה מעליו אזי יתאספו

האלופים הגבאים ומבוררים בצירוף זקן ויקרא את האיש הלז ויחקרו את האיש למה ועל מה הוא נלכד בעונש זה ומתוך דבריו יעיין ויפקחו אם הוא אנוס מכח שאין ידו משגת אזי הוא פטור מהעונשים ואם יראו שבמרד ובמעל הוא עושה זאת (אז) י האלופים הגבאים יסרו¹ אותו שיסלק את תלונתו מעליו ואם אל ישגיח בדברי הגבאים ויעמוד במרדו אזי בידם לענוש ולקנוס אותו במאודו ובגופו אף להעביר על חתימתו..... סביב כטבעת כזה ועל גבאי חודש מוטל להשגיח..... האנשים כאלה בקנס על הגבאי חצי רייכס טאלר:

(סט) אם ח"ו אחד מהחברה הקדושה מוטל על ערש דוי אז הגבאי חודש יתאסף כל הגבאים ויטיל..... האנשים והאנשים שיצאו בגורל יהיו אצלו ביום וכן יהי בכל יום שיהי בחליו ב"מ עד שיכסים (?) ה' אותו ויסעדנו ובאם ח"ו יחזיקנו חליו ויהא מסוכן בסימני גסיסה אזי כל החברה מחויבים לישוב אצלו עד שיצא נשמתו ואחר שישבוק חיים לכל חי מחויבים כל החברה הקדושה להיות על הב"ח בקנס חצי זהב ואחר קבורתו מחויבים החברה יצ"ו ללות האבל עד לביתו וכל משך שבעה ימים מחויבים כל החברה להתאסף לבית האבל ולהתפלל בו באגין בחדר שמת בו המת ומחויבים ליתן לצדקה לעשות לו אמ"ר² פעם אחד מיד אחר שלשים ואח"כ בכל רביעית שנה עד י"ב חודש וכן אם יהי לקברן איזה ב"מ שמחויב להתאבל עליו מחויבים כל החברה להיות על בה"ח בקנס חצי זהב ומחויבים ללות את האבל לביתו ולנחמו מיד בקנס ששה גדולים ליטוו' וגם בט"ו פסליו יעשה לו אמ"ר אם הוא בתוך שנה:

ע. באם חו"ש⁸ יהי בקהל איזה נכבד איש המוטל על ערס דוי ב"מ ויהי איש מופלג בתורה חייב גבאי חודש להודיע מיד לכל בני החברה ומי שיראת אלפים בלבו ילכו אל בית החולה ויהא שם עד שיצא נשמתו והמה מחויבים להודיע לגבאים ולזקנים לאלו שלא היו שם ואסור לשום אדם להניח המת על הארץ עד אחר שיודיע כנ"ל ואחר נתינת רשות הגבאים יצ"ו:

1 יתרו. 2 אל-מלא-רחמים. 3 חס ושלום.

עא. בהושענה רבה מחויבים האלופים הגבאים ומבוררים בצירוף זקן אחד לעשות סדר נכון ביניהם מי יעלה תחילה בתורה ולמי יכבדו עם שאר פבודים דהיינו בהוצאות והכנסות והגבאות וגלילות ומי שחתם תחילה בשטר החברה הוא יעלה תחילה וקצת לפי הזקנה וכל אשר יעשו יקום ועכ"פ אינן רשאים לכבד לשום אדם שחוץ לחברה חוץ להאב"ד יצ"ו ולא יעשו שום הוצאה יותר בשמחת תורה לבד וכל שיערכו עליהם בדבר הרשות בידם לענוש אותו כפי ראות עיניהם:

עב. בעד מצות יעריכו האלופים הגבאים יצ"ו וכל אחד מחויבים להביא צרור כספו ביום ט"ו כסליו ביום התענית:

עג. בכל שלש הרגלים מחויבים הגבאים יצ"ו לאסוף החברה הקדושה יצו שיעשו נדבה לצדקה שלנו והמוסיף יוסיפו לו מן השמים ויגבה הערכה עכ"פ תוך שלשים יום על ידי שמש שלנו ובאם יתשלמו השמשים מלגבות אזי יתנו מכיסם בלי הנחה סך זה ומי שלא יבוא לנדבה (יעריכו) אותו הגבאים יצ"ו והוא מחויב לשלם:

(פנקס דח"ק גחש"א דק"ק וילנה).

פסק בית-דין מפשר בזבל"ב וזבל"ב והרב הוילנאי משה
ב"ר דוד בתור חמישי על-דבר היחס שבין הח"ק גחש"א
ו"הצדקה-הגדולה"

סיון תל"ד

אודו' דו"ד וחילוקים אשר היו בין האלופים גבאי צ"ג דק"ק
יצ"ו ובין האלופים ח"ק דקברנים יצ"ו התרצו הצדדים לקיים פשר
דבר ככל אשר יצא מאתנו המבוררים מן הצדדים הח"מ בצירוף
הרב המאור הגדול הגאון הרב הוותיק הח"מ יצ"ו. והנה ע"פ
שקלי וטריא מצאנו ביניהם ככל המבואר למטה. הלא הוא הדבר:
כל הכנסות שיהי' מן בית הקברות דקהלתינו יצ"ו, יהי'
מה שיהי', יהי' שני חלקים להצדקה וחלק א' יהי' להח"ק עולמי
עד. וכל הוצאו' הן הוצאו' עשיית הגדר לבית הקברות או שאר
הוצאה שיהי' מהצורך על בית הקברות מחויב הצדקה ליתן שני
חלקים וח"ק הנ"ל רק חלק א' עולמי עד.

ולצורך הוצאו' המת עכצש"ת יתנהגו כמקדם ולעומת זה
מחויבים הח"ק ליתן שלש מאו' זה' פ' לצורך קניית כיפה והקרקע
אשר קנו מחדש אצל הקברות לצד ווילייא גם להוצאו' הגדר
הנדבה שעשו ח"ק יהי' קדימה לצורך הוצאו' הגדר הנ"ל קודם
נתינת שני חלקים המגיע מן הצדקה וחלק א' המגיע מן ח"ק
לצורך הוצאו' הגדר הנ"ל.

גם יצא מאתנו שאין להח"ק הנ"ל שום דו"ד וטענה ופ"פ
בעולם על הצדקה מחמת החוב ממון שהי' חייב הצדקה להח"ק
מעולם עד היום, הן בשטר, הן בע"פ ואין לשום ראש ומנהיג

ודיין בעולם לפסוק שום פס"ד או פשר דבר או שבועה ק"ו וג"ך
וקב"ח והד"ר בעולם על ה' גבאי צ"ג יצ"ו מחמת איזה דו"ד ואיזה
חוב שהי' להח"ק על הצדקה הן בשטר הן בע"פ מעולם עד היו'
הזה. ובאם ע"פ ח"צ יגיע להצדקה איזה סך מהא' ח"ק הנ"ל, אזי
מחויבים הח"ק יצ"ו לשלם להא' גבאי צ"ג במזומנים.

כל הנ"ל נעשה בכל אופן המועיל עפ"ה ותקחז"ל 1 בפי
שום חילוקים ופ"פ בעולם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי
ובד"נ. כ"ד המבוררים בצירוף הרב המאה"ג המופלג הגאון יצ"ו.
היו' יו' סיון לד"ת לפ"ק ווילנא.

נא' הק' משה בלא"א מוהר"ר דוד זצלה"ה חונה פה בק"ק
ונא' ווילנא

ונא'

ונא' תנחום בלא"א הרר נפתלי שליטא'ס

ונא' משה במוהר"ר אברהם שליטאס

(נוסף מן הצד, על יד החתימות:)

הח"ק הנ"ל נתנו שלשה מאו' זה' פו' מכיסם כפי הפסק הנ"ל
על הכפיפה הנ"ל.

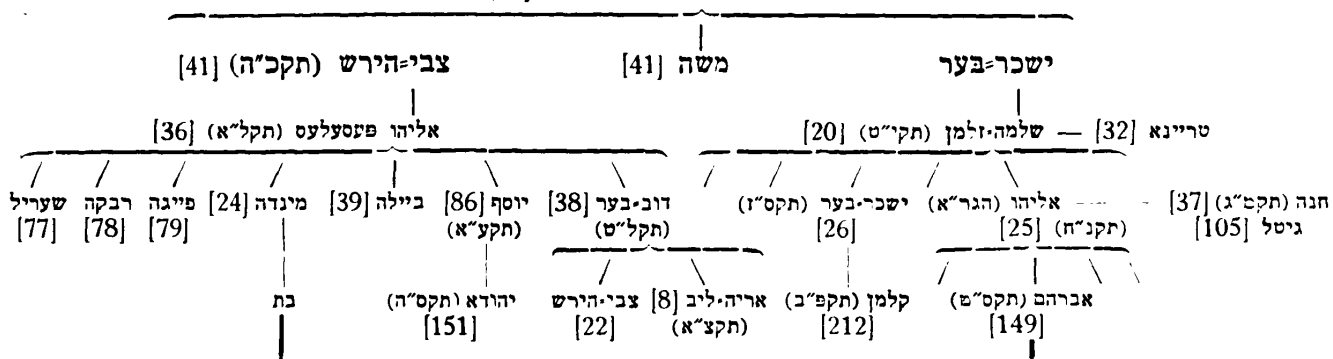
דברי הפשר הלז הם מלה במלה בגוף פנקס הישן שביד
ה"ה גבאי צ"ג. ולראי' חתמתי: ארי' ליב ספרא דח"ק.

(פנקס דח"ק גחש"א דף ל"ו, 411).

שלשלת היוחסין של הגר"א ושל אליהו פעסעלעס

משה בן דוד „קרעמער“ (תמ"ח) [10]

אליהו חסיד (ת"ע) [13]

די געשיכטע פון ווילנער אלטן פעלד

(ק י צ ו ר)

דער ווילנער בית=עלמין געהערט צו די בארימטעסטע אין פוילן, צוגלייך ווי דער לעמבערגער, קראקעווער און לובלינער. אין ליטע איז ער דער איינציקער אין זיין ארט. ס'איז דא אַ מסורה, אז דער פעלד איז געעפנט געוואָרן אין יאָר רמ"ז (1487), אָבער די ערשטע ידיעה אויפן סמך פון היסטאָרישע קוועלן האָבן מיר ערשט פון סוף פון XVI י"ה, פון יאָר 3—1592. דער פעלד געפינט זיך אויף די שטחים, וועלכע האָבן אָנגעהערט צו דער יוריסדיקציע פון שלאָס פון ליטווישן גרויס=פירשט, צו דער יוריסדיקציע פון זיין האָראָדניטשי און דערעוויטשי. מיטן פאַרגרעסערן די שטחים פון פעלד האָבן די יידן געהאַט גרויסע שוועריקייטן. די שכנים פלעגן פאָדערן גרויסע סומען אָדער זיי פלעגן ניט וועלן אָפטרעטן זייערע שטחים אָפילו פאַר געלט. באַזונדערס פיל צרות האָבן יידן געהאַט אויסצושטיין פון די מאָ=נאַכן די באַרוועסע פרמליטן, וועלכע האָבן געהאַט בשכנות מיטן פעלד אַ קלויסטער א"נ פון דער הייליקער טערעסאַ (זע די מאַפּע). די פרמליטן האָבן געמאַכט אין יאָר 1770 אַן איבערפאַל אויפן יידישן בית=עלמין, האָבן חרוב געמאַכט דעם גדר און צע=בראַכן מצבות. דאָס אַוועקשטעלן אַ גדר אַרום פעלד האָט דע=ריבער געהאַט אַ זייער גרויסע באַדייטונג. דורכן גדר האָבן זיי געהאַט אַ מעגלעכקייט צו אָפהיטן זייער באַזיץ און פאַרפעסטיקן די גרענעצן. די יידן האָבן באַקומען אויף צו שטעלן אַ גדר פריוילעגיעס פון די ביסקופן זיענקאָוויטש (אין י. 1758, זע דאָק.

(נומ. 6) און מאַססאַלסקי (אין י. 1783). די יידן באַמײַען זיך און
 באַקומען פּראָטעקציע פאַרן פּעלד פון די מלכים. פון די
 פירשטן ראָדזוויל (ז. דאָק. נומ. 5), פון דעם ליטווישן העט=
 מאַן פּאַציעיי א"א. די יידן האָבן פונדעסטוועגן ניט געהאַט
 קיינמאָל קיין פולע זיכערקייט פאַר אָנפאַלן אויף לויזות און אויפן
 בית=החיים. אַ גרעסערן אָנפאַל האָבן געמאַכט די שטאַטבירגער
 אין יאָר 1634. די שטאַטבירגער (מיעשטשאַנעס) האָבן געשטרעבט
 צו באַזייטיקן אינגאַנצן די יידן פון שטאָט און ווען דער רוסי=
 שער צאָר האָט אין יאָר 1655 פאַרנומען די שטאָט, האָבן זיי אים
 דערלאָנגט אַ בקשה, ער זאָל די יידן ערלויבן צו וווינען נאָר
 אויפן בית=עולם הינטער דער וויליע... אויב די אָנפאַלן פון די
 שטאַטבירגער האָבן נאָר געהאַט אַ „פאָליטישן“ הינטערגרונט,
 האָבן אַנדערע אָנפאַלן געהאַט אַ פשוטערע סיבה: מ'האַט געוואָלט
 נעמען אָפּצאָלן פון לויזות. אויך ביים אַריבערפירן בר=מינ'ס
 דורכן בריק פלעגט מען נעמען ביי יידן אָפּצאָלן, כאָטש די יידן
 האָבן געהאַט פריווילעגיעס, וועלכע באַפרייען זיי פון דעם (ז. דאָק.
 נומ. 2, 3). אויף צו פירן די מתים אויפן בית=עלמין איז געווען
 אַ באַזונדערע חברה א"נ „הלויית המת ונושאי המטה“. זי פלעגט
 נעמען אָפּצאָלן: „בריק=געלט“, „פור=געלט“ א"א. בעת דער פריץ
 פיאָראַ האָט זיך איינגעקויפט שטחים ביים גרינעם בריק און האָט
 פאַרנומען אין יאָר 1765 דעם וועג פאַרביי דער וויליע (ז. דאָק.
 נומ. 9), האָט זיך די חברה ניט געקענט געבן קיין עצה מיט
 באַפרייען דעם וועג און איז דערפאַר בטל געוואָרן. אירע פונק=
 ציעס, איר „מצוה“ איז איבערגעגעבן געוואָרן דער חברה קדישאַ
 גחש"א, וועלכע פלעגט פאַרוואַלטן מיטן בית=עלמין.

דער אַלטער פּעלד איז פאַרמאַכט געוואָרן דורכן רוסישן
 גענעראַל=גובערנאַטאָר אין יאָר 1830 (תקצ"א), ווייל ס'איז ניט
 געווען מער קיין אָרט, וווּ צו באַערדיקן. די יידן האָבן נישט
 געוואָלט עפענען אַ נייעם פּעלד אויף אַנטאַקאָל, וווּ ס'איז פאַר
 זיי באַשטימט געוואָרן אַ פלאַץ לויטן פלאַן פון יאָר 1817, זיי
 האָבן געוואָלט פאַרגרעסערן דעם זעלביקן. די יידן פלעגן מאַכן
 „נאַסיפן“ (פאַרשיטן מיט זאַמד אַ טייל פון פּעלד) און דורכדעם

געווינען אָרט. דער גענעראל-גובערנאטאָר האָט באַקומען אין יאָר 1830 אַ ידיעה, אַז די יידן פאַרשיטן אַ טייל פון פעלד. ער האָט דאָן פאַרבאָטן ווײַטער מקבר צו זײַן מתים אויפן פעלד. ביז די יידן האָבן איבערגענומען אַ פּלאַץ אויף אַנטאָקאָל פאַר אַ נײַעם פעלד איז אַריבער אַ וואַך צײַט, אין משך פון וועלכער ס'איז ניט געווען וווּ מקבר צו זײַן מתים. דער לעצטער איז געבראַכט געוואָרן צו קבורה דער מ"ץ שלום בן נחום [7] (י"ט חשוון תקצ"א). מען דערציילט, אַז מ'האָט אים שוין געמוזט איבערהייבן איבערן גדר.

דער פעלד איז באַשעדיקט געוואָרן אין יאָר 1812 דורך דעם פראַנצויזישן מיליטער און אין יאָר 1831 דורך דער רוסישער מיליטערישער מאַכט, וועלכע האָט צוגענומען אַ היבשע שטיק פעלד.

אויפן אַלטן פעלד האָבן געפונען זייער אייביקע רו די, וועלכע האָבן געגעבן ווילנע דאָס רעכט צו טראָגן דעם שטאַלצן נאָמען ירושלים-דליטא. דער פעלד איז אַ נאַטירלעכער מוזיי, וווּ ס'געפינען זיך מצבות מיט אויפשריפטן, וועלכע דערציילן אונדז וועגן וויכטיקע היסטאָרישע געשעענישן און גיבן איבער פרטים וועגן לעבן און שאַפן פון די נפטרם. די עלטסטע מצבה איז פון ווילנער רב מנחם-מאָניש (ז. בילד נומ' 1; [1]) פון יאָר שצ"ו (1636). לעבן אים ליגט ר' משה ריבקש [3], דער מחבר פון „באר הגולה". דערביי ליגט ר' שאול קאַצענעלענבויגן [2]. דער דער-בייקער אוהל איז פון ווילנער רב ר' משה „קרעמער" (תמ"ח) [10]. פון אים שטאַמט דער ווילנער גאון (ז. שלשלת היוחסין אויף זייט 110). דער ווײַטערדיקער אוהל איז פון רב הלל טג"ל (תס"ו) און זײַן פרוי [12]. דער אויפשריפט אויף זײַן מצבה איז אויסגעשניצט אין האַלץ, צוגלייך ווי דער אויפשריפט אויף דער מצבה פון רב יהשע-העשל (תק"ט) (ז. בילד 4 און 8). לעבן דעם אוהל ליגט ר' משה קרעמערס זון ר' אליה חסיד [13]. דער אוהל פון באַרימטן ווילנער גאון אליהו (ז. בילד 6) איז איבערגעבויט געוואָרן ניט גאָר לאַנג און נעמט אַרום פיל וויכטיקע פערזענלעכקייטן: דעם גאונס פאָטער [20], דעם יסוד [21], ר' יהשע-העשל [27], דעם

גאונס ברודער, ישכר=בער [26], נח ליפשיץ [25]. א שורה ווייטער
 ליגט דעם גאונס מוטער טריינא [32] און א שורה נאך ווייטער זיין
 ערשטע פרוי חנה [37]. דעם גאונס זון אברהם ליגט נאך ווייטער [149].
 לעבן גאונס אוהל געפינט זיך די מצבה פון רב שמואל בן אביגדור,
 דעם „לעצטן אב"ד" פון ווילנע [34], זיין פאטער [35], פרוי און
 טאכטער [33] (ז. בילד 7). נאענט ליגן דעם גאונס קרובים ר'
 אליה פערעלעס [36], זיין זון בערעלע [38] און יוסף [86] און
 טאכטער מינדע [24]. ר' בערעלעס זין זינען ר' לייבעלע [8] און
 ר' הירשעלע [22]. ר' בערעלעס פרוי איז דבורה בלאך [23]. ר'
 בערעלע ליגט צווישן צוויי תלמידים פון הגר"א: ר' זעלמעלע,
 חיים וואלאזשינערס ברודער און שלמה בן נתן מפולין. לעבן
 גאונס אוהל ליגן: ר' לייבעלע דער קליינער [19], בעל „נחלת
 אריאל", און ר' שואל שיסקעס [31], בעל „שביל הישר". ניט ווייט
 ליגט לייב לייזערס [42], א שורה ווייטער—אשר בן קלונימוס=קלמן
 גינצבורג מיט זינע זין [46, 47, 48]. אין א באזונדער אוהל ליגט
 ד"ר ליבאשיץ [163]. ס'זינען פאראן מצבות אויך פון
 משפחה פון ד"ר אהרן גארדאן [138, 121, 44]. אויפן אלטן פעלד
 ליגט דער בארימטער שתדלן לייב מייטעס פון פינסק [103] און
 דער קעמפער קעגן די תקיפי=הקהל בעת דער גרויסער מחלוקת
 מיטן „לעצטן אב"ד", שמעון בן זאב=וואלף [183]. אן א זייט ליגט
 דער בעל „חיי אדם" אברהם דאנציג [213], זיין זון משה=שלום
 [215] און אייניקל אליהו [216]. נעענטער צום טייך ביים גדר
 געפינט זיך דער אוהל פון גר=צדק גראף פאטאצקי [218]. דער
 אייזערנער אוהל האט געוואלט אפהיטן דעם שוין צעשעדיקטן
 בוים, וועלכער האט זיך געהאט מעכטיק און פרעכטיק צעוואקסן
 איבער די אש פון פארברענטן קדוש (ז. בילד 5).

Mgr. IZRAEL KLAUZNER

**DZIEJE STAREGO CMENTARZA
ŻYDOWSKIEGO
w Wilnie**

Wydano z zasiłku Żydowskiej Gminy w Wilnie

W I L N O — 1 9 3 5

מגר. ישראל קלויזנער

**די געשיכטע
פון ווילנער אַלטן פעלד**

ארויסגעגעבן ביי דער מיטהילף פון דער ווילנער יידישער קהילה

ווילנע — תרצ"ה

Dzieje starego cmentarza żydowskiego w Wilnie

R E S U M É

Podanie głosi, że cmentarz został założony w r. 1487. Pierwsza wiadomość źródłowa o nim pochodzi z końca w. XVI, z r. 1592—3. Cmentarz mieści się na gruntach, należących do zamku, do jurysdykcji horodniczego i derewniczego. Cmentarz często rozszerzano i dokupywano ziemi (p. np. załączone dok. № 1; 7; 8). Czasami dochodziło do zatargów z sąsiadami o grunta i granice cmentarza, szczególnie z XX. Karmelitami Bosymi, którzy obok cmentarza żydowskiego posiadali kościół (p. mapę). Dlatego wielkie znaczenie miało dla Żydów ogrodzenie cmentarza parkanem we właściwych granicach. Przywilej otrzymali Żydzi na to od biskupa Zienkowicza (w r. 1758, p. dok. № 6) i od biskupa Ign. Massalskiego (w r. 1783). Cmentarz korzystał z protekcji królów polskich i wielkich panów: Radziwiłłów (p. dok. № 4), Ogińskiego, wojewody witeb. (p. dok. № 5), Ludwika Pocieja, hetmana W.W.X.L. i biskupów. Jednakże konduktom pogrzebowym groziły napady, musiały więc opłacać się klasztorom i panom. W r. 1634 np. napadli mieszczanie wileńscy na kondukt pogrzebowy i na cmentarz. Przy moście („zielonym”) pobierano opłaty od żyd. konduk-

tów pogrzebowych, na co Żydzi nie chcieli się godzić (p. np. dok. № 3; 2). Dla eksportacji zwłok istniało specjalne bractwo p. n. „Odprowadzenia zmarłych i noszenia zwłok”. Pobierało ono „mostowe”, „wozowe” i miało dbać o wolną drogę. W r. 1765 zagroził starą drogę nad brzegiem Wilji niejaki pan Pióro, który stworzył tu siedzibę pod nazwą „Pióromont” (p. dok. № 9). Bractwo „Odprow. zmarłych” zostaje wówczas rozwiązane, gdyż nie zdołało uwolnić drogi, a jego funkcje zostały przekazane bractwu pogrzebowemu, które zarządzało cmentarzem.

Stary cmentarz został uszkodzony w r. 1812 przez wojska francuskie, które wypasały tam swe bydło, oraz w r. 1831 przez rosyjskie władze wojskowe, które zabrały znaczną część cmentarza na swe cele. Stary cmentarz został zamknięty przez władze zaborcze w r. 1830.

Z pośród nagrobków warto wymienić: najstarszy — z r. 1636 (p. ryc. № 1; na mapie № 1) — rabina wileńskiego Menachema - Monesza; rabina wileńskiego Mojżesza z przydomkiem „Kremer” (na mapie № 10), syna jego Eljasza (№ 13), prawnuka tegoż Eljasza Zelmanowicza — słynnego „gaona wileńskiego” (p. ryc. № 6; na mapie № 25) i liczne nagrobki rodziny jego (ojca, matki, żon, syna — №№ 20, 32, 37, 105, 149); rabina wileńskiego Heszela Saulowicza (p. ryc. № 8; na mapie № 27), potomka Saula Wala, który miał być, jak legenda głosi, królem polskim; spokrewnionej z „gaonem” znakomitej rodziny Eljasza Hirszowicza (№ 36; syn Ber — № 38; syn Josiel — servitor JKmci № 86; syn tegoż Juda — № 151) znakomitych działaczy społecznych: Judy Łazarewicza, zw. „Jsod”.

(p. ryc. № 6, na mapie № 21), jego żony (№ 21), córki i wnuczki (p. ryc. № 7, na mapie № 33), Lejby Mejtesa (№ 103); znakomity rodziny Dr. Gordonów (№№ 44 i in.), Ginzburgów-Klaczko (№№ 47, 46, 48), sprawiedliwie nawróconego (zw. Ger-Cedek) hr. Potockiego ¹ (p. ryc. № 5 — drzewo, pod którym ma spoczywać, niedawno zostało podcięte; na mapie № 218) i wielu, wielu innych znakomitych osobistości.

S P I S R Y C I N

1. Nagrobek rabina Menachema-Monesza z r. 1636	36
2. Grupa najstarszych grobowców i nagrobków	37
3. Ornamentyka	39
4. Napis w drzewie z grobowca rabina Hilela (1706)	42
5. Drzewo, które wyrosło na grobie „sprawiedliwie nawróconego“ (Ger-Cedek)	44
6. Grobowiec Eljasza Zelmanowicza, „gaona wileńskiego“ (1797), rabina Heszela, Judy Łazarewicza i in.	46
7. Nagrobek córki Judy Łazarewicza Tauby i jej córki Fejgele (1768)	49
8. Napis w drzewie na grobie rabina Heszela (1749)	52

¹ O nim p. u Kraszewskiego: „Wilno“ (1840) t. III str. 173.

R E J E S T R A K T Ó W

str.

Nr. 1.	Akt sprzedaży przez Lewickich Żydom wileńskim placu za rzeką Wilją. 1663. 15.IV	V
Nr. 2.	Akt ugody między kahałem wileńskim a proboszczem kościoła św. Trójcy X. Rodziewiczem w sprawie przewozu zmarłych przez most. 1672. 22.VI. X	X
Nr. 3.	List upominalny od króla Jana III do magistratu wileń. za Żydami synagogi wileńskiej. 1685 . . .	XII
Nr. 4.	List protekcyjny od ks. Hieronima Florjana Radziwiłła. 1740. 8.VII	XV
Nr. 5.	Dokument od Marcjana Ogińskiego, wojewody witebskiego, Żydom bractwa mogilek wileńskich przysługujący. 1741. 21.IV	XVI
Nr. 6.	Pozwolenie od biskupa wileńskiego M. J. Zienkowicza na wystawienie parkanu dookoła cmentarza żydowskiego. 1758. 13.I	XVIII
Nr. 7.	Zeznanie intromisji, Żydom wileń. służącej, na place do kopiszcza przyłączone. 1758. 1.VI . . .	XX
Nr. 8.	Akt konsensu od L. Abramowicza, derewniczego województwa wileńskiego, na place do mogił żydowskich należących, kahałowi wileń. wydanego. 1758. 5.VII	XXIII
Nr. 9.	Akt wieczysto - zamienny oraz asekuracyjny od St. Pióry Żydom synagogi wileńskiej dany. 1765. 30.IV	XXIV
a)	Ustawy wileńskiego bractwa pogrzebowego z r. 1670 (hebr.)	93
b)	Wyrok sądu polubownego w sprawie stosunków między bractwem pogrzebowem a „Wielką Dobroczynością“ 1674 (hebr.)	108

A k t a

Nr. 1. Akt ekstraktu kahałowi wileńskiemu służącego.

Roku 1789, nowembra 30-go dnia.

Przed aktami grodzkimi Wwa Wileń. stanąwszy osobiście starozakonny Jeremjasz Nochimowicz, syndyk kahału wileń., ekstrak(t) z ksiąg derewnictwa wileń. in rem kahału wileń. służący do akt podał:

Wypis z ksiąg urzędowych derewnictwa wileń.

Roku tysiąc sześćset sześćdziesiąt trzeciego, miesiąca apryla szesnastego dnia. Na urzędzie JKmci derewnictwa wileńskiego przedemną Gabrjelem Kazimierzem Grabowskim, Dworzanin. JKmci Skarbu Wielkiego X. Litto., pisarzem horodnictwa i derewnictwa wileńskiego od WJPana Andrzeja Kotowicza, pisarza Wielkiego X. Litt., starosty grodzieńskiego, horodniczego, budown. i derewn. wileń., na sprawy sądowe wysadzonym, stanąwszy oczewisto pan Aleksander Lewicki i małżonka jego pani Ewa Zińczewiczówna list swój dobrowolny, wieczysty, przedaźny zapis należący Żydom wileń. Joachimowi Możej-szowiczowi i Jakubowi Markowiczowi i wszystkim Żydom wileń. przyznali, który ja przyjąwszy i przeczytawszy do ksiąg derewn. wileń. wpisać kazałem, a wpisując słowo do słowa tak się w sobie ma:

Aleksander Lewicki i Ewa Grygierówna Zięc-
wiczówna małowie obywatele miasta wileń. czynimy
wiadomo i wyznawamy sami na siebie tym naszym
listem przedaźnym wieczystym zapisem komuby o tym
wiedzieć należało teraźniejszego i na potym będącego
wieku ludziom, iż mając ja wyżej mianowana Ewa Zię-
cewiczówna po rodzicu moim nieboszczyku panu Gry-
gieru Zięcewiczu i matce mojej pani Hannie Bogiń-
skiej a ja wyżej mianowany Lewicki małżonek od
młłki mojej plac ojczysty Grygierowski zdawna na-
zwany goły bez żadnego budynku w Wilnie za rzeką
Wilją w pewnych granicach to jest z jednej strony
od Wilji placu między JPAleksandra Zarąskiego Chwali-
boga w tyle i z boku jednego znowu tegoż IPZarą-
skiego, a z drugiej strony placu nieboszczyka pana
Jakuba Zięcewicza, którego wzdłuż klinem sążni trzy-
dzieście dziewięć a wszerz sążni dwadzieście cztery
od drogi która idzie od Wilji mimo ogród Żydów
wileń. ku cegielniom zawilejskim pod juryzdyką de-
rewn. wileń. na mnie Ewę Zięcewiczównę prawem
ojczystym spadły wolny, swobodny, nikomu przedtym
w żadnej summie niezawiedziony przedaliśmy na wiecz-
ność ten plac mianowany za pewną sumę i zaraz do
rąk naszych odebraną za kop groszy Litt. osimdziesiąt
Żydom na JPJoachimowi Mojżeszowiczowi i Panu Ja-
kóbowi Markowiczowi i wszystkim Żydom wileń. ze
wszystką na wszystkim nic na się samych i pokrew-
nych pogotowiu potomków naszych nie zostawując
ani wyłączając najmniejszej części mają tedy i wolni
będą mianowani Żydowie wileń. urzędownie ten plac
w possesję swoją objawszy spokojnie bez żadnej od
nas samych i sukcesorów naszych przeszkody dzierżeć

i na nim murować, budować i pożytki wszelkie od daty tego listu naszego według woli swojej wynajdować, dać, darować, sprzedać, zastawić, arędować i na wieczność komu chcąc zapisać a my jako sami przez się, dzieci, ani żaden z pokrewnych naszych żadnego przystępu i prawa pogotowiu przeszkody w dzierżeniu ich samych i sukcessorów ich czynić nie mamy, nie mają i nie będą mogli wiecznemi czasy a gdziebyśmy my sami albo któżkolwiek z obcych albo krewnych naszych mianując jakikolwiek przystęp do tego placu wiecznie przedanego od nas bliskość albo jakiegokolwiek prawo mieniać pomienionych wyżej Żydów wileń. do prawa o ten plac albo i najmniejszą część pozywał albo przeszkodę czynił tedy my wyżej mianowane osoby za oznajmieniem nam przez list urzędowy tegoż urzędu od każdego takowego wstęp sobie mianującego i przeszkodę czyniącego swoim własnym kosztem i nakładem u każdego sądu i prawa o ten plac od nas przedany mianowanych Żydów wileń. i sukcessorów ich ewinkować i oczyszczać do wyjścia dawności lat ziem. prawa pod zaręką tak wielką jako sama suma iścizny wynosi o którą dajemy wolność siebie pozwać do wszelakiego sądu i prawa albo i zakazać a my będąc zapozwani albo zakazani nic się nie wymawiając żadnemi obronami prawnemi tak sami przez się jako plenipotentów naszych stawać a stanąwszy tę zarękę jeżelibychmy nie ewinkowali i wszystkie szkody i nakłady mianowanym Żydom i ich sukcessorom zapłacić a sąd i urząd każdy tak za stanieniem jako i w niestaniu naszym nie przyjmując od nas samych i plenipotentów naszych obron żadnych prawnych pogotowiu nie prawnych skoro jedno wej-

rzawszy w ten list nasz wieczysty i sprzedażny zapis tą zarękę mianowaną na wszelakich majątnościach naszych leżących jako i ruchomych summach pieniężnych gdziekolwiek będących ma moc i wolen będzie na nas wskazać i mocną odprawę zarazem udzielać a my jako sąd o zły wskaz tak stronę o zły przewód prawa do inszego wy(ż)szego sądu pozywać nie mamy i nie będziemy mogli pod zaręką takową jako wielkość samej summy pieniędzy wynosi a i zapłaciwszy takową zarękę by i niepojednokrotnie przecie ten nasz list wieczysty sprzedażny zapis we wszystkich punktach i paragrafach przy zupełnej mocy ma zostawać wiecznie a co się tknie czynszu do skarbu i urzędu Jego Królewskiej Mości Derewn. wileń. w każdy rok w dzień S-o Michała święta rzymskiego złoty jeden — — — — — piętnaście i wszelakie posłuszeństwo juryzdyce swojej z drugimi mieszkańcy derewn. wileń. oddawać i pełnić mają i na tośmy dali ten nasz list dobrowolny, wieczysty, sprzedażny zapis pod pieczęciami i z podpisami rąk Panów przyjaciół naszych od nas ustnie do tego listu proszonych na podpisach rąk niżej wyrażonych.

Pisan w Wilnie. Roku tysiąc sześćset sześćdziesiąt trzeciego, miesiąca apryla piętnastego dnia.

U tego listu pieczęci przyciśnionych pięć, a podpis rąk temi słowy: Ustnie i oczywisto proszony pieczętarz od JPAleksandra Lewickiego i od JPEwy Zięcewiczówny małw jako pisma nieumiejętnych do tego listu wieczystego sprzedażnego ręką moją podpisuję Samuel Kazimierz Wnorowski. Ustnie proszony pieczętarz Stanisław Mogilnicki. Ustnie i oczywisto proszony pieczętarz do listu tegoż od osób w nim

mianowanych jako pisma nieumiejętnych Mikołaj Gutt Kołomyski, ręką swą. Ustnie proszony pieczętarz od obu osób w tym liście mianowanych jako pisma nieumiejętnych od tego listu wieczysto przedażnego ręką moją podpisuję Alexander Gieczewicz. Ustnie proszony pieczętarz do tego listu od osób w tym liście pomienionych Jan Czerniawski. Który ten list za uznaniem osób w nim pomienionych jest do ksiąg urzędowych derewn. wileń. wpisan, z których i ten wypis pod pieczęcią urzędową i z podpisem ręki pisarskiej Żydom wileń. panu Joachimowi Mojżeszowiczowi i panu Jakóbowi Markowiczowi jest wydan. Pisan w Wilnie.

U tego ekstraktu przy byłej niegdyś pieczęci podpis. Poniżej zaś adnotacja temi słowy:

Gabryel Kazimierz Grabowski, Dworzanin
Jego Królewskiej Mości, Pisarz Derewnictwa
Wileńskiego m. p.

Skorygowano z księgami.

Który to ekstrakt ze podaniem onego do akt przez wyżwyrażonego starozakonnego Jeremiasza Nochimowicza, syndyka kahału wileńskiego jest do ksiąg grodzkich województwa wileńskiego przyjęty i wpisany.

[Archiwum Państwowe w Wilnie,
Arch. Akt Dawnych, księgi grodzkie wileń. № 4804 (za r. 1789)
str. 835].

Nr. 2. Akt ekstraktu ugodliwego listu między kahałem wileńskim a probostwem S. Trójcy, także wileńskim.

Roku 1756, mca augusta dwudziestego trzeciego dnia.

Na urządzie JKm grodzkim wa wileń. przedemną Jerzym Abramowiczem, Podczaszym i Podwojew. wileń., comparendo personaliter Lejzer Mendelewicz, pisarz bractwa żydowskiego, ekstrakt z konsystorza wileń. takowej wieczystej ugodliwej transakcji między kahałem wileńskim a probostwem Ś. Trójcy także wileńskim ratione wolnego przejazdu przez most wileński zawartej sequenti tenore pisany ad acta podał:

Actum Vilnae, anno domini millesimo sexcentesimo septuagesimo secundo die vero mensis Junii vigesima secundo. Coram officio et actis consistorialibus Vilnen. sede vacante episcopatus ac in mei infra scripti notarii praesentia personaliter Joachimus Mojżeszowicz nomine totius synagogae iudeorum agens comparens, in omnem effectum meliorem transactionem infroscriptam ad eadem acta porrexit et acticari petiit, quam etiam admodum reverendus dominus Simon Casimirus Rodziewicz, Parochus Vasiliensis, praepositus ecclesiae SSmae Trinitatis Vilnensis praesens coram iisdem actis in continenti existens suam recognovit personaliter constitutus transactionem cuius tenor talis est:

Ja X. Symon Kmrz Rodziewicz, pleban wasiliski proboszcz kościoła Trójcy S. wileński, czynię wiadomym moim wieczystym ugodliwym dobrowolnym listem, iż lubo Żydzi wileńscy mają to w przywileju od Naj-

jaśniejszych Królów Panów Polskich a Wielkich Książąt Litewskich sobie danym, aby wolnemi byli od datku i myta mostu wileńskiego, jednak iż często umarłych swoich narodu żydowskiego ludzi ciała do kopiszcza przez ten most, abo też przewóz prowadzą za Wilję rzekę, tedy to na nich dobrym wymógł sposobem, iż dobrowolnie postanowili mnie i moim sukcesorom rok od roku wiecznemi czasy po złłch dwadzieścia płacić i dsiesięć papierów korzenia, to jest na Boże narodzenie złłch dziesięć miasto kolędzy, funt pieprzu, funt imbieru, ryżu funt, półtora szafranu, funt wielkich rozenków; także na Wielkanoc miasto włóczego złłch dziesięć i takiegoż korzenia tak wiele funtów, assekurując ich, iż o takie prowadzenie umarłych przez most abo przewóz żadnej trudności jak odemnie jako i od inszych mieć nie mają i nie będą. I natom dał ten mój list z podpisem ręki mej i pieczęci mej przyciśnionej. Pisan w Wilnie dnia dwudziestego pierwszego mca czerwca roku pańskiego tysiąc sześćset siedmdziesiąt wtórego. Sequitur subscriptio manus admodum reverendi domini praepositi ecclesiae SSmae Trinitatis Vilnensis haec in verba: X. Symon Kmrz Rodziewicz Pleban wasiliski Proboszcz kościoła S.Trójcy wileński m.p.

Qua quidem transactio modo praemisso ad acta oblata est, suscepta, ingrossata ac partibus extradita. U tego ekstraktu ugodliwego dobrowolnego listu przy pieczęci konsystorskiej podpis perillustris admodum reverendi domini protonotarii apostolici his exprimitur verbis: Joannes Weronewicz Protonotarius apostolicus et consistorialis Vilnensis episcopatus sede vacante actuarius m.p.

Który to takowy ekstrakt za ustnym i oczewistym przez wyżwyrażonego Lejzera Mendelewicza do akt podaniem jest do ksiąg grodzkich wileń. przyjęty i wpisany.

[Arch. Państw. w Wilnie, Arch. Akt. Dawn. ks. grod. wil. № 4768 (za r. 1756) str. 332].

Nr. 3. Akt przywileju [List upominalny do magistratu za Żydami synagogi wileńskiej].

Roku 1756 mca oktobra 27-go dnia.

Na urzędzie JKMcI grodzm Wa wileń. przedemną Jerzym Abramowiczem, Podczaszym y Podw. Wa Wileń., comparendo personaliter Żyd Lejzer Mendelewicz, starszy bractwa żydowskiego zmarłych takowy list upominalny ad acta ksiąg grodz. Wa Wileń. sequenti tenore pisany podał.

Jan Trzeci z Bożej Łaski Król Polski Wielki Xiążę Ltcki, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmuydz., Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflan., Smoleń. i Czernihowski. Szlachetnym wojtowi, burm., radzcom, ławnikom y całemu magistratowi radzieckiemu i urzędowi wojtowskiemu miasta naszego Wilna wiernie nam miłym łaskę naszą królewską. Szlachetni, sławetni, wiernie nam mili! Przełożono nam jest przed panów rady i urzędników naszych dwornych imieniem całej Synagogi wileń., iż wierność wasza nie mając respektu na zwierzchność i powagę naszą królewską a nie obserwując listów tak wielu upominalnych i zaręcznych eo nomine do siebie wydanych Żydów całej synagogi wileń. pokoj pplty wzruszając różnemu oppressjami

agrawujecie i circa imuni tales praw przywilejów jeneraliter wszystkim Żydom w W'm Xtwie' Lttm' nadanym i od nas samych na szczęśliwym coronationis sejmie aprobowanym nie konserwujecie ale wielkie w sprawach, gdy się przed sąd wierności waszej o zranienie albo pobicie przypadnie, praeiudicia czynicie i dekreta w podobnych sprawach nie według prawa im służącego ani statutu WXLtto i poen w nim wyrażonych ferujecie ale saxone civili juri tylko służącego decydujecie tak wiele innych praeiudycyi czynicie. Co większa wprowadzeniu ciał na kopisko zmarłych Żydów przez ludzi to jest szafarzów i prowizorów waszych S.Troycy wolencję czynić dopuszczacie, którzy to solarium po złłch dwa quo praetextu nie wiedzą po nich wymagaia. Dlaczego My Król, przychylaiąc się do pomienioney supliki jakoteż prośbie panów rad i urzędników dworu naszego, WW napominamy y surowo rozkazujemy abyście inhaerendo prawu ppłtemu tudzież autecessorów naszych Władysława, Kazimierza¹ i Michała vestigiis y approbacji naszej jeneraliter Żydom WXLttgo danej we wszystkim do woli naszej stosowali się i w nich punkta na salwowanie Żydów Synagogi wileń. potrzebne obserwowali. Sprawy gdy się która o pobicie i zranienie przed sąd wierności waszej maydeburzkiej przytoczy nie według saxsona któremu Żydzi ci całego Xtwa' Lttgo' podlegać nie mają sądzili y decydowali, ale według praw im nadanych y statutu WXLttgo tudzież zwyczajów dawnych zachowali. Tych zaś, którzy przy chowaniu ciał zmarłych praepedycyą czynią y solarium niesłusznie po

1 W tekście w skróceniu : „Kmrza“.

Żydach wymagając przez most nie przepuszczają¹
— — — — —
— — — — — uskromili i od
dalszych agramacyj Prokuratorów i Szafarzów waszych
S. Trojc. tudzież i innych osób zaszczytli i skrypta
albo listy któreby ad malam informationem z kance-
larji naszej antecederet et successive w tym terminie
wynieść miały za nieważne uznali, które rescripto ka-
sujemy a annihilujemy. Inaczej WW nie uczynicie dla
łaski naszej i z powinności swojej. Na co dla lepszej
wiary ręką się naszą podpisawszy, pieczęć WXLttgo
przycisnąć rozkazaliśmy.

Dan w Warszawie, Dnia — — — Mca — — —
Roku Pańskiego MDCLXXX, panowania naszego XI-o
roku.

U tego listu upominalnego zaręcznego przy pie-
częci WXLttgo na opłatku wycisnionej podpis ręki
Najjaśn. z Bożej Łaski Króla Polskiego, Wielkiego
Książęcia Littgo... his exprimitur verbis oraz i intytu-
lacja pod pieczęcią tąż WXLttgo:

Jan Król

[Arch. Państw. w Wilnie, Arch.
Akt. Dawnych, Ks. grod. wil. (za
r. 1756) № 4768 str. 416].

¹ W tekście, w księgach grodzkich wileń., następują w
tem miejscu kreski. Widocznie nie mógł skrybent odczytać sta-
rego oryginału.

Nr. 4. Acticatio universalium literar(um) celsissimi principis Radziwiłł, Pocillatoris M.D.L. i rem Synagogae Vilnensis.

1744, 2 Januarii.

Coram actis nobilis iudicii advocatialis et scabinalis civitatis S.R.M. metropolitanae Viln., comparentes personaliter infideles Mojżes Zelkindowicz et Mojses Irszowicz, seniores annui Iudaei Viln., sani mente pariter et corpore existentes, praesentes literas universales a celsissimo principe Hieronimo Floriano Radziwiłł, Pocillator. M.D.L. collatas in rem totius synagogae Viln. servientes salvas et illas manu propria eiusdem celsissimi principis subscriptas sigilloq(ue) eius in cera rubra apposito commonitas, cum introfusius contentis nomine suo et nomine totius synagogae suae Iudaeorum Vilnensium ad acta obtulerunt. Quarum literarum oblatarum de verbo ad verbum rescribendo contenta, tenor sequitur estque talis:

Hieronim Florjan na Ołyce, Nieświeżu, Birżach, Dubinkach, Słucku, Kopylu i Klecku Książę Radziwiłł Hrabia, na Mirze, Szydłowcu, Kopysi, Zabłudowie, Kiejdanach, Krożach i Białej Pan, na Newlu i Siebie-rzu Podczaszy W.X.L., Przemyski, Krzyczewski etc. starosta.

Wszem wobec i każdemu zosobna, komuby o tym wiedzieć należało, mianowicie Ichm. panom ekonomom namies(t)nikom w pałacach moich wileńskich i snipiskich będącym do wiadomości podaję, iż kahał wileński jako zdawna u JOOKsiążąt Ichmcw antecessorów naszych w protekcji zostawał ratione ich kupisk, które na Snipiszkach mają, tak i my równie tenże kahał wileński w ich wszystkich okolicznościach każdego czasu

protegować umyśliwszy, zalecam waszmościom tym uniwersałem moim abyście pomienionemu wileńskiemu kahałowi nie tylko w wyrażonym kupisku na Snipiszkach przeszkody nie czynili, ale też dopomagać, defendować i wszelką możliwością zaszczycać protekcją, kahał zaś wileński jako dotąd i w dalszy czas płacić powinien będzie z kupisek corocznie po złotych czterdzieście. Co powtórnie zaleciwszy dla większego walu ręką własną przy zwykłej pieczęci podpisuję.

Dat w Białej. Dnia ósmego iulii, tysiąc siedmsetnego czterdziestego roku.

Apud quas literas universales praemisso modo ad acta oblatas subscriptio manus circa sigillum sequitur talis:

Hieronim Florjan Radziwiłł,
Podczaszy W.X.L. m.p.

Quae praesentes literae universales praemisso modo oblatae sunt actis nobilis indicii advocatialis et scabinalis civitatis sacrae regiae magistratis metropolitanae Vilnensis, insertae, inscriptae ac insinuatae.

[Arch. Państwowe w Wilnie, Arch.
Akt. Dawn. ks. magdeburgji za
l. 1742-1744, № 5348 str. 979].

Nr. 5. Akt dokumentu Żydom bractwa mogilek wileńskich służącego.

Roku 1742 miesiąca augusta 3-go dnia.

Na urzędzie JKMci grodzkim wileńskim przedemną Mikołajem Antonim Petruszewiczem Podwodzim województwa wileńskiego comparendo personaliter niewierny Żyd Lejba Józefowicz starszy bractwa mogilek

żydowskich wileńskich dokument niżejwyrażony ad acta podał, którego tenor de verbo od verbum seqnitur estque talis:

Marcjan z Kazielska Ogiński Wojewoda witebski, borysowski, wierzbowski ettc. starosta. Oznajmuję wszem wobec i każdemu komuby o tym wiedzieć należało tym moim listem rekognicyjnym niewiernym Żydom wileń. zwierzchność podług ustawy ich nad mogiłkami za Wilją mającym i całej synagodze wileńskiej danym na to: Iż w roku przeszłym, tysiąc siedemsetnym czterdziestym, na dniu dsiesiątym augusta, zachodziły querimonia od Żydów wyżwyrażonych wileńskich o dyferencję gruntów na mogiłach onych z Ichm XX Bosakami za Wilejskimi fundacji imienia naszego. W której sprawie wejrzawszy w dokumenta Żydów pomienionych i wysłuchawszy kontrowersję przeciwnej strony, ponieważ dokumenta przez Żydów remonstrowane objaśnili doskonale, że iuste tymże Żydom ten grunt mogiłkowy należy i parkany na granicach własnych ich stoją, zaczym ja infra wyrażony wojewoda za słuszną rzecz uznawszy i dokumenta onych approbowawszy, aby dalsze aggrawacje i wiolencje tak od Ichmw XX Karmelitów Bosych za Wilejskich, jakoteż i ni od kogo w tych mogiłach nie działały się, tym moim listem waruję, a bez bytności mej od prepedycji czyniących do tych gruntów mogiłkowych, ażeby ciż Ichm Księża Karmelici przerzeczonych Żydów protegowali suplikuję. W rekompensę czego corocznie jakoto na Boże Narodzenie kolenda, a na Wielkanoc włóczebna podług tychże Żydów opisu osobliwego ma dochodzić punktualnie Ichmościów Księży Karmelitów Bosych za Wilejskich. Na dowód czego ten mój list

onym przy pieczęci mej dawszy i spodpisem ręki własnej stwierdziłem.

Pisan w Wilnie. Roku tysiąc siedmsetnego czterdziestego pierwszego, mca apryla dwudziestego pierwszego dnia.

U tego dokumentu podpis ręki przy pieczęci his verbis exprimatur:

Marcyan Ogiński. Wojewoda Witebski mp.
[Arch. Państw. w Wilnie, Arch.
Akt. Dawn., ks. grod. wil. № 4754
(za r. 1742) str. 750].

Nr. 6. Acticatio consensus Illsimi ac reverendissimi Dni Episcopi Vilnen. in rem et partem Synagogae Judaeorum Viln. dati.

1758, 25 Jaunarii.

Coram actis nobilis officii consular. Viln. comparando personaliter infidelis Jacobus Vulfowicz senior fani et sepulturae Judaerum Synagogae Viln., sanus mente et corpore existens praesentes literas consensus ab illssimo excellentissimo ac reverendissimo dno Michaelo Joanno Zienkowicz, episcopo Vilnensi, datas in rem et partem synagogae suae Judaeorum Viln. servientes cum intrafussius contentis ad acta obtulit. Quarum literar(um) praemisso modo oblatar(um) de verbo ad verbum rescribendo contenta tenor sequ(itur) estque talis:

Michael Joannes Zienkowicz, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Viln., universis et singulis quorum interest aut in futurum quomodolibet interesse poterit notum facimus, suplicatum nobis fuisse et esse

ab infidelibus Judaeis Vilnae in civitate S.R.Mis degentibus, quatenus ipsis locum sepulturae illorum extra fluvium Vilia situatum, lignis circumsepere, inter media vero sustentacula vulgo szuły murata facere concedere dignaremur. Nos igitur supplicationibus eoru(m) humiliter porrectis ex certis motivis et rationibus benigne inclinati, ut praedicti Judaei circa supra mentionatum locum seu fundum vel fundos, ad sepulturam suorum pertinentem seu pertinentes, prout ad praesens circumsepti adinveniuntur, inter media sustentacula vulgo szuły murata, sepes vero intro immitendas omnino ligneas facere, taliterque dictum locu(m) obducere, sine ullo a quovis praeiudicio et impedimento possunt et soleant, dummodo illa sustentacula simplici forma sint murata. Autoritate nostra ordinaria concedimus praesentibus literis nostris in quorum fidem manum nostram subscripsimus, et sigillum apponi iussimus.

Dat Vilnae in cancellaria curiae nrae (nostrae).
Anno Dni 1758 die 13 mensis januarii.

Apud quas literas consensus praemisso modo ad acta oblatas subscriptiones manuum circa sigillum sequuntur suntque tales:

Michael Zienkowicz Episcopus Vilnen.

Boguslaus Ignatius Kononowicz, Actorum curiae suae Illmae celsi dnis notarius et sigilli secretarius m.p.

Quae praesentes literae consensus praemisso modo ad acta oblatae.

[Arch. Państw. w Wilnie, Arch. Akt. Dawn., ks. magistratu wileń. za r. 1758 № 5136 str. 40].

Nr. 7. Zeznanie intromissji niewiernym Żydom wileńskim służącej na place do kópiszcza przyłączone i podane.

Roku 1758 mca Junii 3-go dnia.

Na urzędzie juryzdyki JKmci horodnictwa wileń. przedemną Ludwikiem Rydzewskim Podhorodniczym tejże juryzdyki JKmci Horodnictwa wileń. do spraw potocznych i wieczystych od WJmPa Michała Horajna, aktualnego Horodniczego Wa Wileń., Generała Adjutanta Buławy Polnej WXL, postanowionym, comparens personaliter jenerał JKMcii supra scriptus kwit relacyjny czynionej intromissji in eum thenorem pisany zeznał:

Ja, jenerał JKmci niżej na podpisaniu ręki mej mianowany, zeznawam tym moim relacyjnym czynionej intromissji kwitem, iż w roku terazniejszym tysiąc siedymsetnym pięćdziesiątym ósmym mca Junij pierwszego dnia cum assistentia nobilitatis byłem użytym y wezwanym od Eljasza Mojżeszowicza, Zyskinda Zelkindowicza, Mojżesza Berkowicza, Urjasza Abramowicza, starszych Żydów wileńskich mogił i całego kahału wileńskiego dla podania intromitowania i przyłączenia dwóch placów do horodnictwa wileń. należących jako przyległych do kópiszcza alias mogił tychże Żydów wileńskich w wieczystą nienaruszną posesję intuitu dwóch konsensów WJmPana Michała Horajna, Horodniczego województwa wileń., Generała Adjutanta Buławy Polnej WXaLittew. jednego w roku tysiąc siedymsetnym pięćdziesiątym czwartym mca maja dwudziestego wtórego dnia, a drugiego w roku tymże miesiąca maja dwudziestego ósmego dnia Żydom wileńskim danych. Gdzie jak jenerał dość czyniąc prawu pospolitemu funkcji mej jeneralskiej i requizycyi desu-

per namienionych Żydów na pomienione place z urzędem horodnickim zszedłszy i w pomienione konsensa WJP Horodniczego wwdza wileń. wejrzawszy, po wymierzeniu i ograniczeniu tychże dwóch placów przez tenże urząd horodnicki idque jednego naprzeciw forty mogilney, który w takowym ograniczeniu zostaje, to jest: od rzeki Wilji idque w górę ku mostowi murowanemu tyłem leży do cegielni u Bogu wielebnych Jchmw XXJezuitów Nowicjackich ma w sobie wszere prętów jedynaście bokiem jednym do kopiszcza tychże Żydów wileńskich starodawnego i wrót nowo teraz postawionych i słupów murowanych, wzdłuż prętów dwadzieścia cztery, a drugim bokiem do drogi, która idzie od Wilji rzeki y różnych cegieleń w pole po glinę wzdłuż prętów trzynaście przodem do rzeki Wilji i do dróg ku murowanemu mostowi idących i wrót mogilnych teraz nowopostawionych i słupów murowanych prętów dziesięć; A drugiego placu naprzeciw wrót mogilnych od Jchmw XXAugustjanów przez tychże Żydów wileńskich nabytego, którzy także w takowym ograniczeniu najduje się, to jest: tyłem leży między drogami, jedną do derewnictwa, a drugą do klasztoru Jchmc XXBosaków; Ma w sobie wszere prętów pięć y łokci sześć, bokiem zaś jednym do kopiszcza alias mogił żydowskich starodawnych i wrót teraz nowo postawionych mogilnych i słupów murowanych wzdłuż prętów dwadzieścia sześć a drugim bokiem do drogi do derewnictwa idącej i pola prętów takż wzdłuż dwadzieścia sześć, przodem zaś leży między drogami jedną z derewnictwa do murowanego mostu a drugą z mogił żydowskich do tegoż mostu idącymi ma w sobie wszere prętów cztery i

łokci cztery do nienarusznej spokojnej wieczystej posesji na wieczne a nigdy nieodzowne czasy też pomienione place tymże zwyż wyrażonym starszym Żydom wileń. teraz i napotym będącym mogił y całemu kahałowi wileńskiemu za wolą tegoż urzędu horodnickiego wileń. bez żadney ni od kogo przeszkody i interessowania się podałem, intromittowałem i do ich mogił przyłączyłem, a podawszy i przyłączywszy wszystkim tam mieszkającym sąsiadom o takowej przezeczonych Żydów posesji i przyłączeniu do mogił oznajmiłem y opowiedziałem. Jakoż nikt z żadnym prawem ani pretensją czasu takowego mojego podania do tych placów nie odzywał. Na dowód czego ten mój intromisyjny kwit z podpisem ręki mej własnej tymże zwyżwyrażonym Żydom wydaję y ku zapisaniu do ksiąg urzędowych juryzdycznych spraw wieczystych horodnictwa wileń. podając zeznaję.

Pisan ut supra. U tego relacyjnego kwitu podpis ręki jenerała temi słowy: Michał Juchnowicz, suchocki jenerał Jkmci Wa wileń.

Który to takowy relacyjny czynionej intromissji kwit za oczewistym przez wyż wyrażonego jenerała zeznaniem jest do ksiąg urzędowych juryzdycznych spraw wieczystych horodtwa wileńskiego przyjęty y wpisany.

[Archiwum Państwowe w Wilnie, Arch. Akt Dawnych, ks. Horodnictwa wileń. № 5363 (za l. 1756—1795), str. 22].

Nr. 8. Akt Konsensu od WJP Abramowicza kahałowi wileńskiemu wydanego.

Roku 1789 miesiąca nowembra 13-go dnia.

Przed aktami grodz. Wa Wileń. stanąwszy osobście starozakonny Jeremjasz Nochimowicz, Syndyk kahału wileń., konsens na mogiłki od zeszłego Ludwika Abramowicza, Podczaszego i generalnego Rot. pttu star. Derewniczego wa wileń. stty milenińskiego rotm. JKmci Buławy Polnej W.X.L. Żydom kahału wileń. wydany i służący do akt podał, który tak się wyraża:

Roku tysiąc siedmset piędziesiąt ósmego dnia piątego julii. Czynie wiadomo tym konsensem moim Żydom Eljaszowi Mojżeszowiczowi, Zyskindowi Mojżeszowiczowi, Mojżeszowi Berkowiczowi, Urjaszowi Abrahamowiczowi starszym mogił Żydów wileń. i całemu kahałowi wileń., iż ja derewniczy w-a wileń. mając place derewnickich dwa na mogiłach żydowskich, które teraz słupami murowanemi i między słupami parkanem oparkanione na nich w własnych granicach według dawnych ograniczeń inwentarzów derewnickich a przez nich od juryzdyczan derewnickich ab antiquo nabyte a do mego przysłuchu należące, zaczym ja cum successoribus nie mam onym czynić żadnej prepedycji na pomienionych placach w mogiłach żydowskich będących owszem dawne ich prawa kupne a probuję za ważne mieć chcę a pomienione Żydzi kahał wileń. mają cenum płacić z placów tak horodnickich jak i derewnickich po złłch dwanaście ratę hyberny płacić do skarbu Rzplitej według dawnych czasów. Który takowy konsens i aprobatę dawanych praw onym służących własną moją ręką przy pieczęci moim podpisuję się. Pisan w Wilnie roku i dnia ut supra. U tego

konsensu przy wyciśnionej urzędowej derewnictwa wileń. pieczęci podpis tak się wyraża:

Ludwik Abramowicz, Podczaszy i jeneralny Rotm. Powiatu Star., Derewniczy W-a Wileń. Stta milanski, Rot. JKMci Buławy Polnej W-o X-a Lit.

Który to konsens za podaniem do akt jest w księgi grodz. W-a wileń. wpisany.

[Arch. Państw. w Wilnie, A. A. D., ks. grod. wil. № 4804 str. 834].

Nr. 9. *Recognitio perpetuae commutationis et assecurationis MD Pioro, capitanei Rumszyscensis in rem et partem Judaeorum Synagogae Vilnensis.*

1765, 1 Augusti.

Coram nobili officio Magistratus Vilnensis comparendo personaliter perillustris MD Stanislaus Pioro capitaneus Rumszyscensis sanus mente et corpore existens praesentes literas perpetuae commutationis et assecurationis parato scripto praeconceptas in personas infidelium Izaak Chaimowicz, Menochim Salomonowicz, Cemach Markowicz, Josiel Lejbowicz seniorum et totius synagogae Judaeorum Vilnen. servientes cum introfusus contentis palam ac libere recognovit. Quorum literarum praemisso modo recognitarum de verbo ad verbum rescribendo contenta tenor sequitur estque talis:

Stanisław Pioro, starosta rumszyski, czynię wiadomo każdemu komuby o tym wiedzieć należało tym moim dobrowolnym wieczysto zamiennym oraz asse-

kuracyjnym zapisem niewiernym Izaakowi Chaimowiczowi, Menochowi Salomonowiczowi, Cemachowi Markowiczowi, Josielowi Lejbowiczowi, starszym kahału wileńskiego i całemu gminowi do Synagogi wileńskiej należącemu danym na to:

Iż co Żydzi kahału wileńskiego ab eunte aetate mając od Najjaśniejszych królów polskich Książąt litewskich mieszkanie w mieście JKmci Wilnie z ustanowieniem synagogi wileńskiej sobie pozwolone et omnem commoditatem przywilejami tychże najjaśniejszych Regnantów polskich obwarowane i ubezpieczone in fundamento których ciż Żydzi kahału wileńskiego nabyszy prawami wieczystemi place za rzeką Wilją na przeciw cekauzu W.X.Ltt. situm mające na tychże placach mogiły dla kopania trupów żydowskich zdawna założyli i dla przeprowadzenia trupów do tychże mogił przejechawszy przez most zielony zaraz z bramy w prawo koło samej rzeki Wilji drogę zdawna mieli za którą bramą i za rzeką Wilją ja, Pioro, star. rumszyski, ponabywawszy place od różnych osób na Snipszkach sytuowane na tychże placach kopiąc fundamenta dla założenia pałacu mojego przerzeczoną drogę nad rzeką Wilją będącą dla przeprowadzenia trupów oraz dla przechodu i przejazdu Żydom kahału wileńskiego służącą zasypałem i ogrodzeniem placów moich zająłem tak dalece, że już nikt tą drogą koło rzeki Wilji przejeżdżać ani przechodzić nie mógł. Exinde Żydzi wileńscy u mnie Piory odmiany gruntu i wyznaczenia innej drogi dla przejeżdżenia do mogił swoich dopominali się. Zaczyn ja Pioro słuszną pretensję Żydów kahału wileńskiego tak z przywilejów od Najjaśniejszych regnantów polskich im służących jakoteż

z samej istoty sprawiedliwości recognoscendo w zamianę za drogę nad rzeką Wilją, zdawna im służącą a przezemnie ut supra expressum zasypaną, inną drogę wyżej pałacu mojego założonego i officyn wybudowanych koło piwnicy dawnej murowanej, między palisadą moją wielką a między parkanem Sawickiego Strycharza przez moje place wyznaczyłem był i tak wiecznemi czasy mieć chciałem, ażeby ta droga przezemnie wyznaczona ni od kogo tym barziej odemnie samego i sukcesserów moich nigdy Żydom wileń. tamowana kassowana nie była, że tedy w pośledniejszym czasie ja Pioro star. rumszyski dla większej obszerności ogrodu mego i tę drogę odemnie onym wzamian wyznaczoną zająłem i zagrodziłem, z tej przyczyny na innym miejscu drugą drogę także na placach moich (która w swoim ograniczeniu tak się w sobie ma, scilicet, idąc od gościńca ku mogiłom onych po prawej stronie tej drogi był quondam dom Michała Sawickiego strycharza, a teraz na ogród to miejsce oparkanie, a po lewej stronie dom Macieja i Andrzeja Dowgiałów, strycharzów, braci rodzonych) w zamianę tymże Żydom kahału wileńskiego i całemu gminowi synagogi onych niniejszym zapisem moim wyznaczyłem i postąpiłem ad haec tymże zapisem moim wspomnionym Żydom kahału wileńskiego i całemu gminowi Synagogi onych ścieżką nad Wilją mimo pałac moj do mogił pieszą iść wolność daję. I także wiecznemi a nigdy nieodzownemi czasy mieć chcę, ażeby ta droga po wtórnie przezemnie w zamianę wyznaczona ni od kogo, tymbarziej odemnie samego i sukcessorów moich, nigdy Żydom wileńskim hamowana i kasowana nie była. Owszem jeżeliby kto, a signanter od mieszczan

wileńskich, praetextu Żydom kahału wileńskiego w przejeździe lub w przeprowadzeniu trupów takową drogą czynić impedyment miał, tedy ja Pioro a po mnie successorowie moi u wszelkiego sądu i prawa własnym kosztem i staraniem naszym tyle razy ile tego potrzeba będzie ukazowała zastępować, bronić et quam meliori modo ewinkować powinni będziemy i takową drogę dla nich na wieczne czasy utwierdzić i ubespieczyć assekuruję się et successores moi tenebuntur. Co wszystko ut supra expressum mam zyszczyć i dotrzymać pod zaręką ważność rzeczy wynoszącą et sub poenis banitionum ac infamiae wnosząc ewikcję na wszelkie dobra moje w W.X.Ltm. leżące et in casu contraventionis cum libera ad citationem ad ubiquinarium w W.X.Ltm forum, gdzie rozprawę abscissis omnibus dilationibus beneficiisque iuris przyjąć i wszelkim indykatom sądowym sine appellatione a minori ad maius subsellium podlegać onym i temuż zapisowi in omni zadość czynić meis cum successoribus mam i powinien będę. I na tom dał ten mój dobrowolny wieczysto zamienny oraz assekuracyjny zapis z podpisem ręki mej i lchmć panów pieczętarzów ustnie i oczewisto odemnie proszonych.

Pisano w Wilnie. Roku tysiąc siedmset sześćdziesiąt piątego, mca apryla trzydziestego dnia.

Apud quas literas perpetuae commutationis et assekurationis praemisso modo recognitas subscriptiones manum sunt tales:

Stanisław Pioro Star. Rumszyski.

Ustnie i oczewisto proszony pieczętarz od W.JP. Stanisława Piory starosty rumszyskiego do tego assekuracyjnego na zamian drogi danej skryptu Żydom

kahału wileń. danego podług prawa podpisuję się:
Ludwik Abramowicz, Derewniczy Wa Wileń. Ustnie
proszony pieczętarz podpisuję się: Józef Butkiewicz
m. p. Ustnie i oczewisto proszony pieczętarz od oso-
by wyżwyrażonej do tego wieczysto zamiennego oraz
assekuracyjnego skryptu podług prawa podpisuję się:
Jan Konczewski m. p.

Que praesentes literae perputuae commutationis
et assecurationis praemisso modo recognitae sun(t)
actis nobilis officii consularis Vlnensis inscriptae.

[Archiwum państwowe w Wilnie,
Arch. Akt. Dawn., ks. magistratu
wileń. za r. 1764-6, № 5142 str.
1335].

ת כ ן ה ע נ י נ י ם :

סמור	פ ר ק א.	עמוד
77 רשימת המצבות	3 יסוד בית-החיים	
85 מפתח השמות	6 מקום בית-החיים	
92 תקון טעויות	6 השטחים והגדר	
	18 התנפלויות על הלויות מתים	
תעודות עבריות	20 הדרך — רחוב היהודים	
93 (א) תקונים מהח"ק קברנים (משנת ת"ל)	20 הגשר	
(ב) פסק בית-דין ע"ד היחס שבין הת"ק	24 ח"ק הלוית המת ונושאי-המטה	
גחש"א ו"ה הצדקה הגדולה" (משנת	25 סגירת הדרך ובטול הח"ק הלוית-המת	
108 תל"ד)	29 חברה-קדישא גחש"א	
שלשלת היוחסין של הגר"א	30 בעלי-הקברות	
ושל אליהו פעסעלעס 110	30 סגירת בית-העלמין	
די געשיכטע פון ווילנער אַלטן	32 פתיחת בית-עלמין חדש	
פעלד (קיצור) 111	34 בית-עלמין למתים במגפה	
תרשים בית-העלמין	34 גורל בית-העלמין הישן	
תעודות בלועזית	פ ר ק ב.	
1. מכירת פכר ליהודים ע"י לויצקי	35 סקירה כללית על בית-העלמין	
V 1663	39 המצבות העתיקות	
2. חיזה עם הפמר רודזביץ ע"ד הגשר	44 גר-הצדק	
X 1672	45 אהל הגר"א	
	57 קרובי הגר"א	
	59 תלמידי הגר"א	
	60 מצבות אנשים מצויינים	

עמוד	
Spis rycin	III
Rejestr aktów	IV

ת מ ו נ ו ת

1. מצבת-אבן באהל הרב מנחם-מאנש	
(שנת שצ"ו)	36.
2. האהלים והמצבות העתיקים	37.
3. אבן-קשוט	39.
4. מצבת-עץ באהל הרב הלל בן יונה	
הלוי (תס"ו) ואשתו רחל (ת"ע)	42.
5. העץ שצמח על קבר גר-הצדק	44.
6. אהל הגר"א	46.
7. מצבת בת היסוד"ר יונה (טויבא)	
ובתה צפורה (פייגלה)	49.
8. מצבת-עץ של הרב יהשע-העשל	
(תק"ט)	52.

עמוד	
3. מכתב-אזהרה של המלך ין סוביסקי	
אל המגיסטרט הוילנאי. 1685 . XII	
4. כתבי-חסות מהדופס ה. פ. רדזיביל	
XV	1740
5. תעודה ממ. אוגינסקי, החיבורה	
הויטבסקאי, בשביל הח"ק גחש"א	
XVI	1741
6. רשיון מהבישוף זינקוביץ להקים	
גדר 1758 . XVIII	
7. העברת שטחים לרשות היהודים לצורך	
בית-העלמין 1758 . XX	
8. כתב-הסכמה מהדרבניצ'י הוילנאי	
אברמוביץ על שטחי בית-העלמין	
1758 . XXIII	
9. כתב-חליפין מפיוורו על שטחים בשביל	
דרך 1765 . XXIV	
Dzieje starego cmentarza ży-	
dowskiego w Wilnie (Resumé) I	

שטח מ"ס 1000

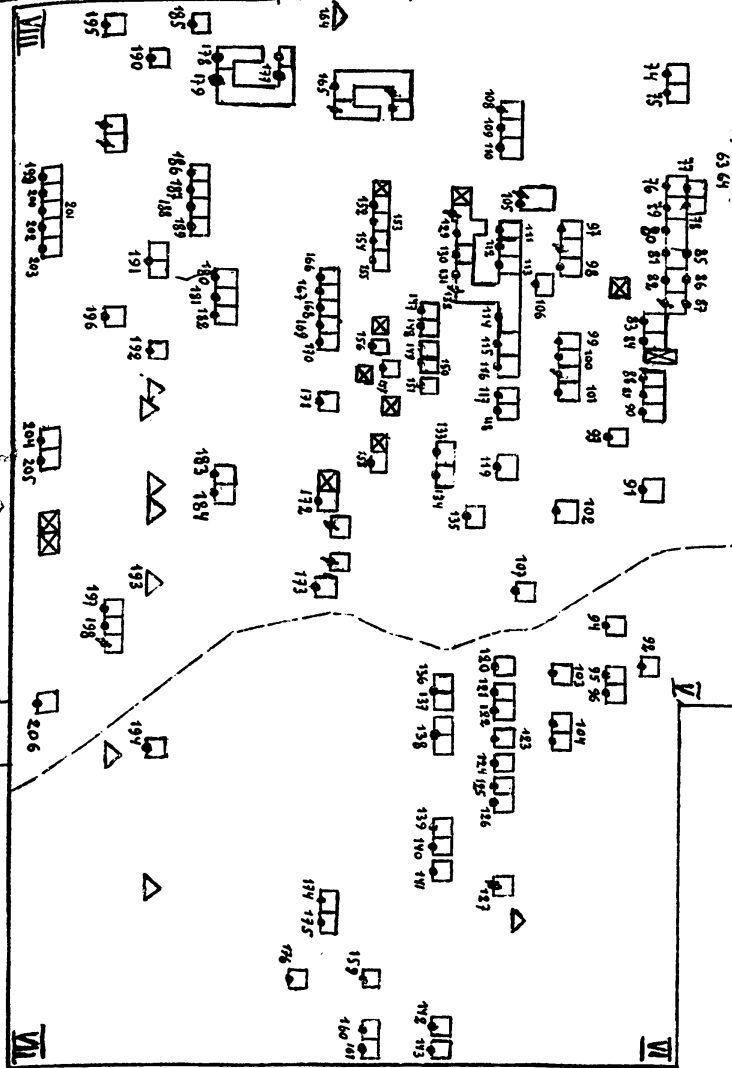
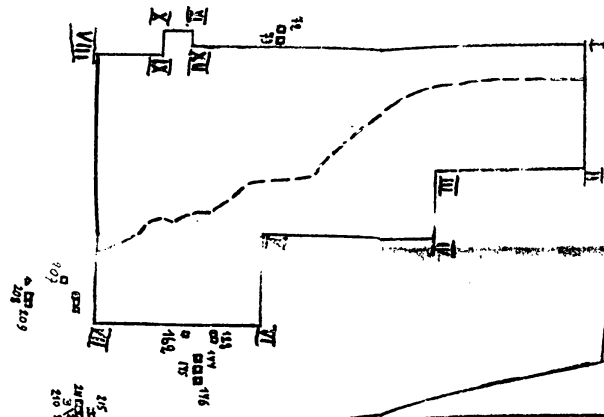
M-1:1000

רחוב פיוטרובסקי

רחוב פיוטרובסקי

ul. Derzhavskaya

רחוב פיוטרובסקי

מפת ב'ת=העלם'ן ד'ישן ב'ו'ל'נד

דסימנים: מלצמ - ח'מלה עם אב | בתוכה

1285 - " □

30. 10. 1941

$$\frac{1}{2} = \frac{1}{2}$$

Σ-π-α

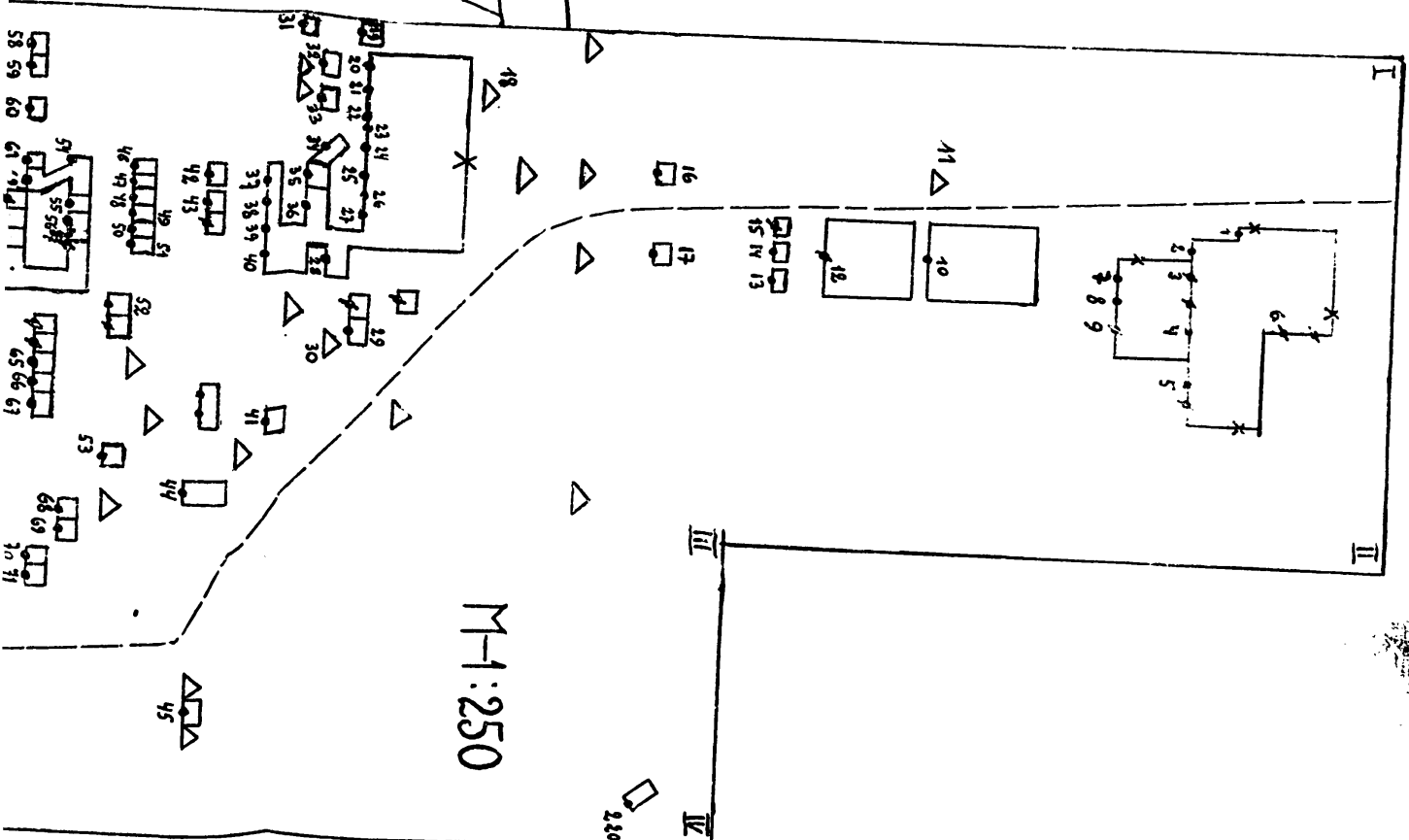
משהו בן זק ברח

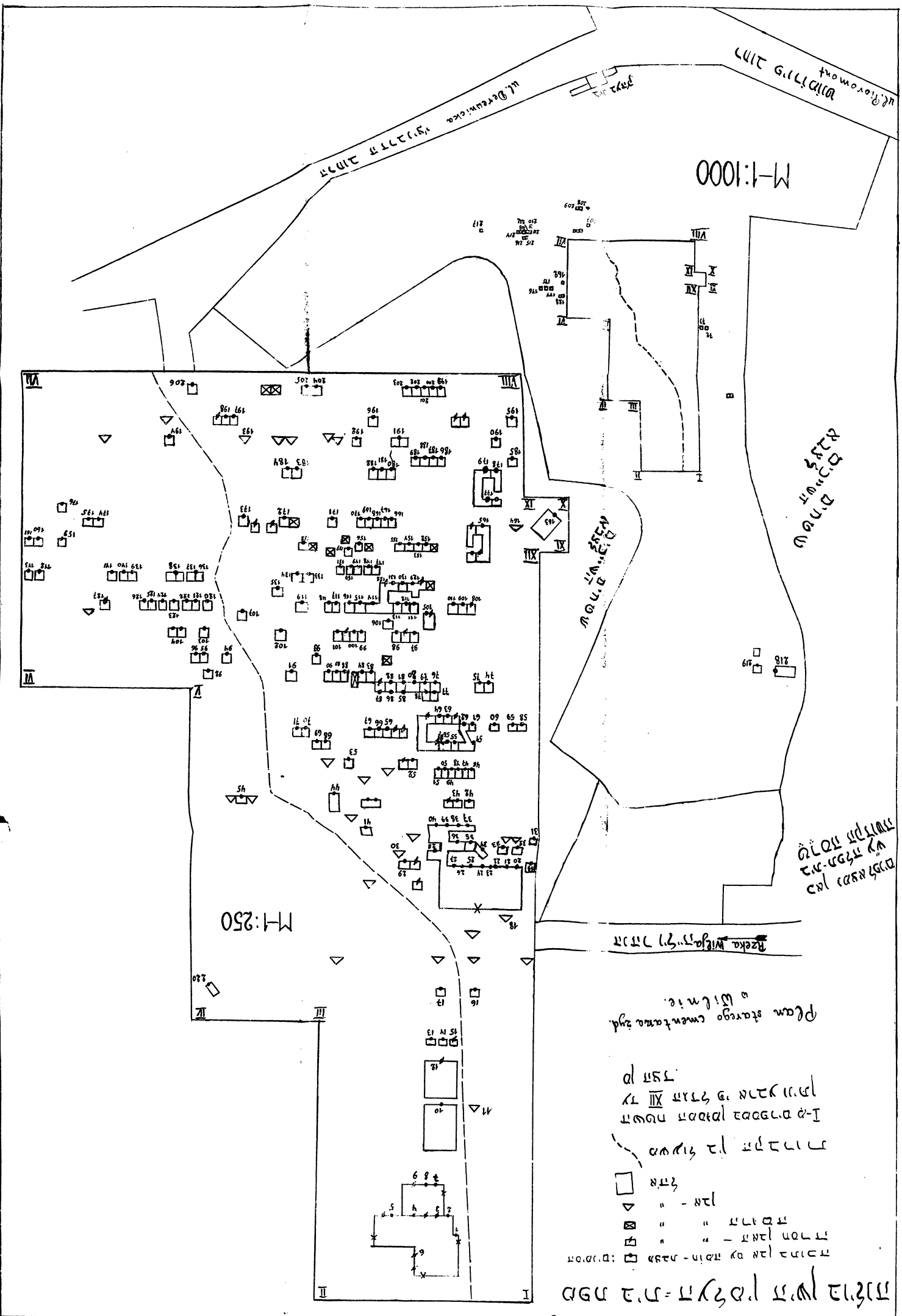
השטח המסומן במספרים ק-י
עד XII הדגל פי ארבע וניתן
מן הצד.

Plan starego cmentarza żyd.
w Wileńie.

Рзекa. Wila 55" 51 711 11

כ"א נמצא לפנים
בית-מדרש
ב"ה וזו האשכול

Plan starego cmentarza
w Wilnie.

I - cmentarz
II - cmentarz
III - cmentarz

- - dom
- △ - " "
- ⊠ - " "
- ⊞ - " "
- ⊡ - " "
- ⊢ - " "
- ⊣ - " "
- ⊤ - " "
- ⊥ - " "
- ⊦ - " "
- ⊧ - " "
- ⊨ - " "
- ⊩ - " "
- ⊪ - " "
- ⊫ - " "
- ⊬ - " "
- ⊭ - " "
- ⊮ - " "
- ⊯ - " "
- ⊰ - " "
- ⊱ - " "
- ⊲ - " "
- ⊳ - " "
- ⊴ - " "
- ⊵ - " "
- ⊶ - " "
- ⊷ - " "
- ⊸ - " "
- ⊹ - " "
- ⊺ - " "
- ⊻ - " "
- ⊼ - " "
- ⊽ - " "
- ⊾ - " "
- ⊿ - " "

מפת תחנת